

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 7,00 zł | NR 9 (600) | WRZESIEŃ 2025

STEGNA

BEZPŁATNY DODATEK KASZUBSKOJĘZYCZNY

ROBIĄ TO, CO LUBIĄ. GÔDKA
Z KLEBBÓW MATISA

SCHYLEK POLSKIEGO
RYBOŁÓWSTWA MORSKIEGO

ŁATANIE BIAŁYCH PLAM

ISSN 0238-9045 NR INDEKSU 371939 PL

9 770238 904906

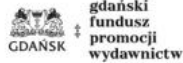
XXVI ŚWIATOWY ZJAZD KASZUBÓW, SZEMUD 5 LIPCA 2025 R.

Fot. Paweł Wiczyński

- 3 Czej gduńszci Neptun mieni sã w kaszëbsczégò Krësztofa
PAÙEL WICZIŃSZCI
- 6 Spływ Kajakowy „Śladami Remusa” okiem uczestnika
GRZEGORZ ROZKWITALSKI
- 11 Łatanie białych plam
SŁAWOMIR LEWANDOWSKI
- 16 Czedë znajemë historiã môla, nie czëjemë sã w nim cëzo
Z Elżbiëtą Szalewską gòdòł ŁUKÒSZ ZOŁTKÒWSCZI
- 21 Robiã to, co lubiã
Z Klebbów Matisã gòdòł DARK MAJKÒWSCZI
- 24 Jubileusz Pomorskiego Towarzystwa Genealogicznego. Dwadzieścia lat odkrywania korzeni
ANNA KRZYŻANKOWSKA-GLIŃSKA
- 26 Pò kaszëbskù w serialu TVP 1
RED.
- 28 Schyłek polskiego rybołówstwa morskiego
HUBERT BIERNDGARSKI
- 32 Triumf pracy wójta
MAŁGORZATA SOKOŁOWSKA
- 34 Gdańsk mniej znany
MARTA SZAGŹDOWICZ
- NAJÒ ÛCZBA. Edukacyjny dodòwk nr 7 (189)
- 35 Ostatnie opowiadanie Aleksandra Majkowskiego
TADEUSZ LINKNER
- 40 Stolen Memory – Skradłò Pamiãc. Kòzda historiò je wòznò
GRACJANA PÒTRÈKÙS
- 42 Bitwa pod Świecinem
JÓZEF CEYNOWA
- 44 Dzecë pòtrafią dac człowiekòwi skrzydła
TÓMK FÓPKA
- 48 Jachta na grzebë
MATEÛSZ BÙLLMANN
- 50 Czej wiedné ksãdzi gòdają cos jinégò nigle juwernota – co robic w przëtròfkù niezgòdnoscë?
KLEBBÓW MATIS
- 52 Òbëwatelszci Kòmitet „Solidarnosc” w Rëmi (1989–1990). Dziel 1
SŁÓWK FÖRMELLA
- 55 Z Kociewia
MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK
- 56 Lektury
DANIEL KALINOWSKI, MATEUSZ SZUBA
- 60 Dzëwi kùzyn bòba
P.D.
- 61 Klëka
- 67 Kociewsko-pomorskim okiem
MICHAŁ KARGUL
- 68 To nie je w głowã do pòjãcò
ÒLGA KÙKLIŃSKÒ

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20–23 / 80-837 Gdańsk
tel. 58 301 90 16 / 58 301 27 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (zastępca redaktora naczelnego)
Aleksandra Dzięcielska-Jasnoch
(Najd Uczba)
Krystyna Sulicka
Małgorzata Micał
Bogumiła Cirocka
Ludmiła Kucharska
Paweł Wiczyński
Bogdan Adamczyk (skład graficzny)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)
Mateusz Bullmann
Andrzej Busler
Ewa Górską
Stanisław Janke
Piotr Lessnau
Wiktor Pepliński
Danuta Pioch
Edmund Szczesiak
Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski

ZDJĘCIA NA OKŁADCE

Wystawa Nasi chłopcy. Mieszkańcy Pomorza Gdańskiego w armii III Rzeszy w Galerii Palowej Ratusza Głównego Miasta.

Fot. Sławomir Lewandowski

WYDAWCA

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk

DRUK

Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o.
ul. Biskupa Dominika 11, 83-130 Pelplin

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń i reklam.

OD REDAKTORA

Pogoda nas nie rozpieszczała w minione wakacje, deszcz pokrzyżował plany wielu osobom – nie tylko turystom, restauratorom czy hotelarzom, ale również organizatorom imprez plenerowych. Były jednak tematy, które rozpałały, choć od razu należy zaznaczyć, że niepotrzebnie. Takim „gorącym”

tematem było otwarcie wystawy „Nasi chłopcy. Mieszkańcy Pomorza Gdańskiego w armii III Rzeszy”, którą od lipca prezentuje Muzeum Gdańskie w Galerii Palowej Ratusza Głównego Miasta. Ekspozycję zobaczyło do tej pory ponad sześćdziesiąt tysięcy osób. Jak twierdzą jej twórcy, w ocenie wielu odwiedzających wystawa jest udaną próbą opowiedzenia tego, co działo się na Pomorzu w latach wojny. Dla wielu widzów, szczególnie tych pochodzących spoza Pomorza, okazała się ona też lekcją regionalnej historii, która różni się od tej prezentowanej z perspektywy Warszawy czy Krakowa.

„Nasi chłopcy” spotkali się jednak także z negatywnym odbiorem, lecz zamiast merytorycznej dyskusji, górę wzięły niezdrowe emocje, cynizm i polityczne rozrachunki. Szkoda, bo zgromadzone eksponaty nie tworzą „niemieckiej narracji”, jak próbują (bezsukcesyjnie, mam nadzieję) dowodzić jej przeciwnicy, a stanowią elementy lekcji historii opartej na faktach, lekcji, którą bezwzględnie należy odrobić. Jeśli nie teraz, to w jak najbliższej przyszłości.

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

PRENUMERATA

Z DOSTAWĄ DO DOMU!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 77 zł. W przypadku prenumeraty zagranicznej: 172 zł. Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

• dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk,
podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki zamawiającej) oraz dokładny adres

• złożyć zamówienie w Biurze ZG ZKP,

tel. 58 301 27 31

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl

CZEJ GDUŃSCZI NEPTUN MIENI SĄ W KASZĘBSCZÉGÒ KRĚSZTOFA

Rôz do rokù Gduńsk òsobliwë pòdczorchiwò swòje kaszëbsczé kòrzenie, a to dzàka Gduńsczim Kaszëbsczim Dnióm òdbiwajàcym sã krótkò przed latnyma feriami. Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié, òrganizator tegò wëdarzeniô, òd sztërzech lat rëchtëje no wiòldzé swiàto kaszëbszczi juwernotë, òbczas jaczégò gduńszczanie a téz latnicë z całi Pòlszczi i rozmajitëch nòrcëków swiata mògå sã wiele doznac ò naji historie a kùlturze.

W dniach 16–26 czerwińca nicht, chto òdwièdzył Gduńsk, ni miòł wierà wàtplëwòtë, jaczi gard bë miòł bëc, przënòmni tedë, ùznòwóny za stolëcã Kaszëb.

Swiàto swój zòczàtk miało w pòniedzòłk 16 czerwińca na Gradowi Górze, co stało sã ju tradicjà Gduńsczych Kaszëbsczich Dniów. Ùczniowie i ùczenci ze Spòdleczny Szkòłë nr 7 m. majora Mieczysława Słabégò we Gduńskù, ze swòjà szkòlnà Miroslawà Senkewicz, wcygnàlë na 42-métròwi maszt wiòlgà kaszëbską fanã, jakò pòwiéwała do kùńca rozegracje, to je do 26 czerwińca. Dzàka specjalnémù pilotowi szkòlòcë mòglë, jedno za drëdzim, wznosëc ò czile métrów, coròz wëzi a wëzi, czòrno-zòłtą fanã. Tegò dnia na przëdnëch szasëjach Gduńska fërtałë na wietrze czòrno-zòłtë fanë, zacznajàcë òd Błãdnika bez Alejà Dobëcò jaz pò Grunwaldzkà do Halë Oliwia.

Tegò samégò dnia do gduńsczi karczmë Łapica [pòl. pub Pułapka] scygnàlë lubòtnicë kaszëbsczégò magicznégò pichù – tobaczi, bò prelekcjà na ji témã

wëgłosył Róman Drzëzdżòn z Mùzeùm Pùcczi Zemie m. Floriana Cenówë. Wëbitny znajòrz pòdzelił sã swòjà wiedzà ò procesu wëtòwòrzeniô tobaczi i ò ji historie na Kaszëbach. Pòkòzòł wiele tobaczérów włòsny produkcje a téz wëkònonëch przez drëdzégò méstra tegò lëdowégò kùnsztu, jegò tatka, Jana Drzëdzona, jaczi w slédnëch latach prowadził przërëchtowóné bez Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié warkòwnie dlò prziièdnëch adeptów rogarstwa.

W tim samym czasie w pòblësczi Zrzeszë Szkòłòw Łącznoscë Joana Gòstkòwskò, spiéwòrka a etnolożka, rozpòczàła warkòwnie tradicjowégò spiéwu, jaczë dérowałe trzë dnië, a swój finał miałë na binie festiwalu Kaszëbë Fest, ò jaczim jesz tu bådze rzekłë. Òbczas warkòwniów bëtniczczzi a bëtnik robilë nad kaszëbsczim tradicjowim repertuarã, gdzie spòdlim bëłë frantówczzi wëbrónë z fònograficznëch zbierów Pòlszczi Akademie Nòùk, a téz ze spiéwników òpròcowónëch bez etnografów a fòlkloristów XX wiekù. Òkróm nòuczi piesniów zajmë òbjimalë téz robòtã

nad emisją t.p.z.w. òtemklégò, nòtèrnégò głosu, robòtą z całą, dikcją, impòstacją a artikùlacją.

18 czerwińca to baro wòzny dzéń dlò akademicki historie kaszëbiznë, bò tedë òdbëła sã ùroczeni namienionò 10-lecu kaszëbsczi etnofilologie. Na Filologicznym Wëdzëlu Gduńszczégò Uniwersytetu zebrelë sã lédze sparłaczony z kaszëbsczim czerënkã, jegò ùsòdzenim a prowadzenim, a òsobliwie absolwencë rozmajitëch roczników, jaczi chwólëlë sã na binie swòjima dobëcama, zwëskònym doswiòdzenim a spôsobnoscama, chtërne nabëlë òb czas sztuderowaniò i w warkòwi robòce na rzecz promòcje kaszëbiznë. Snòzima zwäkama kaszëbsczi mùzycki ùroczeniã na kùńc ùbòkadniã Kapela z Marszu (wiãcy ò ti ùroczeniã piszemë w naji klëce).

Zarò pò zakùńczeniu jëbleùsu kaszëbsczi etnofilologie gòsce przenieslë sã do Ùniwersytecczi Ksãgarnie Wëdzëlu Spòlëznowëch Nòùk GÛ, gdzie miała plac debata, chtërna prowadził prof. Cezari Òbracht-Prondzińsczi. Tikała sã òna nòuci ò Kaszëbach, w szkòle i nie blòs w ni. Swòjima doswiòdzeniama i ùwògama pòdzielëlë sã z gòscama Dariò Frãckewicz, Katarzëna Czedrowskò-Zagòzdòn, Grégór Schramke a Justina Pòmierskò.

Slédny dzél programu tegò dnia miòł plac w Łapicë, dokãdka przëbëlë lubòtnicë tuńca i kaszëbsczi mùzycki, bò prawie tuwò òrganizatorzë przërëchtowëlë rozegracjã z tuńcama i mùzyką na żëwò. Kapela – Mirosłòw Sobisz, Sławòmir Klas a Joana Gòstkòwskò – przëgriwała doswiòdczonym i tim mni doswiòdczonym tańcownikóm, jaczi wëfulowëlë parkét lokalu, dlò jaczégò bëła to pierszò zòbawa w taczim wëdanim, a wierzacë w mòcné zagwëszenia miëw-ców Łapicë – nie òstatnò.

19 a 21 czerwińca bez Skwer m. Maceja Kòsycarza przepłënalë walë lédzy, jaczi miëlë leznosc pòslë-

chac kaszëbsczi mùzycki a nabëc rozmajitë produktë i szmaczczi w stojiszczach regionalnëch ùtwòrców abò producentów. Pierszi, czwiòrtkòwi dzél festiwalu pòprowadzëła Tatiana Slowi, a sobòtny – Pieter Lëssnawa. Na binie wëstãpilë artiscë znóny gduńsczi pùblice a téz ògłowò na Kaszëbach: Slavko the Violinist, Drëszë, Paùel Ruszkòwsczi, Rëbackò Dátò Òrkestra z Jastarnie, karna piesnie i tuńca Gdańsk a Przodkowianie. Òrganizatorzë bëlë òsobliwie búsny z nowëch artistów w kaszëbsczim swiecie: karna Demore (zestawionégò ze szkòlòków a szkòlòczków w Kòscërcznie, jaczi ùczy szkòlnò Jiwóna Makùròt), Ecekon Karno (zrzeszajacë lédzy z niepełnospròwnoscã, jaczégò przëdnikã je Krësztof Najda) a karno Bùten Szëkù (pòd prowadnictwã Mòrcëna Szmicitzi [Szymtke] graje snòzë coverë znònëch pòlsczich baladów a téz czekawé aranżacje kaszëbszczich frantówków). Òkróm wëstãpów bëło wiele gòdaniò, bò prowadzacë kòrbilë z nòleznikama a nòlezniczka a ò jich artiscznëch stëgnach i ròczëlë téz do pòspòlny rozmòwë wielnëch gòscy z rozmajitëch partów Pòlsczi a Èuropë.

21 czerwińca, òkróm drëdzégò dnia mùzycznégò festiwalu, òdbëła sã inscenizacjò pòwrotu rëbòków

z półowù, jaką stwòrzył part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò w Jastarnie a Stowòra Pomerank, chtërny przëbëlë do Gduńska tradycyjnima drzewianyma żòglowimama bõtama – pòmòrénkama. Białczy i chłopi szlë òbłokli w historyczne ruchna mieszkańców półòstrowù, wiozàcë na karach rëbë – bòkadny brzòd jich drądzi robòtë. Jich celã bëł gduńszci rôtësz, a pò pròwdze jegò przededwierze, jaczé „wzërajã” na sztaurã Krësztofa. Tuwò òd wësżëznów Gduńska dostelë klucze do gardu, co bëło symbolã, że bez nen jeden dzëń są gòspòdarzama tegò mòla. Dali rozegracjò przeniosła sã na Skwer m. Maceja Kòsycarza, gdzie pùblika dowiedzała sã wicy ò pòspólny historie Jastarnie i Gduńska a ò rëbacczych tradycjach i kulturze. Miała téż leżnosc òbzerac rëbacczé nòrzãdla, a bëło tegò wiele: òd kòtwów, przez rozmajitëch òrtów sécë, pò karzënë (wiòldzë, półstòżkòwatë kòsze), dłudżë skòrznie a mërgajàcë glaskùle.

23 czerwińca na binie Teatru Wybrzeże (Stara Apteka) gòsce brelë ùdzël w artisticzny czesce, jaką sprawiło teatrowé karno Kaszëbskò Bina z Chòniców, pòd przëdnictwã reżisérë Łukasza Sajnaja z Chòniczczégò Centrum Kulturë. Karno przedstawiło widzawiszczë na spòdlim dokazu Darka Majkòwsczégò pòd titlã „Kwasné gùrczi”, jaczé swòjã premiérã miało łoni, w rujanie, òbczas teatralnégò przezërkù „Zdrzadniò Tëspisa” prawie w Chònicach. Wiòlgò familiowò biòtka, jaczi przëdnã témã są gùrczi, doprowadzëła pùblika do smiechù, a artiscë na kùńc dostelë dłudżë brawa a pòdzãkòwania.

Na kùńc, 26 czerwińca żdała na naju prelekcjò Joane Gòstkòwsczi, jakò zaprezentowała deje i brzòd swòjégò nowégò projektu pòd titlã „Zakùrzoné òdjimczy”. W Salonie Domù Uphagena – òddzëlu Mùzeùm Gduńska – etnolożka prezentowała apartné òdjimczy sprzed lat z priwatnëch archiwów Kaszëbów,

na jaczich je widzec sztòtë z dównëch wieselów, ta-necznëch zòbawów i jinszych wòznëch wëdarzeniów, chtërny towarzëła mùzyka, spiew a òbrzãdë. Bëła to téż leżnosc do pòdzeleniò sã swòjima włòsnyma wspòminkama, òpòwiescama a òdjimkama.

W czasu Gduńszkich Kaszëbszczich Dniów òdbëlë sã téż historyczne szpacérë szlachã wòznëch kaszëbszczich placów a znónëch regionalnëch dzejarzów, jaczé przërchëtowòł prowadnik Jerzi Nacel. W Łapicë mógł grac w kaszëbskòjãzëkòwë jigrë pòd ùwòżnym dozérã Martë Majewsczi. W Kaszëbszczim Dodomù Bòżëna Ùgòwskò ròczëła do wzãcò ùdzëlu we war-kòwniach, na jaczich klarowała regle a strategie nòbarzi znóny na Kaszëbach kòrtowi jigrë – baszczi.

Rok w rok Biòro Zarzãdu Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò mò starã dodawac do repertuaru rozegracje nowë a czekawë ùdbë, „swiëżë” twarze a place, dzãka czëmù wëdarzenië sã rozkòscërzò a je czëc, że żëje. Mómë nòdzejã, że piãtò edicjò, òkróm stalëch pònkòtów programù, szlachòwnò jak latos mdze fùl nowëch dzëłów, chtërne òczarzą gòsцы kaszëbiznã w nòlëpszim wëdanim.

PAÙEL WICZIŃSZCI

Fot. Lucyna Matczyńska

SPLYW KAJAKOWY „ŚLADAMI REMUSA” OKIEM UCZESTNIKA

Tak, jestem kajakarzem od wielu lat, pływam po polskich rzekach; najczęściej i z największą przyjemnością na Pomorzu, w tym szczególnie na Kaszubach. Z miłośnikami rzek uchodzących do Wisły pływam od kilkadziesiątu już lat. Są to kajakarze z Klubu „Wanożnik” i Stowarzyszenia „Wodniak”, złożeni głównie z mieszkańców Gdańska, ale też związani z innymi okręgami Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. W tym roku brałem udział w ich sztandarowym spływie, tę relację zaś piszę nie jako organizator, ale jako zwykły, szeregowy uczestnik.

Tegoroczny XXXIX Kaszubski Spływ Kajakowy „Śladami Remusa” trwał od 5 do 13 lipca, a jego trasa prowadziła rzekami Brdą i Zbrzycą. Podkreślam, że za rok odbędzie się spływ już czterdziesty. W tegorocznym wzięło udział około osiemdziesięciorga uczestników (chętnych było więcej), w tym dwadzieścioro sześciorgo dzieci i szkolnej młodzieży. Najstarszym spływowiczem był Zbyszek Wójcicki (83 lata), natomiast wśród pań znalazły się dwie rówieśniczki 72-latki: Mirosława Łaska i Bogusława Piechocka. Ta trójka pływa z Remusem od lat. Tradycyjnie spływaniu towarzyszyły różnego rodzaju imprezy kulturalne i sportowe.

Rzeki, którymi planowano płynąć, to Brda (trzy etapy, poczynając od Garbatego Mostu) i Zbrzyca (także trzy etapy, początek w Sominach). Jeden z uczestników przepłynął dodatkowo odcinek rzeką Chociną (od ujścia w górę 14 km do Chocińskiego Młyna i z powrotem). Trasy kończyły się na biwaku w Swornegaciach. Na miejsca startów kajakarzy zawoził, a po zakończeniu etapu przywoził autobus.

Otwarcie spływu tradycyjnie odbyło się w sobotę wieczorem. Wciągnięto kaszubską flagę na maszt,

odśpiewano pieśń *Tam, gdzie Wisła...*, odczytano pierwszy fragment powieści *Żęcé i przigòdë Remusa* Aleksandra Majkowskiego. Komandor spływu Wojciech Kuc oficjalnie przywitał uczestników i przedstawił kadrę.

A w niedzielę rozpoczęło się płynięcie. Brda jest urokliwa. Jej nurt to zwalnia, to przyspiesza, to przeciska się lasem, to wiję meandrami wśród łąk.

Pogoda na spływie była zmienna: od przepięknej słonecznej i bezwietrznej do burzowej i deszczowej, jak to w pierwszej połowie lipca bywa.

Niedziela, 6 lipca. Płynięcie Brdą. Początek etapu w Garbatym Moście i wpłynięcie na Jezioro Końskie, długość odcinka 19 km. Wieczorem dla zainteresowanych spotkanie z Dariuszem Majkowskim, autorem między innymi powieści fantasy *Pòd òkã Jastrë*, zastępcą redaktora naczelnego „Pomeranii”. Przedstawiciel miesięcznika zachęcał do czytelnictwa książek i prasy drukowanej, choć liczy się też czytanie z nowoczesnych tabletów. Młodą widzą i tym starszym Aleksandra i Dariusz Majkowsky pokazali przedstawienie z udziałem lalek wykonanych przez Aleksandrę, a teksty napisali oboje małżonkowie na

Fot. Hanna Przybylska

podstawie własnej serii książek w języku kaszubskim o przygodach Werónki, która poznaje Kaszuby. Dziewczynka wędruje przez wiejskie krainy w poszukiwaniu naszyjnika, który ukradł jej niegodziwy lis. W ramach aktywizacji widzów dzieci miały za zadanie pomóc dziewczynce odnaleźć utraconą ozdobę. Najwięcej nagród i okłasków publiczności zebrała rezolutna sześciolatnia Lily.

Miała też być przekazana przez doktora Grzegorza Schramkego opowieść o kaszubskim patronie roku Jerzym Sampie, ale z braku czasu została przeniesiona na kolejny wieczór. Czas na oddanie hołdu profesorowi Sampowi znalazł się natomiast po czytaniu przygód Remusa w środę.

Po spotkaniu z Dariuszem Majkowskim podszedł do mnie spływowicz i opowiedział anegdotę z czasów jego studiów. Otóż nie chodził na wykłady z historii języka polskiego, więc na egzaminie profesor przyłapał go na braku wiedzy z tej dziedziny. Przytomny Adam, bo tak ma na imię mój rozmówca, wyciągnął dwa numery miesięcznika „Pomerania” i pokazał profesorowi swoje eseje, opublikowane w tym czasopiśmie. Egzaminator przejrzał teksty i z uznaniem wypowiedział się o jego znajomości języka polskiego, wpisując mu do indeksu ocenę dostateczną.

Poniedziałek, 7 lipca. Płynięcie Brdą od niedzielnej mety na Jeziorze Końskim do Sąpolna, 14 km. Wieczorem gawęda Olgi Kuklińskiej, laureatki między innymi Wielewskiego Turnieju Gawędziarzy. Spośród gawęd snutych nienaganną kaszubszczyzną na streszczenie zasługuje wątek naprawy dachu domostwa we wsi kaszubskiej. Gospodyni, na polecenie zapracowanego męża, zamawia usługę poprzez Internet. Do wsi przyjeżdża wzorowo nieodziana ekipa przystojnych dekarzy (lato było upalne), ku ucieśze gospodyń z okolicznych domów. Brygadę można

najkrócej nazwać Dekarze z Tindera. Występ Olgi Kuklińskiej przeplatany był śpiewaniem kaszubskich piosenek.

Wtorek, 8 lipca. Płynięcie tym samym nurtem Brdy z Sąpolna do Swornegaci, 17 km. Wieczorem projekcja filmu fabularnego *Pałac* o grupie partyzantów z Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski” z Męcikału i spotkanie z reżyserem Piotrem Pastalencem. Projekcja filmu odbyła się w Domu Kultury w Swornegaciach. Wśród aktorów zaangażowanych do realizacji znalazł się nasz wicekomandor i organizator spływu oraz kaowiec (instruktor kulturalno-oświatowy) Grzegorz Schramke. Opowiedziana historia przybliżyła nam trudne czasy okupacji niemieckiej.

Uczestniczka spływu Lucyna Matczyńska przekazała mi swoją refleksję z tego spotkania, której treść przytaczam poniżej:

W trakcie oglądania filmu przypomnieliśmy sobie Pana Józefa Weltrowskiego (1924–2014), wspaniałego człowieka, którego mieliśmy my, uczestnicy spływów remusowych, przyjemność poznać właśnie na kaszubskim spływie. Z biegiem lat spływowych poznawaliśmy Józefa jako świetnego wodniaka, organizatora spływów, w tym kaszubskiego „Śladami Remusa”. Bardzo ciekawym etapem w jego życiu okazał się czas okupacji w czasach II wojny światowej. Jako młody chłopak w roku 1940 wraz z rodzicami wstąpił do Tajnej Organizacji Konspiracyjnej „Gryf Pomorski”. Należał do grupy, która potajemnie przetransportowała maszynę drukarską i jej części z Czerska do Jastrzębia (gospodarstwa rodziny Weltrowskich) ze składnicy materiałów żelaznych, którą zarządzał Niemiec (akcją kierował L. Kossak-Główczewski). Pełnił funkcję łącznika L. Kossak-Główczewskiego, był zecerem, drukarzem i kolporterem gazetki, przewożonej często w bańkach

Rozdanie nagród młodzieży. Fot. Grzegorz Rozkwitalski

Fot. Lucyna Matczyńska

na mleko z podwójnym dnem. Gdy w obawie przed wykryciem drukarni przez Niemców podjęto decyzję o jej likwidacji, „Pstrąg” J. Weltrowski uczestniczył w jej zabezpieczeniu i ukryciu. Do końca okupacji czuwał nad bezpieczeństwem ukrytej drukarni. Na jednym spływie Józef opowiadał nam o tych dziejach, ale wtedy, będąc młodą dziewczyną, nie do końca go słuchałam. Postanowiłam sobie odświeżyć tę wiedzę i podzielić się nią z naszymi kajakarzami. Należy tutaj również wspomnieć, że jest autorem wydanej w 1995 r. książki Drukarnia w Borach Tucholskich z lat 1941–1943, którą promował na naszym spływie. Myślę, że należy pamiętać o historii i ludziach z nią związanych...

Środa, 9 lipca, dzień ładowy. Wycieczka – wyjazd do Męcikału, tam zwiedzanie bunkra partyzantów. Opowiadał nam o nich i pokazał bunkier szef grupy rekonstrukcyjnej CIS. Stamtąd zawieziono nas do Chojnic, gdzie z kompetentną i przemiłą przewodniczką zwiedzaliśmy Muzeum Historyczno-Etnograficzne oraz zabytkowe obiekty miasta. Po powrocie z obiadu w restauracji w Chojnicach o dziewiętnastej zaczęliśmy spotkanie z Andrzejem Buslerem z księ-

garni kaszubsko-pomorskiej w Gdyni, kultuwującej legendarny już szyld CZEC. Po prezentacji oferty i dyskusji o nowościach wydawniczych w języku kaszubskim, wystąpił Michał Mogi z wokalnym programem „Nowò na lëdowò”.

Czwartek, 10 lipca. Płynięcie Zbrzycą na odcinku Kaszuba–Laska, 14 km. Wieczorem występ kapeli kaszubskiej Czarne Kapelusze.

Piątek był deszczowy i nie płynęliśmy. Niejaką sensację wzbudził kolega pływający w nowoczesnym kajaku składanym, pompowanym do ciśnienia 10 PSI, który zabrał się z komandorem jadącym osobowym autem zapłacić za dodatkowy postój kajakówek na parkingu w Lasce, aby samodzielnie spłynąć planowaną trasą mimo zapowiadanego deszczu. Dzielný ów kajakarz zameldował się na kempingu po dwóch i pół godzinie płynięcia dystansu 15 km. Wieczorem, w sali Domu Kultury, miało miejsce wydarzenie muzyczne „Ognista rzeka muzyki”, wspaniały koncert orkiestry z Bydgoszczy pod dyrekcją Orlina Bebenowa, prezentującej filmowe przeboje, z doskonałym głosem sopranu Małgorzaty Krajewskiej.

Sobota, 11 lipca. Płynięcie zaległego odcinka Zbrzycy od Laski do Swornegaci, czyli do naszej bazy kempingowej, 15 km. Wieczorem z uwagi na złą pogodę nie odbył się koncert zespołu reggae. W zastępstwie nasi atrakcyjni gitarzyści dali własny koncert przy ognisku pożegnalnym.

Oto kilka migawek z tygodniowego zwiedzania ziemi kaszubskiej, rodzinnych stron większości uczestników (były również osoby z południa Polski – Dolnego Śląska, Mazowsza, Lubuskiego, którym spływ dał okazję do obcowania z nieco innymi krajo-
brazami i tutejszą społecznością):

Pierwszego dnia spływu byłem świadkiem solidarnej pomocy parze niedoświadczonych kajakarzy. On i ona. Nieopatrznie skierowali swój kajak na ukrytą pod powierzchnią wody zwaloną kłodę. Kajak

Fot. Lucyna Matczyńska

Czytanie książki o Remusie. Fot. Grzegorz Rozkwitalski

utknął na niej dokładnie w swej połowie. Przeplływający po właściwej stronie rzeki kajakarze doradzali im, jak poprzez ruchy posuwisto-zwrotne wyskoczyć z pułapki. Nowicjusze nie wiedzieli, o co chodzi, ktoś krzyknął więc, że mają wykonywać ruchy frykcyjne, wywołując tym salwy śmiechu z pobliskich kajaków. Jednak para nadal tkwiła na przeszkodzie. Dwa kajaki podpłynęły, aby im pomóc. Doświadczony kajakarz podpowiedział pani siedzącej z tyłu, aby wbiła wiosło w dno rzeki i podniosła nieco tułów, wtedy kajak się uniosł i spłynął na wodę ku ucieście obojga.

W tym roku nie było gwałtownych burz, choć padał deszcz siąpiący. Wspominam wcześniejsze spływy, zdarzały się na Pomorzu burze niebezpieczne. Dość przypomnieć tragiczne dla harcerzy lato 2017 roku. Przyroda musi mieć moc i móc się bronić. Na spływach Remusa bywały też burze malownicze. Jedną z nich warto opisać. Podczas spływu rzeką

Wdą złapała nas dość groźna. Początkowo wokół kajaków zaczęły się kłębić malownicze chmury. Pierzaste cumulusy dawały chwilę wytchnienia w swoim łagodnym cieniu. Na horyzoncie pojawił się cumulonimbus, zrazu jasny, lecz potężny. Formował się w grzyb grożący ścianą deszczu. Wciąż jeszcze było gorąco i parno. Płynęliśmy, oglądając się za siebie: czy nas zmoczy, czy zdążymy dopłynąć do końcowej przystani. Zaczęło kropić, gdy wpływaliśmy pod ostatni most. Tam właśnie zamierzaliśmy przeczekać nawałnicę.

Deszcz lunął. Istne oberwanie chmury, po prostu z nieba lały się potoki, jakby nagle gdzieś na szczycie nieba pękł olbrzymi wór i cała woda runęła na ziemię z hukiem. Strugi spadały na taflę rzeki, tworząc niezliczone fontanny; grube nici deszczu tkwały wiszące w powietrzu perliste makaty. Potem przyszła burza z piorunami. W długim tunelu błyski odbijały się od wody i zwielokrotniały, migocząc między sklepieniem betonowego mostu a pomarszczoną wodą. Dościnaliśmy porządną lekcję pokory – ale też sportowego hartu ducha.

Podczas jednego z dojazdów autobusem na miejsce startu kolejnego etapu dosiadł się do mnie kajakarz z Gdyni, ale – jak zadeklarował – jego rodzina pochodzi spod Lwowa. Uskarżał mi się, że od wielu lat drażni go podkreślanie przez Kaszubów ich odrębności, kultywowanie rzekomego (jak się wyraził) języka, a tak w ogóle to jesteśmy na Pomorzu i po co to całe podtrzymywanie związków z przeszłością, z kaszubszczyzną. Próbowałem uświadomić mu, że każdy ma prawo do odrębności, do sięgania do korzeni, wszak i on zaznaczył, że rodzice przybyli po wojnie spod Lwowa. Zwróciłem mu uwagę, że w jego zaśpiewie też słychać wschodnią melodię. Nie przekonałem go, on pewnie nie pójdzie na wystawę „Nasi chłopcy”

Fot. Lucyna Matczyńska

Fot. Grzegorz Rzkwitalski

w Muzeum Gdańska. Woli kultywować swoją ignorancję.

Wracając do nurtu, czyli do płynięcia szlakiem wodnym: Od lat organizatorzy remusowego spływu dopracowali się instytucji „czerwonej latarni” – kajakarza zamykającego każdego dnia sznur kajaków. Jego zadaniem jest pilnowanie, aby nikt się nie zawie-ruszył, aby wszyscy dotarli do mety etapu, aby każdy mógł zjeść obiad o określonej porze. W tym roku też tak było. „Czerwona latarnia” upilnowała wszystkich, również tych podziwiających brzegi dogodne do wy-lądowania na odpoczynek.

Jak wspominałem na wstępie, w spływie brała udział liczna grupa dzieci i młodzieży, stanowili jedną czwartą ekipy. Imponowała młodzież kajakowa, płynąca w jedynkach. Zawsze byli z przodu stawki, ścigali się na wybranych odcinkach i co ciekawe, dziewczyny wcale nie ustępowały chłopakom. Podziwiałem ich doświadczenie kajakarskie oraz inwencję w wy-

najdowaniu zabaw popołudniowych. Nie siedzieli „w komórkach”, urządzali wyścigi w kajakach, łącznie z ich wywracaniem, czyli ćwiczeniem wywrotek. Grali w piłkę plażową oraz planowali zawody w buczkę, popularną kaszubską grę, ale z powodu choroby sędziego zawody się nie odbyły. W zamian wieczorami grali i śpiewali turystyczne piosenki. Trzeba przyznać, że z biegiem lat młodzież nam się rozśpiewała. Coraz lepiej grają na gitarach i znają treść piosenek. Ogniska wieczorne z ich udziałem wiele zyskały, już nie tylko pieczenie kiełbasek i napoje.

Grupa młodzieży znającej język kaszubski ułożyła na wzór alfabetu kaszubskiego swoje nuty spływowe. Autorem tekstu jest Franek Wandtke z Rumi, który wraz siostrą, autorką stosownej planszy ilustrującej kaszubskie słowa, odśpiewał piosenkę drugiego wieczoru. W odpowiedzi na gromkie oklaski bisowali, a potem co wieczór, po każdorazowym czytaniu fragmentów książki *Žěcé i przigòdë Remùsa*, śpiewali ją aż do nauczenia się przez obecnych.

Oto zapis słów ze słuchu, za ewentualne błędy przepraszam:

Remusowy alfabet

*To je czòłen, to je wiosło, to je naji kòmandorstwò,
to je kapòk, to je stér, tu kapitòn sedzy wcyg.*

To Wierzëca, to je Brda, a tu jesz je naja Wda.

To ògniszczë, to gitara, przë nich wiedno spiëwóm szantë.

Co dzëń czëtanië Remùsa, gra w buczkã i tëż gòdkã.

Na òdprawie bådze ò tim, le nie zabòcz ò kapòkù.

W niedzielę spływ się zakończył. Pożegnalny apel i opuszczenie kaszubskiej flagi nastąpiło już w sobotę wieczorem, bo kilka osób postanowiło nie nocować na kempingu, wróciły do domów wcześniej. Czułe pożegnania kończyły się zapewnieniem, że spotkamy się za rok, na 40. spływie śladami kaszubskiego wanoźnika.

GRZEGORZ ROZKWITALSKI

ŁATANIE BIAŁYCH PŁAM

Najbardziej znanym „dziadkiem z Wehrmachtu” do dzisiaj pozostaje Józef Tusk, urodzony w 1907 roku we wsi Emaus (dzisiaj część Gdańska), pracownik Polskich Kolei Państwowych na stanowisku telegrafisty na dworcu głównym, a właściwie Danzig Hbf, bo mówimy o okresie Wolnego Miasta Gdańska. Jak wielu polskich mieszkańców, działał czynnie w polskich organizacjach. Gdy nadszedł wrzesień 1939 roku, został aresztowany przez Gestapo. Najpierw obóz w Nowym Porcie, następnie obóz koncentracyjny Stutthof, który wiosną 1940 roku – kiedy został osadzony w nim Józef Tusk – był jeszcze w fazie budowy. Wybór miejsca kaźni przez nazistów nie był przypadkiem. Obóz – otoczony lasem, w sąsiedztwie Zatoki Gdańskiej i Zalewu Wiślanego – dawał szerokie pole do realizacji nieludzkiego planu, który ostatecznie naziści przeprowadzili na około 120 tysiącach ludzkich istnień.

Józef Tusk był również więźniem niemieckiego obozu koncentracyjnego w Neuengamme (na terenie dzisiejszego Hamburga), w którym przebywał do sierpnia 1942 roku. Został zwolniony ze względu na nieprzydatność do pracy i wrócił do rodziny w Gdańsku. W sierpniu 1944 roku Józef Tusk, jako obywatel Wolnego Miasta Gdańska, który z dniem 1 września 1939 roku automatycznie stał się obywatelem III Rzeszy, dostał powołanie do niemieckiego wojska. Zapewne mógł odmówić służby w Wehrmachcie, ale ceną było własne życie i życie jego rodziny. Przed podobnym wyborem stanęły tysiące innych mieszkańców Pomorza, Śląska i Wielkopolski. Do Wehrmachtu powoływano w tym czasie nie tylko dawnych obywateli Wolnego Miasta Gdańska, ale i innych mieszkańców Pomorza Gdańskiego. Było to możliwe, ponieważ od 1941 roku nadawano im obywatelstwo niemieckie po

wpisaniu ich na Volkslistę. Od 1942 roku czyniono to przymusowo, tak więc z ziem wcielonych do III Rzeszy można było werbować rekrutów uzupełniających coraz większe luki w wojskach niemieckich.

Nie wszyscy wcieleni do Wehrmachtu „nasi chłopcy” mieli szczęście dożyć końca wojny. Wielu zginęło na froncie, do dziś spoczywają na licznych niemieckich cmentarzach. Niektórzy, tak jak Józef Tusk, jeszcze w listopadzie 1944 roku stali się żołnierzami Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Wrócili do rodziny, do odrodzonej, choć nie całkiem wolnej Polski. Wielu, bardzo wielu albo wręcz wszyscy, którzy powrócili, ukrywali swoją kilkumiesięczną lub kilkuletnią przymusową służbę w Wehrmachcie. Po niektórych pozostały niedokończone rodzinne historie, zretuszowane zdjęcia lub niechciane dokumenty. O nich właśnie opowiada wystawa „Nasi chłopcy. Mieszkań-

cy Pomorza Gdańskiego w armii III Rzeszy”, którą od lipca prezentuje Muzeum Gdańskie.

– Wystawa powstała w odpowiedzi na pytania, wątpliwości, dylematy mieszkańców naszego regionu. Temat „dziadka z Wehrmachtu” jest obecny w wielu rodzinach, choć po wojnie nad tym wątkiem w życiorysie męża, ojca, brata czy syna często zapadała cisza – mówi dr Andrzej Hoja, kurator ekspozycji. – Ta cisza i liczne nieudomowienia budziły ciekawość i potrzebę zgłębienia tematu już przez kolejne pokolenia. Nasza wystawa zaspokaja potrzebę wyjaśnienia, dlaczego służba w niemieckim wojsku była możliwa i jak przebiegała. Jest też takim łataniem białych plam w rodzinnych opowieściach i doskonałą odpowiedzią na pewne niedopowiedzenia w rodzinnych przekazach.

Ekspozycja powstała w dużej części z opowieści i pamiątek przekazanych przez Pomorzanie. Jak dodaje dr Hoja, oddźwięk ze strony osób, które chciały zaangażować się w wystawę i opowiedzieć swoją historię, był bardzo duży, a nawet przerósł oczekiwania i możliwości muzealników. W rezultacie nie wszystkie historie udało się pokazać, choć wiele z nich jest bardzo do siebie podobnych.

– Prezentujemy nie tylko wydarzenia historyczne, ale przede wszystkim pamięć o tych wydarzeniach i ich uczestnikach. Służba w Wehrmachcie dotyczyła całego okręgu Gdańsk – Prusy Zachodnie, dlatego mamy przekazy osób z różnych jego części: Kaszub, Kociewia, ale również z Grudziądza i Torunia, gdzie to zjawisko również było powszechne i miało podobną skalę jak choćby na Kaszubach. Musimy przy tym pamiętać, że pobór dotyczył wszystkich terenów II RP

wcielonych do III Rzeszy, a więc i Śląska, i w mniejszym stopniu Wielkopolski – przypomina kurator.

Niewielka przestrzeń, na której prezentowana jest wystawa, nie oddaje tego, jak wiele osób pracowało przy jej tworzeniu.

– Produkt końcowy jest niewielki, ale lista osób, które tworzyły tę wystawę, liczy ponad sto nazwisk. Jeśli dodamy darczyńców, to będzie ich ponad dwieście. Naszym celem było rzetelnie opowiedzieć tę historię, dlatego wystawa jest wypadkową zaangażowania wielu instytucji i osób prywatnych – podkreśla Hoja.

Prezentowana w Galerii Palowej Ratusza Głównego Miasta wystawa pewnie przeszłaby bez echa – jak wiele podobnych – gdyby nie zainteresowanie polityków, choć trudno tu mówić o zainteresowaniu merytorycznym. Wielu z nich nie zadało sobie nawet trudu, aby zobaczyć ekspozycję na własne oczy. Wydali opinię, opierając się na powierzchownej wiedzy, co z kolei napędziło ogromną falę hejtu w stosunku do samej wystawy, jak i jej twórców.

– Politycy postawili nam zarzut zdrady, bazując na opinii osób trzecich, nieprecyzyjnych treściach, fałszu lub danych wyjętych z kontekstu. Postawiliśmy sobie zadanie wywołania dyskusji, to jedna z ról ekspozycji muzealnych. Ale żeby dyskusja miała sens, musi bazować na faktach i merytorycznych przesłankach, a nie na oskarżeniach, pomówieniach i historycznych krzykach – podkreśla Hoja. – O kształcie wystawy decyduje kurator i o ile wiemy, że praca została wykonana rzetelnie, to nie powinniśmy ingerować w jej treść – podkreśla.

Po dwóch miesiącach od otwarcia kolejki do kas się nie zmniejszają, ekspozycję zobaczyło już po-

nad 60 tysięcy osób. Według zarówno autorytetów, jak i tych, dla których temat jest nowy, wystawa jest skromna, lecz znakomicie przygotowana, a głosy polityków to zwykle nadużycia.

– Zwiedzający oceniają, że wystawa nie jest żadną prowokacją, a próbą opowiedzenia tego, co działo się na Pomorzu w latach wojny – mówi Andrzej Hoja. – Problemem jest brak świadomości, że nasza regionalna historia jest odmienna od doświadczeń wojennych mieszkańców innych obszarów Polski. Reakcja na wystawę jest doskonałą ilustracją tego, co mogło się dziać zaraz po wojnie, gdy dwa doświadczenia – pomorskie i to z innych części kraju – zetknęły się ze sobą. Brak wspólnego mianownika wywoływał niezrozumienie. Dziś zaś widzimy dodatkowo cynizm tych, którzy użyli „Naszych chłopców” w grze politycznej, by oskarżyć swoich oponentów o wspieranie idei tej wystawy, pomimo że nie miało to miejsca. Wszystkie negatywne reakcje pokazują, co się dzieje, jeśli nie ma zrozumienia, empatii i wiedzy o specyficznych doświadczeniach określonej grupy. Ta wiedza nie jest przekazywana w edukacji formalnej, więc jej poznanie wymaga własnego zaangażowania. Nie można oczekiwać go od każdego, ale wydaje się, że politycy powinni być bardziej obeznani z historią – dodaje.

– Słowa hańba czy zdrada są nie na miejscu. Oczekiwałbym od polityków innego podejścia, bo reprezentują swój elektorat i choćby dlatego powinni zachęcać do zapoznawania się z historią, a nie do oskarżeń i agresji – mówi dr Hoja.

Wielu krytyków rażą użyte w tytule słowa „nasi chłopcy”. Nie chcą być utożsamiani z żołnierzami Wehrmachtu, nawet jeśli ci żołnierze byli Polakami.

– Dużo osób, które negują sens tej wystawy, drażni w niej wiele, łącznie z uśmiechem sfotografowanych żołnierzy. Jednak tytuł jest bardzo świadomie skonstruowany. Wystawa nie opowiada jedynie o Polakach, więc gdybyśmy ulegli tym, którzy chcą zobaczyć Polaków w tytule, nie byłibyśmy precyzyjni. Pomorze Gdańskie przed wojną składało się z kilku organizmów państwowych, nasi bohaterowie są ze wszystkich tych przestrzeni. Ich rodziny nadal mieszkają na Pomorzu. Pokazujemy „naszych” chłopców, bo jednak głównymi odbiorcami są tutejsi ludzie i to oni najczęściej dziękują nam za tę ekspozycję. Robią to listownie, mailowo, ale i na miejscu. Mamy już blisko dwa tysiące zapisków, dominują głosy pozytywne, co nie pozostawia nam wątpliwości, że realizacja naszego pomysłu była właściwą decyzją – zaznacza Hoja.

Wystawę „Nasi chłopcy. Mieszkańcy Pomorza Gdańskiego w armii III Rzeszy” widział m.in. Jan Wyrowiński, prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Z ogromnym smutkiem obserwuję gorącą dyskusję wokół wystawy – napisał w oświadczeniu prezes Jan Wyrowiński. Wydawało się, że jedna z najdotkliwszych

niemieckich zbrodni wojennych, jaką był przymusowy pobór polskich obywateli do niemieckiego wojska, przez ostatnie dwadzieścia lat został już obszernie przedstawiony i przepracowany tak przez naukowców, jak przez media oraz opinię publiczną. Wydawało się, że nikt choć trochę zainteresowany polską historią nie ma wątpliwości, jakie tragiczne przejścia dotknęły Kaszubów, Kociewiaków, Borowiaków, Chełminiaków oraz innych mieszkańców międzywojennego województwa pomorskiego w czasie II wojny światowej. Tysiące z nas ma takie historie w rodzinie. Dziadek, pradziadek, wujek czy kuzyn stawiani byli w środku zbrodniczego terroru przed dramatycznym wyborem: włożenie wrogiemu munduru lub represje: obóz koncentracyjny albo nawet śmierć. Co gorsza represje zbiorowe: wobec całych rodzin, a czasem i dalszych krewnych takiej osoby.

Jak podkreśla Jan Wyrowiński, większość Pomorzan wcielonych do Wehrmachtu czuła się Polakami. Gdy pojawiała się taka możliwość, przechodzili do polskiej armii. Zresztą najlepszym dowodem jest fakt, że wielu z nich wróciło do Polski, by dalej tu żyć. Wielu z nas jest ich potomkami.

W ocenie prezesa ZKP wystawa zamiast pomóc w zrozumieniu trudnej pomorskiej historii, dla wielu osób stała się okazją do publicznego prezentowania swoich politycznych sympatii.

Każda dobra wystawa, zwłaszcza dotycząca tak ważnego, ale i kontrowersyjnego tematu, powinna budzić dyskusje i pytania. Każda podlegać też powinna krytyce. Ale dyskusje powinny opierać się na faktach, a krytyka powinna być merytoryczna. Tymczasem na twórców wystawy spadła lawina oszczerstw i kłamstw. Nieuzasadnionej agresji. Odmawia się im nie tylko fachowych kompetencji, ale i prawa do polskiej tożsa-

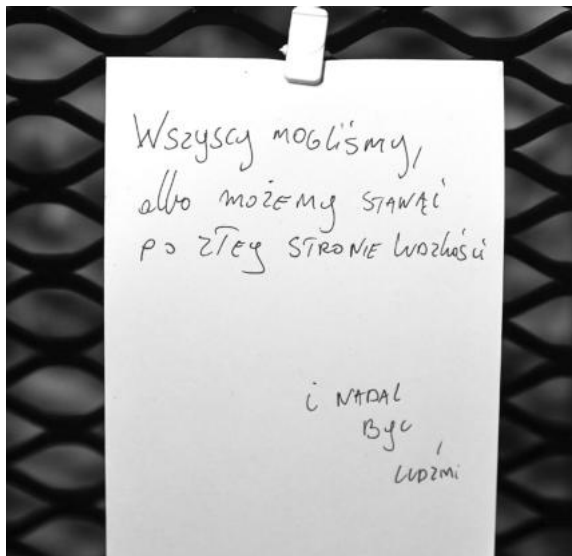
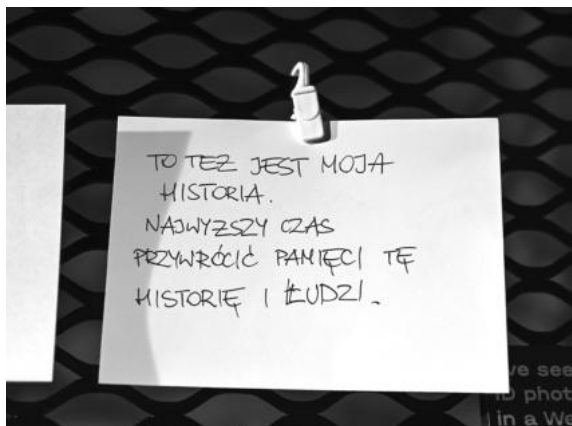
mości. Jeszcze więcej agresji spłynęło na bohaterów tej muzealnej opowieści. Naszych krewnych, przodków... Nagle przestało być istotne, że ktoś bohatercko bronił Polski w 1939 roku, potem przeszedł cały szlak bojowy z II Korpusem lub dywizją Maczka. Że jego ojciec lub brat padł ofiarą Zbrodni Pomorskiej albo sam spędził lata w obozie koncentracyjnym. Nieważne są osobiste losy, historia, dramaty. Wystarczy sam fakt, że został zmuszony do włożenia niemieckiego munduru, by uznać, że się zhańbił i nie jest godzien publicznej pamięci. A my, potomkowie i krewni dziesiątek tysięcy ofiar tej niemieckiej zbrodni wojennej, mamy milczeć i się wstydzić za ich los – zapisał w swoim oświadczeniu Jan Wyrowiński. Nazwisko prezesa ZKP również widnieje na liście osób, które przekazały Muzeum Gdańskie rodzinne pamiątki.

Niemniej nawet w ZKP słychać głosy krytyczne. Ich autorami są Kazimierz Klawiter i Zygmunt Orzeł, sygnatariusze listu otwartego z żądaniem zamknięcia wystawy. W ich ocenie jej przekaz ma charakter antypolski.

Trudno znaleźć słowa, które w pełni oddałyby nasze oburzenie i zniesmaczenie pomysłem zorganizowania przedmiotowej wystawy opatrzonej tak przewrotnym tytułem – która godzi w polski, kaszubski kod kulturowy. Tym bardziej w Ratuszu Głównego Miasta. Jej przekaz ma charakter antypolski, bowiem – prawdopodobnie świadomie – sugeruje światu, że służba Kaszubów w Wehrmachcie była czymś naturalnym i powszechnym, a jedynie ledwie zauważa, że wcielenie do niemieckiej armii wiązało się z brutalnym przymusem, często zagrożonym śmiercią. Wystawa zaledwie marginalnie zaznacza również heroizm tych chłopców, którzy zdołali zbiec i zaciągnąć się do Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie [...]. Autorzy wystawy czarcim zamysłem uderzenia emocjonalnego materiałem fotograficznym, którego głównym przekazem – który pójdzie w świat – są uśmiechnięci chłopcy w mundurach Wehrmachtu. Dokonują przez to najpotworniejszego zabiegu – zabawy tragedią ludzką – bowiem wiemy i jesteśmy o tym głęboko przekonani, że ci chłopcy nie życzyliby sobie, aby bawiono się ich losem w brutalnych machinach narracyjnych. W ciągu naszego niekrótkiego życia poznaliśmy setki (jeśli nie tysiące) wcielonych do Wehrmachtu i wszyscy z całą mocą wypierali ten dramatyczny epizod ze swojej świadomości. Natomiast jako remedium chętnie opowiadali o swoim epilogu w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie.

Zdaniem obu działaczy ZKP wystawa wpisuje się w niemiecką politykę historyczną i żądają zamknięcia ekspozycji w tej formie, która w swej istocie szkaluje pamięć i godność naszych przodków.

Nad tą postawą ubolewa socjolog, prof. Cezary Obracht-Prondzyński, który przypomina, że wielu krytyków wystawy miało w rodzinie swojego „dziadka z Wermachtu”. W wewnętrznej krytyce widzi również coś jeszcze, mianowicie to, że Kaszubi po raz kolejny muszą udowadniać swoją polskość.

– Nigdy nie zdarzyło się, aby z naszego środowiska wyszedł postulat zamknięcia jakiegokolwiek wystawy, czyli cenzurowania i ograniczania działalności instytucji kultury. Po drugie, nigdy – o ile wiem – nie żądano zamknięcia wystawy dotyczącej Kaszub i Pomorza. Teraz po raz pierwszy z naszego własnego środowiska wyszedł postulat zamknięcia wystawy dotyczącej nas samych. To jest niewyobrażalne – oburza się prof. Cezary Obracht-Prondzyński. – W okresie PRL w ZKP zawsze był ktoś, kto pilnował, czy jesteśmy odpowiednio polscy. Władza zawsze takich miała w naszych szeregach. Napominali nas, dyscyplinowa-

li nas. Minęło kilka dekad i niestety część środowisk politycznych nadal ma takich funkcjonariuszy partyjnych – nazywam wprost – którzy pilnują nas i dyscyplinują na okoliczność naszej odpowiedniej polskości. Nawiązuję tu do tego środowiska, które – podlane sosem pseudopatriotycznym – twierdzi, że twórcy wystawy działali na niekorzyść interesu Polski, przeciwko Polakom. Przypomnę, że to za PRL-u zarzucano nam katolicyzm, separatyzm i filogermanizm.

Profesor przypomina również historię sprzed ponad 60 lat:

– W 1963 roku chciano zainicjować dyskusję nad istotą regionalizmu kaszubskiego i rozesłano wstępny tekst ówczesnego prezesa Zrzeszenia Kaszubskiego, Bernarda Szczęsnego, do wybranych osób z prośbą o wypowiedź. Swoją odpowiedź nadesłał Konstanty Bączkowski z Torunia, pisząc z żalem i jednocześnie zgryźliwie: *Zawsze mnie upokarzało i upokarza, że ile razy Kaszubi zabierają głos w swoich regionalnych i ogólnopolskich sprawach, muszą najpierw zapewnić jakieś anonimowe audytorium o swojej oczywistej przynależności do Polski, o tym, że to już (niestety musiał czynić) Ceynowa, że tak powiedział Derdowski, że także Majkowski powiedział... no, no, i co powiedział? No powiedział, że bez Kaszubów Polska musiałaby śledzić na posty katolickie i żydowskie importować od sąsiadów za twarde dolary. I dalej dodawał: Jeśli więc Kaszubi zachowują się jak kacierz posadzony przez św. Inkwizycję na ławie oskarżonych w celu udowodnienia swojej niewinności i swojej prawomyślności religijnej i politycznej w stosunku do ogólnie obowiązujących dogmatów, to gdzieś musi tkwić jakiś bolesny hak. Ponieważ i mnie osobiście ogłaszano kacierzem [...], doszedłem do wniosku, że wszystko to się dzieje dlatego, że każdy Kaszuba rodzi się z garbem. [...] Tym nieszczęsnym garbem Kaszubów to ich stwierdzona naukowo i naocznie odrębność etnograficzna, wyrażająca się podpadającą radykalnie odrębnością mowy, charakteru i obyczajów, co oczywiście nie wyklucza Kaszubów z rodziny szczepów polskich i nie wymaga „polonizacji” do jakiegoś nikomu nieznanego wzorca. W dalszej części listu przytacza zdarzenie, którego był świadkiem w końcu lat dwudziestych zeszłego wieku w Chojnicach. Nowy starosta, nie podawszy ręki przybyłemu doń wójtowi z Brzeźna Szlacheckiego na Gochach, powiedział z kresowym akcentem: *Wójcie. Jeśli chcecie mówić z polskim starostą, to musicie się najpierw nauczyć mowy polskiej.* Wójt ów, zresztą działacz narodowy z okresu rozbiorów, mówił tylko po kaszubsku. Gdy usłyszał takie dictum ze strony starosty, *Najpierw zaniemówił, potem jak oszalały wybiegł z gabinetu i dostał ataku apopleksji*¹. Takie właśnie nieodosobnione sytuacje tworzyły „polski kompleks” Kaszubów. Wójt został zamordowany w pierwszych dniach II wojny światowej!*

Przez ostatnie dwa miesiące pojawiły się (głównie w Internecie) tysiące komentarzy dotyczących wystawy w Muzeum Gdańskie. Wiele z nich bardzo wyważonych, przemyślanych i merytorycznych. Są to z reguły wypowiedzi osób z Pomorza, znających skomplikowaną historię tego regionu. Osób, które miały w swojej rodzinie „dziadka z Wehrmachtu” bądź znają podobne historie. Są oczywiście też negatywne wypowiedzi. Niestety, wielu dyskutantom brakuje elementarnej wiedzy o naszym regionie. Oczywiście są też tacy, którzy w cyniczny sposób wykorzystują temat do politycznych celów.

Jeżeli zamiarem autorów wystawy było przerwanie milczenia na temat, o którym przez wiele dekad nie mówiło się publicznie, to zamiar ten został osiągnięty. Przy okazji – za pomocą wielu dokumentów i klarownej narracji, zrozumiałej także dla osób nieznaną wcześniej wojennej historii Pomorza – udało się wyjaśnić skąd wziął się „dziadek z Wehrmachtu” autorstwa Jacka Kurskiego.

Autorzy wystawy nie spodziewali się chyba aż tak dużego oddźwięku i krytyki. Mam nadzieję, że mimo różnic, mieszkańcy Pomorza nie dadzą się podzielić, a jeżeli część z nich uważa, że wystawa powiedziała za mało lub została przedstawiona w niewłaściwy sposób, to stosowniejsza w tym momencie będzie merytoryczna dyskusja, zamiast burzliwej awantury. Jesteśmy to winni nie tylko tym, którzy zmuszeni byli służyć w Wehrmachcie, ale przede wszystkim dzisiejszemu i przyszłemu pokoleniom.

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

FOT. AGNIESZKA GRABOWSKA / MATERIAŁY PRASOWE MUZEUM GDAŃSKA

¹ MPiMKP, SKB, list do B. Szczęsnego z 16.12.1963 r.

Elżbieta Szalewska ob czas BytOFFsky Festival. Ōdj. K Rolbieczi

CZEDĚ ZNAJEMĚ HISTORIĀ MŌLA, NIE CZĚJEMĚ SĀ W NIM CĚZO

Choc w rodźenie Elżbiety Szalewszi pŏ kaszëbskù sĀ nie gŏdało, to równak wiele sĀ òpŏwiŏdało ò kaszëbszczich dzejarzach, m.jin. Jaroszu Derdowsczim, Gùlgŏwsczich, Jŏzwie Brusczim czĚ Hilarim Jastakù. Sama tĚz dzejŏ dlŏ kaszëbiznĚ. Ji zawdzĀcziwŏmĚ pŏzwĀ „Krŏjna w krŏtĀ”, a w swŏjich artiklach òbjasniwŏ i promuje kùlturowi krŏjmalĚnk PŏmŏrzĚgŏ. Prawie ò nym wszĚtczim sobie z niĀ rozpŏwiŏdŏmĚ.

Pŏchŏdzyce z BĚtowa, ale Waszi starszi niĚ.

Elżbieta Szalewska: To nie je nick nadzwĚkŏwĚgŏ dlŏ PŏmŏrzĚgŏ, a tim barzi BĚtowa. RodzĚna mŏjĚgŏ tatka pŏchŏdzy z wdzydzczich strŏn, a mĚmcki sparłaczŏnŏ je z WielĀ, RobŏczkŏwĀ.

Ōjc krŏtkŏ pŏ wŏjnie robił w KŏscĚrznie. W nym czasie bĚtowsczi starosta Chrzczonowicz zwrŏcył sĀ do swŏjĚgŏ kŏscersczĚgŏ òdpŏwiedzika, KŏscelsczĚgŏ, żebĚ przĚsłŏł jaczich lĚdzy, bŏ jemù felĚje urzĀdnikŏw. I tak tatk w 1945 r. przĚjachŏł do BĚtowa.

CzedĚ jŏ pŏrzĀdkŏwĀła jegŏ papiorĚ, znalazła jem partijnĀ legitimacjĀ z numrĀ 1. Ōkŏzało sĀ, że ŏjc w KŏscĚrznie zakłŏdŏł mŏlowĚ strukturĚ Pŏlsczi Robŏtniczi Partii (PRP).

ZaskŏczeniĚ, sromŏta?

Doma ò taczich rzeczach swŏbŏdno sĀ gŏdało. Ō nĀ legitimacjĀ prost jŏ zapitała ŏjca. Rzekł, że razĀ ze swŏjimĀ drĚchamĀ z gimnazjum w KŏscĚrznie pŏ wŏjnie ŏdbelĚ załŏżĚc lokalnĚ strukturĚ pŏwstajĀcĚch pŏlitycznych partiiŏw. WszĚtczĚ napiselĚ na kŏrtkach i losowalĚ. NĚ i tatkwŏi przĚpadło prawie PRP.

WiesŏlĚch òpŏwiŏstkŏw bĚło wiĀcy.

SzkŏłownicĚ z przedwŏjnowĚgŏ gimnazjum tej-sej sĀ pŏtikalĚ. WspŏminelĚ swŏjich drĚchŏw. TedĚ jŏ czĚła ò Lubŏmirze Szopińsczim i Andrzeju Bùkŏwsczim, chtĚren miŏł pisac nŏlepsze wĚprŏcowania. CzĀsto wspŏminelĚ swŏjĚgŏ wĚklŏdowcĀ, ks. LĚona HeykĀ. Rŏwnak nŏczĀsycy jŏ czĚła ò anegdotycznych przĚtrŏfkach.

Na przĚmiar?

ŌpŏwiŏdelĚ, że jich nŏlepszym drĚchĀ bĚł Hilarim Jastak. Jakŏs, mŏże przez swŏjĚgŏ ŏjca, miŏł przĚstĀp do kluczŏw òd wszĚtczich zal w szkŏle. CzedĚ chtŏs lĚchŏ napisŏł jaczis sprŏwdzĚnk, brelĚ pasowny klucz, ŏdmikelĚ klasĀ i pŏdmieniwelĚ kŏrtkĀ.

Wiele Waszych wspominkŏw parłaczy sĀ z WielĀ i ŏkŏlim?

Mŏm taczĚ jesz z dziecnych lat. CzedĚ jŏ spała ù swŏji starczy, chtĚrna mieszkała czile kilometrŏw òd WielĀ, jŏ miała snŏzi spik. Sniła jem ò aniŏlkach z wielwsczĚgŏ kŏscoła, jaczĚ piĀkno spĚwawalĚ. Czej jŏ sĀ

przebùdzëła, òkôzało sã, że gbùrstwò òdwiędzył Wick Rogala razã ze swòjim towarzëszã Jaszã Nowaczikã i dówalë kòncert.

Do starci pò wòdã przëchòdòł wasta Òstrowszi, chtëren pòchòdzyl z Wdzyszów. Òn òpòwiòdòł ò Gùlgòwsczi.

Tédorze?

Jo. Baro lubiła kòtë. W dwiërzach jich chëczë mielë wëcãtë dwiërczi, żebë zwierzãta mòglë swòbòdno wchòdzëc a wëchòdzëc. Knòpi sã ceszëlë, czedë jaczë-gòs złapelë.

Ale nie robilë mù nick lëchégò...

A dze tam. Zamikelë w jaczims szauerkù, fùtrowelë i bëlno pilowelë. Tédora chòdzëła pò wsë stròpionò i szukała za swòjim pùjkã. Wëpëtiwała wszëtzcich, ale òni sã nie zdradzëlë. Pò czile dniach, nibë że gò nalezlë, nioslë do wastnë Gùlgòwsczi. Ùredowónò Tédora dówala jima drobnë dëtczzi. Tak so knòpi radzëlë (smiëch).

Z nëch dównëch czasów wdarzã so téz szpòrtë na kùnc rokù. Le to nie bëło tak, że chòdzëło jaczës karno bënlów. We wsë bëł jeden wiòldzi rejwach. Jeden drëdzëmù chcòł zrobic jakãs psotã. Do mòjégò wùje chtos młodi przëlëcòł i rzekł, że kònie mù wëprowòdzają ze stani. Czedë wùja szedł òbaczëc, co sã dzeje, jinszi ju wëcygnãlë wóz z pòdwòrzò i wëpchnãlë na stów. Nié dosc to, to jesz wóz przëmiarzł i z zacygniãcym gò nazòd më mùszelë czekac do zymkù.

Ù Was w familie òpòwiòdało sã téz ò Derdowsczim.

Ò wipkach Derdë wiele bë mòzna gadac. Sã téz pòwszëchno znóné. Ù nas gòdało sã, że stark Tédór zawiòzł Hieronima na banã, czëj nen plënoł do Americzi. Tam miòł miec spòkój i nìcht gò ju nie bãdze mãczil sãdowima procesama. Òpòwiòdelë téz, że Jarosz chcòł sã òżenic z córkã òrganistë Lubòwiecczégò.

Òjc nie chcòł nawetka czëc ò tim, żebë jegò Joanna òżeniła sã z tim szòtornikã, Igarzã Derdowsczim. Stało sã to dopiërże pò smiercë stòrégò Lubòwiecczégò.

Czëjã, że nëch szpòrtownëch historiów Wë bë mòglë òpòwiëdzëc jesz wiele. Mòże zakùnczima nyma ò Józwie Brusczim?

Bruszi bez miedzã sãsadowelë z mòjima starkama ze stronë mëmczzi. Tej nié dzyw, że baro bëlno sã znelë, òdwiędzywëlë. Nawetka mòm czile òdjimków z jich chëczë. Jò pamiãtóm leno, jak mòj wùja Dòminik szpòrtowno gòdòł, że wszëtczégò „lëchégò” w zëcym to nauczil gò Józwa Bruszi (smiëch).

Razã sã ùczëlë w Pelplënie. Tam, żebë kãsk do-robic, rozprowelë pierzënë jinszych szkòłowników, òdsëpiwelë pùch, a ten pòzni sprzedowelë na tòrgù w Pelplënie. Mëmka òpòwiòdała, jak to młodi Bruszi szedł na medicznë sztudia. Òjc Jón rëgularno wësëlòł dëtczzi na sztòlcenié. Jednégò razu przëszło pismò z ùczelnie z zapitanim, co òd tegò a tegò czasu dzeje sã ze sztudentã Józwã, bò òni nick ò nim nie wiedzã. Stòri Bruszi sã wzãł i pòjachòł do Pòznania wëdowiedzëc sã, co je z jegò sënã. Na placu sã òkôzało, że Józwa miòł skuńczony jeden rok, na drëdzi chòdzyl sztërkama, a na trzecym to nìcht ni miòł gò widzóné. Jón sã znerwòwòł, nizòdnëch dëtaków ju wësëlac nie chcòł, a syn miòł wrócëc na gbùrstwò. Tak sã stało. W nym czasie na Robòczkòwie stòri Bruszi ùdbòł so hòdowac karpie. Ne mùszalë miec ceplészã wòdã. Do tegò bëła szpecjalnò maszina. Ò to starã miòł miec Józwa. Ale òn jak to òn, zabël ò tim i ne rëbë ùgòtowòł (smiëch).

Równak lëdze z òkòlégò mielë ùwòzanié dlò Józwë i przëchòdzëlë do niégò z rozmajitima chòroscama, bò cos tam sã na medicznëch sztudjach nauczil. Në a dalszë losë Józwë Brusczégò sã ju znóné. Kùnc kùnców dochtora òstòł.

Malarszi plener w Sominach, 15-23 zëlnika 1981 r. È. Szalewskò pierszò òd lewi. Òdj. R. Meksiak

Malarsczy plener w Sominach, 15-23 zĕlnika 1981 r. Ę. SzalewskŌ drĕgŌ ōd lewi. Ōdj. R. Meksiak

Chcemĕ rŏwnak cos rzeknac i ō Was. Pŏ skunczeniem Pedagogicznĕgŏ Liceum w Bĕtowie jesse zaczalĕ studia z architekturĕ na Gdunczi Pŏlitechnice. To czas dziejaniŏ w Klubie Sztuderŏw „Pŏmŏrania”.

Dzys nie wdarza so, jak jŏ sa staa nŏlezniczka klubu. Mŏże jem nalaza gdzes informacja ō jich pŏtkaniach... Pŏznaam tam wiele terŏczasnĕch kaszĕbskich dziejarzŏw. Mileczno wspŏminŏm tĕż wanodzi. Z jedny z nich, z 1969 r., mŏm jesz swŏje notatczy, spisywŏnĕ kŏżdĕgŏ dnia wieczora.

Z nĕch rezŏw ōstaa Wŏm jesz jedna ōsoblĕwŏ pamiatka – pŏrtret wĕkŏnŏny bez Bernata Zĕchta.

Jesmĕ zawitelĕ do niego w Pelplĕnie przĕ leznoscĕ jedny z wanogŏw. Zĕchta fejn nas ugŏscy. Przĕ wieczere wĕcygn kŏrtka i rzek, że chatno kŏgŏs z karna spŏrtretĕje. Jŏ zgosa sa ōd razu. Dzaka temu mŏm snŏz pamiatka. Zĕchta wspŏminŏm jakŏ niĕ za wĕsoczĕgŏ, chudĕgŏ i baro milecznĕgŏ czowieka, wcyg sa ũsmiechŏ. Wdarza so, że tedĕ mĕ bĕlĕ raza m.jin. z Wŏjka Czedrowszczim i jegŏ białka, z Izabella Trojanowska, a z mlodĕch: z Jŏzefa Bŏrzeszkŏwzczim i jegŏ pŏznijsz slĕbn Hana, tedĕ Kŏsznik.

Dzaka rezŏm studentczĕgŏ klubu jŏ pŏznaa wiele mŏlŏw na Kaszĕbach. To je wiedzec, że ōkŏlĕ Wdzydzŏw czĕ Wielŏ jŏ znaa, ale jinszĕ ju niĕ za baro.

Kaszĕbĕ jem ōbjezdzaa tĕż na studentczczych praktikach. Mĕ mielĕ jich baro wiele. Z jednĕch

z nich wdarza so wiesolĕ przĕtrŏfk. Mĕ pŏjachelĕ do Lĕpuszy Hĕtĕ mierzĕc piacslupŏw chĕcz – dzys stoi we Wdzydzach. Bĕa to zĕma, cos mie sa mĕkcy, że gromicznik. Mĕ spelĕ ũ gŏspŏdarza. Zyb w jizbie tacz, że zb zaba nie apŏ, ale jakŏs jesmĕ przĕtrzimelĕ. Na kuncu mĕ delĕ mu do pŏdpisaniŏ naje delegacje z pŏlitechnicz. Przĕ mŏji kask sa zatrzimŏ, ale nick nie rzek. Tidzen pŏzni jesmĕ ũ niego drĕdzi rŏz. Ale jakŏ zmiana! W piĕcku fest napŏlonĕ, a jestku... Do dzys pamiatŏm smak szinacz. Jŏ nie wiedzaa, czemu sa to wszĕtkŏ tak ōdjinnaczĕo. Gŏspŏdŏrz mie rzek, że pierszŏ białka jegŏ ōjca bĕa z Szalewzczich. Nĕ i wszĕtkŏ sa wĕklarŏwao. Tedĕ pierszi rŏz jŏ doswiŏdczĕa, co to znaczy kaszĕbskŏ familiŏ.

Pŏ studiach bĕ czas warkŏwi robŏtĕ.

Z tim tak letkŏ nie bĕo. Mŏzna rzeknac, że zadaa na mie robŏta w Bĕtowie. Ale... jesz jakno studentka jŏ ũmŏwia sa na rozmŏw z przĕdnic pŏwiatowi radzĕznĕ, Jana Mazurka, i z zŏlb mu gŏdŏm, jak mŏże pŏzwŏlĕc na to, żebĕ bĕtŏwsczi zabĕtkŏwi kŏscŏlk sw. Jerzegŏ stojŏ bez ōpieczy i pŏmalinku dzin. Ōdpŏwiedzŏ, że tak mŏ bĕc, bŏ jak jegŏ nie badze, to stanie tam plac do tancowaniŏ.

Pŏnemu jŏ miaa taczĕ wseczĕcĕ, że bĕo robionĕ wszĕtkŏ, żebĕm robŏtĕ w bĕtŏwsczim ũradze nie dostaa. Niĕ dosc tegŏ, to jesz z Wdzydzŏw przĕszo zapianiĕ, czĕ bĕ w Bĕtowie nie zrezygnŏwelĕ z zatrudnieniŏ Szalewsczi, bŏ jima chtŏs tacz bĕ sa przĕdŏ. Dostaa

jem strach. Nié za baro jŏ chcała jic do Wdzydzŏw. Przez rodzéjznŏwé kŏntakté jŏ sã dowiedzała, że je robŏta w Kŏszalénie, w Wŏjewództzi Ūrbanisticzny Prŏcownie. Regiŏn mŏże mni sparłãczŏny z kaszébiznã, ale czekawi. Robiła jem westrzŏd starszégŏ ambitnégŏ pŏkŏle niŏ architektŏw. Czile państwŏwéch nŏdgradŏw jesmé zdobélé. Wiele sã ōd nich jem nauczéła. Tedé robiło sã rozwijŏwé kŏncepcje dlŏ np. Pŏlczéna Zdroju, Dzwirzéna, Biŏlégŏ Bŏru. Pŏ czasu jŏ dostała zadanié zaprojektowaniŏ ōsedlŏ w Człéchŏwie, kŏl PKS-u. I znŏu jem doznała sã, jak wŏzné sã znajŏmŏscé.

Kaszébiskŏ familéjŏ?

Dokładno. Jŏ jachała do wékŏnŏwécé w Szczecynku ũzgŏdnic projekt ōsedlŏ. Na placu direktŏr techniczny rzekł: „Wejle, Szalewskŏ, a Kazi Szalewsczi na sztudiach béł mŏjim nŏlepszym dréchã”. Jŏ nie dała nick pŏ se pŏznac. Pŏzni, czej jem pŏjachała dodŏm, wépitãła jŏ starsich, ō jaczégŏ Szalewsczégŏ to szłŏ. Ale nŏwŏzniészé, że nen direktŏr na wiele mŏjich pŏmészłŏw sã zgŏdzŏł. A jŏ so ũdbała, żebé w mieszkaniach przé kuchnie zbŭdowac balkŏn méter na méter. Jak lédze ũwarzã so bigŏs abŏ co jinszégŏ, to spŏkŏjno mŏgã wéstawic grŏp bŭten, nie mdze jima zawŏdzŏł we westrzŏdku. Kŏdzi bŭdink miŏł jinszi rzut. Czedé jŏ pŏjachała do bŭdowlańcŏw, ti rzekłé mie, że kŭreszcze mdã mŭszelé kãsk przé robŏce pŏmészłéc. „Mé ōd piãc lat stŏwiŏmé jistné bŭdinczi. Scané taczé same, ōkna taczé same, wastnŏ, mé mŏme tegŏ dosc” – gŏdelé.

Pŏnemŭ Wé sã przeniesłé do Słépska.

Téz bélny warkŏwi czas. Wiele béłŏ robŏté w terenie. Jesmé sprŏwdzelé, czé to, co je na mapach zaznacŏné, jész stoi. Mé mielé dlŏ se autŏ z baro milcznym szoferã i jezdzélé pŏ terenie. Przé leznoscé jŏ wépiétiwała lédzy, skãdka przéjachałé, jak dlugŏ tam mieszkãjã, co béłŏ chŭdzy itp. Wiele tedé jem pŏzebra historiczných wiadłŏw.

Midzé jinszima ō Swŏłowie?

W latach 80. jŏ zbiérała materiałé ō zasobach kŭlturŏwi spŏdkŏwizné słépszczégŏ wŏjewództwa. Jidãcé szlachã stŏri szkŏłé badérowaniégŏ, wszétkŏ jŏ mŭszała sprawdzéc na placu. Bŏ to, co piszã w rozmajitých ōprŏcowaniach, to jedno, ale wŏzny je faktyczny stŏn. Né i jadãcé do Darłŏwa, jŏ zjachała z głŏwny drodži i wjachała do Swŏłowa. Prosto ni mŏgła jem w to ũwierzéc. Jŏ znała z bétowsczégŏ krézu le czile kaszébsczych tradycyjných chéczŏw. A w Swŏłowie jem ōbŏczéła wies, gdzie wszétczé bŭdinczi sã z pŏłowé XIX stolata. Nié leno, że stojã, ale mieszkãjã w nich lédze. Prowadzã gbŭrstwa, jezdzã do robŏté do Słépska. Ale ju widzałam, że niebezpieczno wchŏdzy mŏdernosc.

To znaczy?

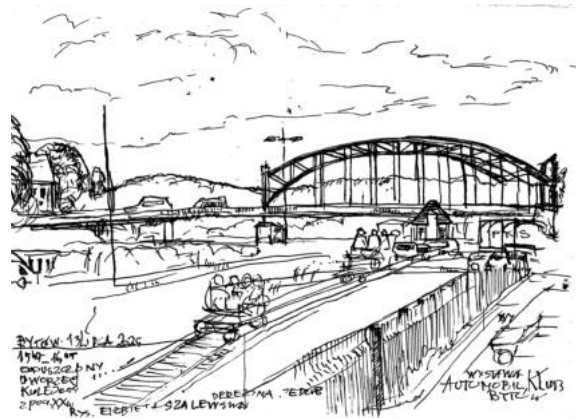
Jednégŏ razu jŏ ōbŏczéła, jak gŏspŏdŏrz swŏjã stolatnã chécz ōcepliwŏ stiropianã i ōbkłŏdŏ sajdingã. Jem pŏdeszła i zéczléwie mŭ rzekła: „Jŏ rozmiejã, że pŏn chce pŏbŭdowac mŭrowŏnã chécz? Bŏ jak sã stŏri

Burtowé blŏné nad Bétowã. Céchŭnk aŭtorstwa Elżbiété Szalewsczi

Sz. Jana Pawła II w Bétowie. Céchŭnk aŭtorstwa Elżbiété Szalewsczi

Céchŭnk aŭtorstwa Elżbiété Szalewsczi

bŭdink ōbłŏzi stiropianã, to drewno z kŏnstrukcje szkeletowi na gwés zgnije i mŭszebné mdze pŏstawienié czegŏs nowégŏ”. Jem przéjachała za dwa tidzenie, a chłŏp miŏł wszétkŏ zdjãté.

Małŏ wiele, a taczé Swŏłowŏ jak terŏzka bé mŏgłŏ nie pŏwstac.

W Kŏszalénie direktŏrã mŭzeŭm béł w nym czasie Juliusz Senkewicz, ōtrok pisarza. ũdbŏł so zbŭdowac skansen pŏmŏrszczégŏ bŭdownictwa we wsé Kłŏsŏ. Felowałŏ mŭ równak dětkŏw. Tedé jŏ napisała dosc dludži articzel, że ni ma brěkŏwnŏtě bŭdowaniŏ czegŏs nowégŏ, bŏ je całŏ wies, chtěrna je taczim zěwim skansenã, a nazewŏ sã Swŏłowŏ.

Wĕ mielĕ starā ō nā wies. Wĕ stwŏrzĕlĕ pŏzwā „Krŏjna w krŏtā”, ōrganizowalĕ plenerĕ malarsczĕ, fotograficznĕ, pisalĕ w rozmajitĕch czādnikach ō wŏrtnoscĕ Swŏłowa i wsŏw w ōkŏlim...

Mŭsz rzeknāc, ŗe w promŏwaniĕ pŏzwĕ a wsĕ wĕlczĕlĕ sā tĕż jinszi. Wŏrt wspomnāc ō Jolance Nitkŏwsczi-Wāglŏrz, Joannie Őrlŏwsczi, Henriku Soji, Hŭgŏnie Őstrowsczi-Wŏjcĕk i jinszych.

Pŏ weŭdzenim Pŏłsczi do Eŭropejsczi Őnie pŏjawilĕ sā dĕtcki na inwesticje.

Pierszĕ pieniādze, jaczĕ jesmĕ ũdostelĕ, bĕlĕ na rozwij agroturistyci. Ju chŭdzy cos mĕ próbŏwelĕ z tim robic, ale drāgŏ bĕło przekŏnac lĕdzy. Na pŏtkaniu miestny przĕszlĕ z gŏtowā ũdbā. Nŏlepi dĕtcki pŏdzielĕc i pŏ rŏwno wszĕtczim dac. Tak rŏwnak ni mŏgĕ bĕc. Jesmĕ wĕjachelĕ do Niemcŏw na studijnā wizytā, bĕ ōbaczcĕ, jak gbŭrstwa mŏżna przĕstŏlcĕc w agroturistikā. Pamiātŏm, ŗe familiŏ Gastulŏw bĕła pierszā, chtĕrna ũwierzĕła, ŗe to sā w Swŏłowie ũdŏ.

Maĕo chto wiĕ, ŗe bĕł czas, czedĕ w Swŏłowie dzejŏł pŭbliczny dodŏm... nĕ, rzeknijmĕ, ŗe ōtemklĕ bĕlĕ jizbĕ na gŏdzĕnĕ.

Przĕjeżdżiwŏm rŏz do wsĕ, a szŏłtĕska stoi w ōknie ōpiartŏ na pŏdĕszce i wachtĕjĕ. „A czegŏ tak strŏżĕjesz?” – jŏ zapitalā. „Jŏ mŭszā pilowac, czĕ czasā nicht z naszich chĕpŏwŏw tam nie zachŏdzyĕ” – ōdrzekĕła (smiĕch).

Pŏ czasu mĕ dostelĕ wiadĕło, ŗe do Swŏłowa z wizytā mŏ przĕjachac minister kŭlturĕ Joanna Wnuk-Nazarowŏ, ŗebĕ ōbaczcĕ, jak wĕdrzi rozwij. A za wiele negŏ rozwoju nie bĕło. Co robic? Wŏjt skŏntaktowŏł sā z miĕwcā domŏctwa, dze bĕła agencjŏ towarzĕskŏ. Nen sā zgŏdzyĕł, jizbĕ kāsk ōgarnāł i minister mŏgĕla przĕjachac z wizytā. Chŏdzĕła, ōbzĕrała, wszĕtkŏ fejn. W jednym z bŭdinkŏw, do chtĕrnĕgŏ weszĕła, na pŏdesce stojaĕla dĕlgŏ rŏra przĕczepionŏ do pŏsowĕ. Minister nie zmerkaĕła, ŗe cos je niĕ tak.

Latos jesmĕ ōbchŏdzĕlĕ 30-lĕcĕ pŏzwĕ „Krŏjna w krŏtā”. Őd zŏczātkŭ Wĕ wiedzelĕ, ŗe to sā tak ũdŏ?

Baro widzalĕ mie sā ōbchŏdĕ. Wszĕtcĕ zaangażowŏny dostelĕ snŏzĕ glĕnianĕ sztaturĕ. Czedĕ ōdwdziwŏm Swŏłowŏ, wiadno jem mileczno przĕjātŏ.

A jezlĕ jidze ō rozwij, to ōd zŏczātkŭ jŏ wiedzaĕła, ŗe to sā ũdŏ. W latach 1983–1984 jem robiĕla projekt rozbŭdowĕ skansenu w Klĕkach. Tej jaczĕs doswiŏdczeniĕ jŏ miaĕla. W Swŏłowie bĕlnŏ je lokalizacjŏ, a do te przĕjāĕło to mŭzeŭm w Slĕpskŭ i, co wŏznĕ, karno mĕlodĕch mŭzealnikŏw. Bĕła to jich pierszŏ robŏta, a tak ju je, ŗe do pierszi warkŏwi robŏtĕ wiadno czĕjemĕ sentiment. A ōni zaczālĕ praktyczno ōd zera, a terŏzka je wiele zbŭdowŏnĕ, mŏmĕ Mŭzeŭm Lĕdowi Kŭlturĕ Pŏmŏrżŏ. Mĕszĕla, ŗe sparĕlczĕlĕ sā z nym mŏlā.

W nŏblĕższich dniach ũkŏże sā Wasza ksāżka ō Bĕtowie. To zbiĕrk artikulŏw, jaczĕ ũkazywalĕ sā w gazĕce „Kurier Bytowski” i w czādniku „Nasze Pomorzĕ”.

Pŏrtret Elżbiĕtĕ Szalewsczi aŭtorstwa ks. Bernata Zĕchtĕ

Baro zanŏlĕgaĕło mie na tim, ŗebĕ pŏkazac Bĕtowŏ a ōkŏlĕ jakno regiŏn pŏgrānczŏ, wielekŭlturowi. Na niŏzŏdny ōbiĕkt, jaczi stoi, ni mŏzemĕ wzerac z nŏrodny perspektiwĕ. Wszĕtkŏ twŏrzā lĕdze, chtĕrny sā zmiĕniwajā. Czasā sā w grāncach tegŏ paŭstwa, jinszim razā tamtĕgŏ, gŏdajā rŏz jednym, rŏz drĕdżim jāzĕkā, zajimajā sā tim, a za chwilā czims jinszim, ale wiadno to bĕlĕ i sā bĕtowianowie. Jezlĕ bādzemĕ ō tim wszĕtczim wiedzelĕ, pŏczĕjemĕ sā doma, nie bādzemĕ gŏdelĕ, ŗe to je pŏniemiecczĕ i cĕzĕ. Rum je nama wszĕtczim dŏny, ŗebĕ zĕc, a niĕ ŗebĕ dewastowac i niszczĕc.

We westrŏdkŭ ōbŏczimĕ Wasze cĕchŭnczi. Swŏje malĕnczi jesce pŏkazywelĕ na wĕstawach w Slĕpskŭ a Bĕtowie.

Pamiātŏm swŏj pierszi malĕnk. Jŏ miaĕla leno czile lat. Na marginesu gazĕtĕ jem nacĕchŏwāla gāSORA z baro dĕlgā szĕjā, jaczi gŏniĕł sāsada Őstrowszczĕgŏ, chtĕren przĕchŏdŏł do starczy pŏ wŏdā. Ju pŏ sztudiach bez czile lat cĕchŭnczi pŭblikŏwāla jem w gazĕtach. Cĕchŏwaniĕ dŏwŏ mie wiele satisfakcje. Ődpŏcziwŏm przĕ nim, chŏc nie je to letkŏ robŏta. Przĕ cĕchŭnkach tuszā ni mŏżna niczegŏ pŏprawic, mŭsz bĕlnŏ ōbmĕslĕc kŏmpŏzycjā. Tej-sej zdŏrżŏ sā, ŗe cos mie sā na kŏrtce nie zmiescy. Drādzĕ je tĕż ōddaniĕ ōdlegĕłŏcŏw. Cĕchŏwaniĕ z nŏtĕrĕ, a niĕ z ōdjimkŏw, jinaczi ōdzdrzadliwŏ rum. Aparat jinaczi registrĕje perspektiwā, jak je w realnoce.

Kŭli jesce zrobilĕ cĕchŭnkŏw?

Leno z Bĕtowa mŏm kŏł 200, a do grĕpĕ mdze kŏł 500. Do te dochŏdzā mŏje ōbrazĕ zrobionĕ pastelama czĕ ōlejowima farbama.

Mdzemĕ mŏglĕ gdzĕs ōbaczcĕ ne dokazĕ?

Mŏm nŏdziejā, ŗe czedĕs ũdŏ sā pŏkazac je gdzĕs na wĕstŏwkŭ.

ROZMŏWĀ PROWADZYĕ I Pŏ KASZĕBSKŭ ZAPISŏŁ
ŁUKŐSZ ZOĕTKŏWSCZI

Klebbów Matis i jegò nòdgròda za dobëcë „Czerwóny Różë”

ROBIĄ TO, CO LUBIĄ

Z Klebbów Matisã, kaszëbsczim dzejarzã, prawnikã, gazetnikã i ùtwórcã wierztów gòdómë ò jegò dochòdanim do kaszëbiznë, dobëcach i robòcë.

Matis, w slédnym czasie dostówòsz rozmajité nòdgròdë: Òrmùzdowò Skra, „Czerwónó Róża” dlò nòlepszégò pòmòrsczegò sztuderë, wëprzednienia òb czas pòeticczich kònkùrsów... W dosc młòdëch latach òstòł jes w najim kaszëbsczim „swiece” znónã personã, mòże nawet celebritã. Czëjesz to?

Móm starã zdrzec na to tak, że robiã to, co lubiã. To, że rozmajiti lédze rozmiejã to achtnãc, je fejn, ale to nie je dlò mie nòwòzniészé w mòjim dzejanim. Celebritã sã nie czëjã, chòc mòja brutka robi sã nerwés, czëj jidzemé szasëjã i z kòzdi stronë je czëc: dzień dobry, dobri dzëń.

Jak tã bë miòł szëkac pòczãtków swòji kaszëbsczì drodzi, to bë to bëło karno Nowò Tarczëzna w Rëmi czë cos jinégò, jesz rëchli?

Mòja kaszëbskò stegna to bëło szukanié samégò se. Kaszëbizna bëła doma kòl mie, më mieszkelë w Łãzëcach z mòjim ópã, chtëren gòdòł pò kaszëbskù. Mòże z dzecama nié, ale jak przëchòdzëlë do niégò drëszë, to kòrbilë pò najémù. Tej kaszëbsczì jò rozmiòł òd knòpiczich lat, gòrzi bëło z gòdanim. Pòsobnym wòznym wëdarzenim na mòji stegnie bëłë kònkùrsë wiédzë ò Kaszëbach i ò Rëmi, jaczé òrganizowòł Ludwik Bach. To bëło w latach, czëj jò kùncził spòdlecznã szkòłã, a pòzni w gimnazjum.

Rëmcszi zrzeszenié robilë baro wiele dlò kaszëbiznë nié leno tima kònkùrsama, ale bëło karno młòdëch lédzy, m.jin. Wójcech Sczerka i jò, chtërny sã nie zgòdzëlë z tim, co òni bédowelë – np. z tim, że Kaszëba mùszi bëc òblokli w lëdowé ruchna.

Pamiãtóm, jak jò robił z tobã pierszã wëdowiadzã, to jes mòcno z tim biòtkòwòł.

Sóm titel ti wëdowiadzë „Umcy, umcy nie wystarczy” bëł dlò niejednëch za òstri i do dzysò mie

to wëpòminają. Në, ale më mëslelë jinaczi jak to starszé pòkòlenié i jesmë stwòrzëlë karno Nowò Tarczëzna. Fejn to dzejało jaczi czas. Bëło naju kòl dwadzesce sztëk. Jesmë robilë warkòwnie dlò mòlëch dzëcy, farwòwònczi, wanodzi... Më téz bëłë radikalny, jak wiele młòdëch lédzy, i jesmë pùbliczno biòtkòwelë sã ò wikszé prawa dlò Kaszëbów w pòlsczim państwie. Më próbòwelë zòrganizowac taczé karno młòdëch w jinëch dzëlach Kaszëb i to sã w pòrà placach ùdało. Jesmë chcelë wespółdzëjac z Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim, ale òno òdmòwiło nama pòmòcë, i tej më wespółrobilë z Kaszëbskã Jednotã.

Ale jes sã ze Zrzeszenim pògòdzył, bò do dzysdnia w nim dzejòsz.

Ludwik Bach do dzysò mò do mie zòł, że jò sã zapisòł do KPZ, jak òn òprzestòł bëc przëdnikã partu w Rëmi, ale jedno z drëdzim ni ma nick pòspòlnégò. Wasta Ludwik miòł starã mie wprowadzac do kaszëbiznë. Pamiãtóm chòcle, że ju w pierszi klasë liceum, jak jò ju ni mògl brac ùdzëlu w Kònkùrsu Wiédzë ò Kaszëbach i ò Rëmi, òn mie wzał do jury, a w drëdzi – do òrganizacji tegò wëdarzeniò. Wiedno miòł swiãdã, że pò nim mùszã bëc pòsobnicë. Dzysò mò ju wnuczi, co rëszno dzejają dlò kaszëbiznë, ale tedë òne bëłë jesz malinczé.

A dlòcze jò sã pògòdzył ze Zrzeszenim? Bò jò tam widzòł lédzy, co robiã fejn rzeczë. W ùznanim dlò tëch lédzy jò òstòł nòleznikã, pòzni nawetka wiceprzëdnikã rëmsczegò partu.

Jaczégò przëdnikã je terò Józef Lanc i dali wiele sã tam dzeje...

Rëmcszi part bëł i je jednym z nòbarzi rësznëch w całim Zrzeszenim.

Chcemë jesz wrócëc do twòjich kaszëbsczich pòczątków. Mòckò jes sã włączył w dzejanié kaszëbsczich skautów prowadzonëch przez Krësztofa Plater-Zòlewsczégò czë ks. Krësztofa Tuska.

Swiāti pamiacë Krësztof Zòlewsczi to bël baro czekawi człowiek, jaczi mie mòcno zaskòknął. Jò gò pòznòł na pòczątkù mòji kaszëbsczzi stegnë na Zjezdze Kaszëbów we Wdzydzach. To bël 2016 rok. Jò gò ùdrzòł, jak szedł z faną zatkłą na wãdze na rëbë, zagadowòł lëdzy swòjich echt-kaszëbsczim... Òd te czasu më z karnã młodëch lëdzy, m.jin. tész z Òskarã Kòzłowszczim, jesmë wiele razy òdwiędzywelë Krësztofa. Òn znòł wiele lëdzy, z chtërnyma më mòglë pògadac, bëłë leze skautowë pòd celtama dlò młodszich i starszich. Nòwikszò bëła w 2017 rokù, czej naju przëjachało kòl 30 sztëk. To bëło fejn nòrzãdło do przëcyganiò lëdzy do swiãdny kaszëbiznë. Pòzni wiele przëczëniów miało cësk na to, że kaszëbsczzi skaucë òprzestelë dzejac. Mie je tegò zòł.

Òdchòdomë ju òd twòjich pòczątków do dzysdniowëch dzejaniów. Mòze nòprzód zrzeszonëch z jãzëkã. Jes autòrã m.jin. Słowarza grzëbiznë i nòlëznikã Radzëznë Kaszëbsczégò jãzëka.

Ròczba do Radzëznë bëła dlò mie wëprzëdniem. To wiòlgò éra, że mògã tam sedzec z nòwikszima znajarzama kaszëbsczégò jãzëka. Jò widzã tam dlò se plac przëdno w robòce nad prawną i administracyjną słowizną. Tim nicht sã rëchli szerzi w RKJ nie zajimòł, a mëszlã, że to je wòzné, żebë takã słowizną przërëchtowac, chòcle dlòte, że kaszëbsczzi je pòmòcowim jãzëkã w niejednëch gminach, tej ùrządnicë mùszã dzes nalezc słowa brëkòwnë do wëdòwaniò decyzi pò kaszëbskù. Òstatno tész robimë w Radzëznie nad jinã wòznã sprawã. Jesmë zrëchtowelë anketã dlò sãdzów i referendarzów w sądach na Kaszëbach. Më sã pitòmë, czë òni sã pòtkelë w swòji robòce z ùżiwaniem kaszëbsczégò jãzëka, jak czãsto i czë to je jaczi jiwër dlò systemù sprawiedlëwòscë. I wikszì dzël, nawetka w Sopòtach, òdpòwiedzòł, że jo, że sã spòtkelë z kaszëbizną w sądach bënòmni rôz w zëcym, i wierã wszëtcë napiselë, że to je wëzwanië, przede wszëtczim dlòte, że ni mómë przësãglëgò dolmacza. Bãdzemë jakno RKJ mielë starã weńc we wespółrobòtã ze stowòrama sãdzów, przërëchtowac malinczi słowòrzk, wskòzë, z kògùm sã òni mògã skòntaktowac... Mómë tész zaczãtë wespółrobòtã z minystrã sprawiedlëwòtë, żebë ùstanowic przësãglëch dolmaczów.

Jak ju gòdomë ò prawie, to chcemë wespółmnãc, że prowadzysz w „Pòmëranii” cykl artikleów z prawnyma doradama. Je to cos, co ciebie rozwijò prawniczò abò jãzëkòwò?

Mëszlã, że jo. To sã spòdlowë témë, tej mòze nie rozwijóm swòji wiedzë ò prawie i ni mùszã szëkac czegòs nowégò, ale ni ma tej-sej jaczëgòs słowa abò pòchwatu w kaszëbiznie i mùszã pòmëslec, jak to rzeknac jinaczi, barzi prosto, zrozumiało. I jak pòzni

przëchòdzą lëdze do kancelarii, to lzi je mie jima wëklarowac niejedne sprawë.

Mëszlã, że te doradë w „Pòmëranii” mają tész cësk na rozwij kaszëbiznë, dzãka nima pòwstòwają słowa zrzeszonë z prawã. A nòbarzi sã ceszã, że niejedny lëdze piszã do mie maile z prosbã, żebë w pòsobnëch artiklech òpisac to abò tamto. Na przëmiar sztudërzë pierszëgò rokù prawa piszã, że wëzwëskelë mòje tekstë òb czas sztudiów. Z tegò jem rôd, że mòje artikle sã mògã kòmù przëdac.

Jesmë òminãlë Słowòrzn grzëbiznë, ò jaczi jò ce rëchli pitòł...

Jò wiedno gòdom, że ten słowòrzn to je brzòd dzecny czekawòscë. Òd malinkòscë jò chòdzył z ópã na grzëbitwë. Më brelë nozik, mòłã czipkã i szlë do lasa. A mie bëło dzywno, że òn gòdò na te grzëbë jinaczi jak wszëtcë. Jak jò sã ò to spitòł, to ópa òdrzekł, że to sã kaszëbsczë pòzwë. Tej jò je zaczął zapisowac fòneticzno. Za wiele jich nie bëło, bò za wiele gatënków më nie zbielë. Ale to mie baro zaczekawiło i jak chtos starszi do naji chëczë przëszedł, to jò gò pitòł ò grzëbë. A jak jò bël barzi swiãdny, to ju jem sòm chòdzył òd chëczë do chëczë, pòkazywòł òdjimczy i pitòł: „jak ten grzib sã nazëwò?” To bëła fejn robòta, ale dzysò jò bë sã ju nie dòł na niã sòm, bò to bë miało robic karno lëdzy... I tész pòzni wiele lëdzy wkòł te słowarza jesz robiło. Kòrekta, redakcjò itd. Ale terò, jak chto bãdze co pisòł ò grzëbach, to te pòzwë nalëze.

Òstòł jes latosym dobiwcã nòdgradë „Czerwònò Ròzã” dlò nòlëpszégò pòmòrsczégò sztudërë. W ùdokaznienim mòzemë przëczëtac ò twòjich zwënëgach na sztudiach, ale tész ò jinëch dzejaniach, przëdno kaszëbsczich. Mëszlã, że to wiòlgò sprawa nié blòs dlò ce, ale dlò kaszëbsczzi spòlëznë. To kask dobëcë ze stereòtipama ò Kaszëbach, co nie lubiã edukacji.

Zacznã òd te, że ti nòdgradë bë nie bëło bez mòji wastnë dzekan, chtërna trzë razy mie przëkònywãła, że wòrt wëslac zgłoszenië. Jesmë dosc dlugò sedzelë z brutkã nad fòrmularzã, kserowelë diplomë, rëchtowelë film, prezentacjã. Jò so ùdbòł, że pòwiëm przed kòmisjã nié tëlì ò mòjich dobëcach, a barzi ò lëdzach, co mielë cësk na mój rozwij, i ò tëch, co gòdają, że jò miòł jaczis cësk na nich. Wëstãpił jem jakno pierszi i pòzni, slëchajãcë jinëch, jem bël gwës, że nie je mòzlwë dobëc. Òsoblëwë wrazenië zrobiła na mie kandidatka z GUMED-u, chtërna miała stolëmnë zwënëdzì nòùkòwë i nié blòs.

To przëslëchanië bëło we strzodã, a w sobòtã wieczòr w Akademii Snòzich Kùnsztów bëła gala i jò ùczul swòje nòzwëskò. Brëkòwòł jem sztòt, żebë zebrac mëslë. Mùszã przëznac, że pòjawiłë sã lizë, òsoblëwie jak jò widzòł mòjégò tatka, cwiardégò Kaszëbã, chtëren tész płakòł... Je to dlò mie baro wòzné wëprzëdniënië, tim barzi, że przede mnã dostało je wiele lëdzy, co mają wiòldzë zaslëdzi, a w czwiòrti edicje kònkùrsu nòdgradnikã bël Jerzi Trëder.

Jakno laureat „Czerwony Róż” jes dostól novi autól. To pórządno nõdgradã...

Gwës. Na galë òni mie delë leno klucze do niego, bõ nõpiërwi mùszõł jem gò zarejestrowac i ùbezpieczëc, ale terò ju móm gò ù se i jem baro ród.

Jes téz laureatã Òrmùzdowi Skrë za 2024 rok. To twõja pierszõ z wiõldzich kaszëbszczich nõdgradów. Wierzã, że nié òstatnõ.

Jak jò ju rzekł, ni móm „cësnieniõ” na nõdgradõ, ale jem ród, jezlë chto widzy mòje dzejanië. Chcã pòdzakòwac kapitule i rëmszczëmù partowi KPZ, jaczi mie zgłosył. Skra je dlõ mie wiõldzim wëprzëdnienim, bõ je to nõdgradã za dzejanië w mólowi pòspólnoce, za pòdskòcanië jinëch. Jak jò sã doznõł, że jem laureatã, bël jem dlugò òd se. Tak jak jò rzekł na galë wrãczeniõ Skrów, móm nõdzejã, że czedës bãdã mógł stanãc z czëstim sëmieniem westrzód wszëtczich laureatów, chtërny tak wiele zrobilë dlõ Kaszëb i Pòmòrszi.

Wëdõł jes ju swój debiutanccki zbiór *Dolëzna jiwru*, pùblikùjesz wiërtzë w „Stegnie”, dobiwõsz w pòeticznych kònkùrsach. Wierã niejednym lëdzóm zdówõ sã, że dobri prawnik ni mòze bëc równoczasno dobrim pòetã, a tã sã dówõsz na jedno i na drëdzë.

Dosc czãsto mie ò to pitajã. Jõ wiedno òdpowiõdóm, że do jednegò i do drëdzëgò mùsi docc dobrze rozmiëc człowika i swiat, jaczi je wkól naju. Prawnik mùsi to rozmiëc, żebë wiedzec, jak stosowac prawò, a ten, chto pisze (jõ nie zwiã siebie pòetã), żebë bëlno to òpisac. Tej jedno òd drëdzëgò nie je tak dalek. A ju òsobliwie je to widzec w kaszëbsczim swiece. Kò Jón Karnowsczi bël prawnikã, sãdzą, a pisõł, mësłã, nié nõgòrzi. Òbëdwië te drodżi – pòeticckò i prawnõ – òbùdzëlë sã we mie w tim samym, gimnazjalnym czãdze i do dzysò òbëdwië móm starã rozwijac. Żõł

mie, że terò móm malo czasu na pisanië, bõ wiele sã dzeje w mòjim zëcym. Jem swiëzõ pò magisterce, robiã w kancelarii, a jesz – nõwõzniészë – sã planë zrzeszonë z familiã, jakã z mòjã brutkã prawie chcemë stwòrzëc. Òd kaszëbiznë nijak nie òdchòdzã, ale na wszëtckò mùszã nalezc czas.

Më jesz nie rzekłë ò twõji ksążce *Pszczõła to dar boży. Rzecz o pszczelarstwie ludowym na Kaszubach*, ale òstawimë jã sobie na drëdżi róz, a terò jesz wrócymë do kaszëbiznë. Jes prowadził kursë kaszëbszczëgò dlõ dozdrzeniafëch i dlõ maturańtów. Jak to sã stalo?

Nõprzód bëlë warkòwnie dlõ dozdrzeniafëch, co zna jã kaszëbszczi w mówie, a nie rozmiëjã pisac. Ùdba wësłã òd tejczasny direktòrczi Mieszczëgò Dodomù Kùlturë w Rëmi, Agniészczzi Skawińsczi. Jõ miõł wnenczas 18 lat. Wikszosc ùczãstniczkòw to bëlë nõleżnicë chùru „Rumianie”. Òni gòdelë pò kaszëbskù òd dzecka, a tej wiele dlëzi jak jõ. Ale nie pòdeszłë do mie jak do jaczëgò srelë. To bëlë fejn pòtkania. Jesmë so czëtëlë rozmajitë tekstë, dolmaczëlë słowka. Wõznym doswiòdczenim bëlõ dlõ mie pòtkanië z dwiema biãlkama, co mie dzakòwãł z lizama w òczach, bõ òne wiedno chcalë chòdzëc do kaszëbszczi szkòłë. Te naje zajmë stalë sã dlõ nich prawie takã szkòłã. Niejedne ùczãstniczczi tegò kursu dalë sã na to, żebë brac ùdzël w kònkùrsu „Méster Bëlnegò Czëtaniõ” i nawetka dobiwalë nõdgradõ w finale. A bëlë téz taczë, co pòzni pisałë pò kaszëbskù do „Stegnë”, jak np. Marzena Graczik.

Pòtemù pòjawiła sã ùdba, żebë pòmòc dzòtkóm, jaczë miałë jiwër z domòwima pròcama z kaszëbszczëgò. To bël króccëhny kurs, kòrepeticje dlõ dzeczy z rëmszczich szkòłòw. A jezlë jidze ò zajmë dlõ maturańtów, to zaczãło sã òd mailów, jaczë piselë do mie lëdze, co chcelë zdawac maturã, ale nie wiedzelë, jak sã do ni przërëchtowac. A jõ wiedzõł sóm pò se, że przësëkòwac sã do egzaminu z kaszëbszczëgò nie je letkò, jezlë sã ni miało ùczbów w szkòle. Mie baro pòmògła Felicjõ Bòska-Bòrzeszkòwskò. Do mie nõprzód sã zgłosył Kùba Lubòcczi, pòzniészzi dobiwca nõdgradõ dlõ nõlepszegò kaszëbszczëgò maturańta, a pòzni bëlõ mòłë karno: Òlek Dułòk, chtëren pisywòł artikle do „Pòmëranii”, dzysdniowi sztuderã etnofilologii kaszëbszczi Kònròd Kòwalsczi i Zuza Glëszczyńskò – pisòrka i pòetka, chtërna téz òstala nõlepszą kaszëbską maturańtkã. Òna tak pò pròwdze nie brëkòwala mòji pòmòcë... To bëlõ wëmógajacë karno. Jõ miõł starã, żebë te zajmë pòmòglë jima téz wmiknãc w kaszëbiznã, dlõte jõ rëchtowòł tej-sej wanodżi do znónëch kaszëbszczich dzejarzów abò do lëdzy, ò jaczich w gazetach i internece sã nie pisze.

Żëczã, żebë taczich lëdzy, jak òb czas tãch kursów tã spòtikòł jak nõwicy. I winszëjã wszëtczich tãch nõdgradów, jaczë latos jes dostól.

Bóg zapłac.

GÒDÒŁ DARK MAJKÒWSCZI

Wizyta w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie

JUBILEUSZ POMORSKIEGO TOWARZYSTWA GENEALOGICZNEGO DWADZIEŚCIA LAT ODKRYWANIA KORZENI

Genealogia to temat cieszący się dziś ogromną popularnością, promowany przez media i szeroko obecny w mediach społecznościowych. Dwadzieścia lat temu pragnienie odkrycia losów własnej rodziny połączyło grupę pasjonatów i doprowadziło do powołania Pomorskiego Towarzystwa Genealogicznego. Było to trzecie w Polsce towarzystwo genealogiczne po – istniejących od lat – Śląskim i Warszawskim. Zarówno powstanie PomTG, jak i osoby z nim związane na zawsze wpisane są w historię polskiej genealogii, więc przez chwilę powspominajmy razem...

Początek XXI wieku. Polski Internet raczkuje – połączenie z siecią wiąże się z charakterystycznym „bii bii biiip”, a fora internetowe to wizja przyszłości. Wymiana wiedzy odbywa się na grupach mailingowych – tu na pl.soc.genealogia. Z miesiąca na miesiąc grupa się powiększa. W 2004 roku Staszek Pieniążek (jeden z najbardziej znanych polskich badaczy w tej dziedzinie) organizuje I Spływ Genealogów – na kilka dni genealodzy z całej Polski zjeżdżają na Kaszuby, by spędzić razem czas. Niecały rok później – głównie dzięki działaniom Staszka – zostaje utworzone Pomorskie Towarzystwo Genealogiczne. Kolejny Ogólnopolski Spływ Genealogów organizowany jest już przez PomTG. To pierwsze wydarzenia integrujące społeczność polskich genealogów. Potem odbywają się „Urodziny Genpolu”, a następnie genealogiczne spotkania w Brzegu.

Od samego początku istnienia Pomorskie Towarzystwo Genealogiczne przede wszystkim miało popularyzować temat i pozwalać na wymianę do-

Członek PTG Adrian Czermański w trakcie jednej z prezentacji

Comiesięczne spotkanie w sali American Corner w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Gdańsku

świadczeń. Niedługo później, dzięki działaniom Leszka Ćwiklińskiego, członkowie towarzystwa rozpoczynają dygitalizację i indeksację zasobów okolicznych archiwów. Do dziś przez około 20 lat na stronie PomTG pojawiło się niemalże 6,5 mln indeksów z pomorskich ksiąg metrykalnych.

Tu warto wspomnieć, jak trudną pracą jest dygitalizacja i indeksacja zasobów dostępnych w archiwach państwowych i kościelnych. Każda księga zawierająca zapisy (przede wszystkim metrykalne, bo głównie takie księgi są dygitalizowane przez PomTG) musi zostać sfotografowana strona po stronie (Towarzystwo nie posiada specjalistycznych skanerów) z zachowaniem wszelkich zasad chroniących księgi przed ewentualnym uszkodzeniem. Następnie zdjęcia muszą zostać poddane obróbce komputerowej, nakładane są na nie znaki wodne, dokonuje się ujednoczenia nazewnictwa plików. Tak przygotowane dane zostają przekazane osobom zajmującym się indeksacją w ramach wolontariatu. Spisują one z metryk wszystkie najważniejsze dane – imiona, nazwiska, daty, miejscowości. Musimy pamiętać, że wszystko to było zapisywane ręcznie, więc mamy do czynienia z bardzo zróżnicowanym piśmem. Poza tym na Pomorzu wpisy do ksiąg były dokonywane (w zależności od momentu) w łacinie lub po niemiecku, więc osoba indeksująca musi umieć dany zapis odczytać prawidłowo. Jest to trudna i czasochłonna praca, jednak to właśnie indeksy

są głównym punktem zainteresowania wielu genealogów z całego świata, bo ułatwiają odnalezienie materiałów źródłowych.

Oczywiście musimy też pamiętać o współpracy członków Towarzystwa z lokalnymi muzeami, angażowaniu się w akcje społeczne (np. ogromne zaangażowanie w wydarzenia związane z pracami na cmentarzu Ujeścisko) oraz przy powstawaniu publikacji na temat rodzin i historii miejscowości pomorskich.

Mijają kolejne lata, a podejście prezesów i członków Towarzystwa się nie zmienia. Pragniemy zachęcać wszystkich do zainteresowania się historią własnej rodziny, dlatego regularnie prowadzimy wykłady o tej tematyce w szkołach i miejskich bibliotekach. Dzielimy się wiedzą z wszystkimi zainteresowanymi: jak gromadzić dane, jak zabezpieczać rodzinne pamiątki, jak dalej prowadzić poszukiwania, aby rozpowszechnić wiedzę o tworzeniu domowych archiwów. Dbamy o ułatwienie dostępu do zbiorów kościelnych i państwowych poprzez dygitalizację i indeksację dostępnych ksiąg. Chcemy, tak jak we wcześniejszych latach, pokazywać społeczeństwu, jak ważne są wszelkie pamiątki i zapisy z przeszłości.

W październiku w sopockim ratuszu będziemy świętować 20-lecie Pomorskiego Towarzystwa Genealogicznego. Będzie to wydarzenie kameralne, ale mające na celu podkreślenie, jak ważna dla lokalnej społeczności jest działalność PomTG.

W październiku w sopockim ratuszu będziemy świętować 20-lecie Pomorskiego Towarzystwa Genealogicznego. Będzie to wydarzenie kameralne, ale mające na celu podkreślenie, jak ważna dla lokalnej społeczności jest działalność PomTG.

ANNA KRZYŻANKOWSKA-GLIŃSKA

PÒ KASZĚBSKÙ W SERIALU TVP 1

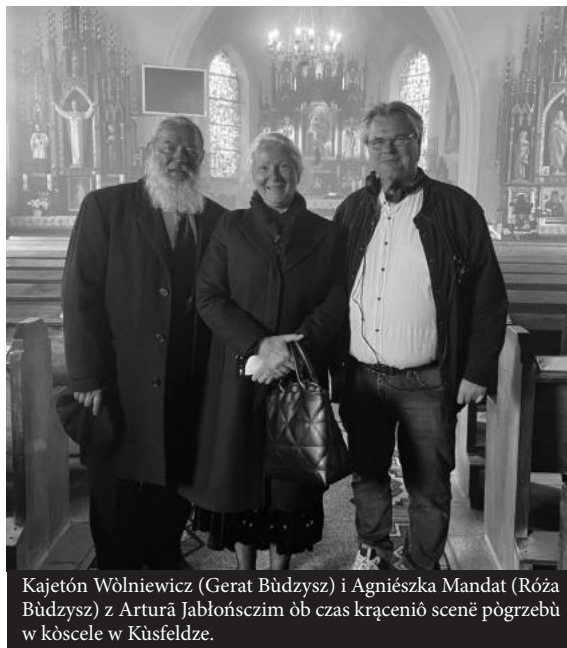
„Profilerka” – jeden z baro pòpùlarnëch serialów TVP 1 – mò ju swój drëdzi part (pòl. sezon) pt. „Profilerka. Jastrë”. Dzeje sã òn na nordze Kaszëb, a jegò drżeniã nie je blòs kriminalnò akcjò, le téż Kaszëbi: nasz jãzëk, zwëczy a dzysdniowòsc. Emisjò pierszégò dzélëka (òdcynka) – z 13 zaplanowónëch – bëła w sobòtã 6 sëwnika ò 8.25 wieczór. Chòc jãzëk kaszëbsczi bãdze czëc dopiërze w czwiòrtim dzélëkù (pòtemù ju w kòżdym jednym), to òd samégò pòczãtkù graje w òbrazach kaszëbskò Norda. Kò serial dzeje sã w taczich placach jak Gdina, Jastarna, Kùsfeld, Pùck, Żelëstrzewò, a w dialogach nië jeden ròz pòjòwiò sã Wejrowò, a nawetka malinczi Czòrny Mlin.

Jak to sã stalo, że mómë pierszi ròz w pòlsczim serialu scenë gróné pò kaszëbskù? To je brzòd robòtë autòrczi scenarnika – Grażinë Mòlsczi. Sama doch je Kaszëbkã, ùrodzonã we Wejrowie, wëchòwónã w rodzënie z òkòlò Brus a Chònic, wësztòlconã w III LO w Gdinë. Pò pierszim dzëlu „Profilerczi”, jaczci sã dzeje na Aùgùstowsczim Pòjezerzim, Grażina Mòlskò òdwoża sã przeniesc akcjã na Kaszëbë. Cobë lepi òddac dëcha Nordë, ròcza Artura Jablonsczégò za kònsultanta jãzëkòwò-kùlturowégò.

– Ma z Grażinã Mòlskã mògla sã spòtkac – gòdò Artur Jablonsczi – dzãka Anie Sobòlewsczi, szkòlny kaszëbszczégò jãzëka, bò te dwie bialczi sã kùzynamë. To bëło òb lato 2024 rokù w Czòrny Mlinie. Grażina prawie zaczã pisać scenarnik do negò drëdzégò partu „Profilerczi”. Ju na tim etapie ma dwòje kònsultowala nasze kaszëbszczë zwëczy, pòpròwiala dialodzi, gòdala ò codniowim žëcym Kaszëbów.

Grażina Mòlskò, autòrka scenarnika serialu „Profilerka. Jastrë” i Artur Jablonsczi, kònsultant kaszëbszczégò jãzëka i zwëków

Kajetón Wólniewicz (Gerat Bùdzysz) i Agnieszka Mandat (Róza Bùdzysz) z Arturą Jabłońszcim òb czas krącenió scenë pògrzebù w kòscele w Kùsfeldze.

Na prasowym pòkazu serialu „Profilarka. Jastrë” autòrka scenarnika rzekła Radiu Kaszëbë:

– Jeżeli się nie chce robić Cepelii, a ja nie chciałam, jeżeli wśród tych moich bohaterów są również Kaszubi, to siłą rzeczy trzeba było pokazać te nasze kaszubskie charakterystyczne cechy. Nie tylko kulturalne, też może trochę mentalne, obyczajowe. Uważam też, że język kaszubski to jest duży walor, który dodaje atrakcyjności temu serialowi.

Produkcjò drëdzégò partu serialu warala òd pòłowë strëmiannika do kùńca czerwińca 2025 roku. Pòzni przëszed czas na postprodukcjã: mòntaż, ùzwàkòwienié, nòdpisë. A to wszëtkò bëło robioné jãz do òstatnegò dnia przed emisjã pierszégò òdcynka w TVP 1.

W drugim sezonie serialu, zatytułowanym „Profilarka. Jastrë”, którego akcja rozgrywa się na północnych Kaszubach, stawiając w centrum uwagi język, kulturę i obyczaje Kaszubów, ponownie pojawią się Wiktoria Gorodeckaja i Michał Czernecki, widzowie TVP spotkają też znanych z pierwszej serii m.in.: Mateusza Banaśiuka, Jędrzeja Hycnara, Aleksandrę Justę i Ewę Telegę. Do obsady serialu dołączają: Przemysław Bluszcz, Marcin Czarnik, Robert Czebotar, Mirosław Haniszewski, Anna Karczmarczyk, Sandra Korzeniak, Monika Krzywkowska, Magdalena Lamparska, Agnieszka Mandat, Józef Pawłowski, Przemysław Sadowski, Marta Ścisłowicz, Kajetan Wólniewicz i inni. Scenariusz serialu napisała Grażyna Molska, serial reżyseruje Tomasz Szafrąński, za scenografię odpowiada Agnieszka Kaczyńska, za zdjęcia Tomasz Wójcik. Producentem jest Telewizja Polska. Druga seria liczy 13 odcinków – premiera pierwszego miała miejsce już 6 września 2025, o 20.25 w TVP 1.

Na pierszim planie Mòrcën Czarnik (Max Bùdzysz) i reżiséra serialu Tomòsz Szafrąński.

Westrzód aktorów blós jeden – Mark Richter, solista Mùzycznégò Teatrë w Gdinë – znòł kaszëbszczi z dodomù. Aktór Teatrë „Wybrzeże” Jerzi Gòrzkò przëznòł, że je òslëchóny z kaszëbizną, a Marzena Nieczuja-Ûrbańskò grała rëchli pò kaszëbskù w przedstawieniim wedle prozë Martinë Bùndë, a teròz graje Bialkã w òperze „Wòlò Bòskò” (jakò je dziełã m.jin. Łukasza Gòdilë a Damiana Wilmë). Dlò jinëch 11 aktorów, jacji mielë role pò kaszëbskù, to bëło jak gadac „pò chińskù” – co sami pòdsztrichiwalë. Przemisłòw Bluszcz w tim falu rzek, że ùczil sã swòjégò tekstë metodã „na mòlpã”. Pòwtòrzòł fòneticzno słowa, co je rëchli dostòł nagróné przez Artura Jablonszczégò.

Jak nama rzek serialowi kònsultant, z wiele perzonama, jak z Agnieszką Mandat, Kajetanã Wólniewiczã, Krësztofã Gòdlewsczim abò z Sandrã Kòrzeniòk ë Michałã Czerneckim, dalo sã fejn pògadac ò kùlturze a juwernoce Kaszëbów. Michòł Czernecki pòdzelił sã swòjima wspomnieniami ò Zagłãbiu a Gòrnym Szlãskù, dze rós jakno dzeckò. Agnieszka Mandat a Kajetón Wólniewicz fejn pòwiòdalë ò swòjim Krakòwie, zòs Sandra Kòrzeniòk przëzna, że lata témù ni mògła przëstac slëchac platczy karna Kùtin, chtërnã chtos ji dól. Krësztof Gòdlewsczi ròd pòwiòdòł ò swòjim karnie Sztajer, z jaczim spiewajã warszawsczi fòlklor.

W serialu „Profilarka. Jastrë” ùzdrzimë wiele trupów, co bez wãtpieniò wcygnie nas w kriminalną fabulã, le trzeba rzec, że kaszëbszczi jãzëk dinamizëje akcjã ë spròwiò, że serialowò pòwiòstka robi sã barzi pròwdzëwò. Teleòbżernicë na kùńcu sami bãdã òceniwać brzòd ti robòtë.

RED.

Tekst z niechtërnyma znankama nordowi kaszëbiznë

Najwięcej jednostek, które zniknęły z portów, to łodzie rybackie do 12 metrów długości. Fot. Sławomir Lewandowski

SCHYLEK POLSKIEGO RYBOŁÓWSTWA MORSKIEGO

Dziesiątki lat przełowień, starzejąca się flota rybacka i wiekowi pracownicy tego sektora gospodarki oraz brak perspektyw na rozwój – to główne czynniki, które prowadzą polskie rybołówstwo ku upadkowi. Każdy kolejny rok przynosi tylko dodatkowe ograniczenia. Nawet unijne środki pomocowe przeznaczone dla rybaków i armatorów jednostek rybackich bardziej skupiają się na ograniczaniu floty i dywersyfikacji zatrudnienia niż na rozwoju. Sprawdźmy, w jakim miejscu znajduje się obecnie polskie rybołówstwo morskie.

W lipcu 2019 roku sposób funkcjonowania polskiego rybołówstwa – zarówno tego komercyjnego, jak i rekreacyjnego – diametralnie się zmienił. I nie była to zmiana na lepsze. To właśnie wtedy Komisja Europejska wprowadziła całkowity zakaz połowu dorsza, głównego gatunku ryby odławianego przez naszych rybaków. W latach 80. XX wieku odławiano nawet 120 tys. ton rocznie. Na początku tego stulecia połowy spadły do około 30 tys. ton rocznie, a od 2019 roku średni limit dla Polski to około tysiąca ton, które można złowić jedynie w przyłowie, czyli podczas połowu innej ryby. Średnio na kuter limit roczny wynosi od 300 do 500 kg.

Głównym powodem zakazu było przełowienie. Niezależne szacunki ICES mówią o niedoszacowaniu połowów dorsza w Polskim rybołówstwie na poziomie 35–45 proc. Organizacja WWF podaje wartość nawet około 50 proc. Ostatecznie Komisja Europejska uznała, że połowy były trzy razy większe niż raportowane (około 200 proc. przekroczenia). Oczywiście nie dotyczyło to tylko polskich rybaków. Naukowcy oszacowali, że realne połowy wszystkich rybaków łowiących na Bałtyku były o 30–50 proc. wyższe niż oficjalne limity.

Od 2019 roku polska flota rybacka, która w dużej mierze składa się z małych łodzi i kutrów rybackich, systematycznie się kurczy. Środki pomocowe Unii Europejskiej, programy środowiskowe i różnego rodzaju wsparcie przekazywane armatorom tylko przedłużają ten kryzys. Najgorsze jest jednak to, że nikt nie wie, dokąd ta droga prowadzi.

– Z rejsu przywiozłem kilkadziesiąt kilo flądry i gładzicy. Trafiło się trochę turbota – mówi Ryszard Pilarczyk z kutra UST-24, który właśnie zawinął do usteckiego portu. – Jeszcze nie liczyłem, ale wątpię, że na tej rybie zarobię tyle, aby po opłaceniu załogi i kosztów stałych coś dla siebie odłożyć. Takie rejsy są od lat bardzo częste. Czasami trafiają się lepsze połowy, które pozwolą coś odłożyć, ale ta górka szybko się kurczy i trzeba od nowa ją zbierać. Najgorsze jest jednak to, że nie ma żadnych perspektyw. Stoimy w miejscu i wegetujemy.

Podobnie swoją pracę widzi wielu innych armatorów. Część, jak armator UST-24, próbuje jeszcze na morzu zarobić, ale znaczna część albo postawiła kutry na kołkach i żyje tylko z dotacji lub innych okołoportowych biznesów (wielu armatorów miało możliwość przekwalifikować się i dzisiaj mają swoje pensjonaty, smażalnie lub restauracje). Efekt jest taki, że w polskich portach rybackich flota w większości stoi. Wszyscy czekają również na kolejne unijne projekty związane z kasacją floty rybackiej, co powoli im

na pozbycie się uciążliwej działalności rybackiej i za-inwestowanie otrzymanych rekompensat w inne biznesy. Najbardziej poszkodowani są jednak najemni rybacy, którzy przez lata pracowali na minimalnych umowach, żyjąc jedynie z procentu od złowionej ryby. Oni nie mogą liczyć na pomoc unijną.

Tylko w poprzednim, 2024 roku, w ramach unijnego programu dotyczącego trwałego zaprzestania działalności rybackiej 217 jednostek zostało zezłomowanych. Złomowanie jednostek i zmniejszanie mocy połowowej to jeden z elementów unijnej polityki ochrony zasobów ryb w Bałtyku. Pracy na kutrach i łodziach rybackich zaprzestało ponad 350 rybaków. Na ten cel przeznaczono prawie 400 mln zł. To jednak nie pierwsze tego rodzaju działania. Dużą część floty rybackiej zezłomowano już w latach 2015–2019. Pierwsze jednostki trafiły „na żyłtki” już około 2006 roku, czyli dwa lata po tym, jak Polska weszła w struktury Unii Europejskiej, a polscy rybacy zostali objęci unijnymi przepisami i limitami połowowymi.

GINIE MAŁA FLOTA RYBACKA

Najwięcej jednostek, które zniknęły z portów, to łodzie rybackie do 12 metrów długości. To właśnie ci rybacy, zwani również przybrzeżnymi (choć ich jednostki czasami zapuszczały się nawet 30 mil od lądu) i małoskalowymi, najbardziej stracili na ograniczeniach w połowach.

Od 2019 roku polska flota rybacka, która w dużej mierze składa się z małych łodzi i kutrów rybackich, systematycznie się kurczy.
Fot. Sławomir Lewandowski

W ostatnich latach szprot i śledź były rozmieszczone bardziej na północ i w mniejszym stopniu pokrywały się z rozmieszczeniem zasobów dorsza. Fot. Sławomir Lewandowski

Zaczął się już w 2008 roku, kiedy wprowadzono zakaz połowu łososi siatkami dryfującymi, tak zwanymi pławnicami. Unijni naukowcy wykazywali wtedy, że siatki te zabijają bałtyckie delfiny – morświny. Jednocześnie zaczęto wprowadzać coraz większe ograniczenia w połowach innych ryb. Chociażby dorszy. Z roku na rok zmniejszano ich limity, jednocześnie zwiększając wielkości oczek w siatkach, co miało poprawić ochronę młodych ryb.

– To dla nas było bardzo zaskakujące, bo właśnie rybacy przybrzeżni byli w pełni kontrolowani – mówi Marcin Jodko, armator i prezes Krajowej Izby Producentów Ryb w Ustce. – Siatki były tak dobierane,

żeby nie odławiać młodych osobników, niewielkie rozmiary łodzi powodowały, że pływaliśmy blisko brzegu. Ryby były składowane w skrzynkach zaraz po połowach, a w portach prowadzono pełną kontrolę wyładunków. W tym samym czasie wielkie paszowe kutry łączyły wszystko, co im wpadło w potężne sieci. Niezależnie od tego, czy były to ryby wymiarowe, czy też nie. Wyładunek odbywał się często bezpośrednio z kutra do cysterny razem z wodą morską, więc nikt nie miał nad tym kontroli.

ZMIANY W KLIMACIE MAJĄ WPŁYW NA RYBOŁÓWSTWO

Wprowadzony w 2019 roku zakaz połowu dorszy był właśnie efektem przełowienia tego gatunku i zmian w Morzu Bałtyckim, które przestało być dla tej ryby środowiskiem odpowiednim do rozwoju.

Zły stan dorsza we wschodniej części Morza Bałtyckiego jest w dużej mierze spowodowany zmianami biologicznymi w stadach w ciągu ostatnich dziesięcioleci – czytamy w rekomendacji ICES (Międzynarodowa Rada Badań Morza doradzająca Komisji Europejskiej) z roku 2024. Wzrost, kondycja (waga przy długości) i wielkość przy dojrzewaniu znacznie się zmniejszyły. Zmiany te wskazują, że stado jest zagrożone i oczekuje się, że będzie miało zmniejszony potencjał reprodukcyjny. Śmiertelność naturalna wzrosła i szacuje się, że w ostatnich latach jest znacznie wyższa niż śmiertelność połowowa.

FARMY WIATROWE OGRANICZAJĄ POŁOWY

Ważnym elementem, który negatywnie wpłynął na funkcjonowanie rybołówstwa, są morskie farmy wiatrowe, które powstają na południowym Bałtyku. To obszary, na których kiedyś rybacy prowadzili wzmożone połowy. Teraz są to tereny zamknięte, połowy są całkowicie zakazane. Dzieje się tak na przykład na Ławicy Słupskiej, która znajduje się około 30 mil na północ od Łeby. To obszar, który jeszcze kilka lat temu obfitował w ryby. Teraz stoją tam już pierwsze wiatraki, a w ciągu najbliższych kilku lat powstanie ich tam ponad 200. Obszar będzie wyłączony z rybołówstwa na kolejne 35 lat. Właściciele farm wiatrowych wiedzą o problemie i wypłacają już rybakom pierwsze odszkodowania za utracone korzyści, ale nie ma zgody na prowadzenie tam połowów po wybudowaniu farm.

Zdaniem naukowców niski wzrost, zła kondycja i wysoka naturalna śmiertelność dorszy są związane ze zmianami w ekosystemie, które obejmują między innymi słabe warunki tlenowe, które mogą wpływać na dorsze zarówno bezpośrednio poprzez zmianę ich metabolizmu, jak i pośrednio na przetrwanie potomstwa. Problemem jest również zmniejszona dostępność zdobyczy ryb w głównym obszarze dystrybucji dorsza. W ostatnich latach szprot i śledź były rozmieszczone bardziej na północ i w mniejszym stopniu pokrywały się z rozmieszczeniem zasobów dorsza.

W 2025 roku opublikowano specjalny raport, który powstał na bazie wyników badań nad dorszem w latach 1996–2019. Badania wykonali wspólnie naukowcy z Danii, Norwegii i Niemiec. Przeanalizowano zmiany w kodzie genetycznym DNA tej ryby. Okazało się, że dorsz, aby dostosować się do coraz cieplejszej wody i ograniczeń w pożywieniu, po prostu zmalał i skarłowaciał. Niestety powoduje to, że jest łatwą zdobyczą dla drapieżników i stał się bardziej podatny na zmiany w klimacie. Mniejsze ryby wydają również mniej potomstwa.

KONIEC RYBOŁÓWSTWA REKREACYJNEGO

Co ważne, na zmianach w połowach ryb i ograniczeniach z tym związanych stracili nie tylko zawodowi rybacy i armatorzy, ale również wędkarze rekreacyjni, którzy wozili w morze ludzi zainteresowanych sportowym połowem ryb. To znaczna flota, ponad 150 jednostek, która po 2019 roku całkowicie zaprzestała swojej działalności (wędkarze skupieni byli w 90 procentach na połowie dorszy, w małym stopniu na sportowym połowie łososia i troci).

Problem polega na tym, że ta grupa nie została po 2019 roku objęta żadnymi funduszami pomocowymi. Jedynie podczas pandemii COVID-19 rząd wypłacił armatorom rekreacyjnych łodzi wędkarskich po 200 tys. zł odszkodowania. Pieniądze jednak w żaden sposób nie zrównoważyły poniesionych strat. Dopiero w tym roku ma wejść w życie ustawa w sprawie pomocy państwa skierowanej do armatorów jednostek pływających w związku z wprowadzeniem zakazu połowy dorsza na Morzu Bałtyckim. Zaplanowano w niej 50 mln zł, ale pieniądze pójdą w większości na likwidację floty.

Należy zaznaczyć, iż połowy realizowane przez armatorów jachtów dotyczyły w zdecydowanej części dorsza, co spowodowało praktycznie w całości konieczność zakończenia działalności zawodowej tej grupy – czytamy w uzasadnieniu projektu ustawy, zamieszczonego na stronie Stałego Komitetu Rady Ministrów. Okoliczności te stawiają armatorów jednostek pływających w bardzo trudnej sytuacji. Znaczne

DUŻYM KUTROM TEŻ NIELATWO

Mimo że ograniczenia w połowach i zmiany klimatyczne najbardziej wpłynęły na funkcjonowanie floty przybrzeżnej, to duże jednostki, które zajmują się połowami śledzia i szprota na konsumpcję i paszę, też z roku na rok mają się gorzej. Po pierwsze, ograniczane są limity połowowe na śledzia i szprota. Ma to związek ze złym stanem populacji śledzia i problemami z jej szacowaniem. Po drugie, polska flota rybacka jest od lat nieodnawiana, a wiele kutrów ma 50 lat i więcej. Po trzecie, na Bałtyku pojawia się coraz więcej tak zwanych paszowców – jednostek rybackich o długości 30 metrów i więcej, które dosłownie czyszczą Bałtyk z ryb.

ograniczenie możliwości prowadzenia działalności zarobkowej powoduje więc straty finansowe w tym sektorze, natomiast przedsiębiorcy prowadzący działalność ponoszą koszty opłat portowych, ubezpieczeń, podatków oraz wynagrodzeń pracowników. Jednostki często kupione na kredyt stoją w portach, wobec czego armatorzy i pracownicy ponoszą straty, co pogłębia ich trudną sytuację finansową.

Andrzej Antosik, przedstawiciel Sztabu Kryzysowego Rybołówstwa Rekreacyjnego, jest przekonany, że ta ustawa pomoże armatorom w rozwiązaniu problemu z ich działalnością na morzu. Przyznaje jednak, że to również koniec połowów rekreacyjnych w najbliższych latach.

– Na skasowanie swoich jednostek wędkarskich zdecydowało się już ponad stu armatorów – wylicza Antosik. – Pieniądze na ten cel zaplanowane są w tegorocznym budżecie i w tym roku muszą być wydane. Oczywiście same wypłaty będą zależne od tego, czy poszczególni armatorzy spełnią narzucone warunki. Z rozmów prowadzonych z armatorami wynika, że ponad osiemdziesiąt procent z nich chce swoje jednostki zezłomować. Tylko nieliczni, którzy mają nowe łodzie, chcą je przekazać na cele szkoleniowe.

Na koniec 2024 roku w polskich portach stało około 720 jednostek rybackich. To nic w porównaniu z latami, kiedy flota liczyła kilka tysięcy kutrów. Znikają również sami rybacy, którzy z braku pracy na morzu znaleźli zatrudnienie w innych sektorach lub po prostu przeszli na emeryturę, młodzi zaś nie kwapią się do pracy na morzu. Na przełomie września i października poznamy kolejne rekomendacje Międzynarodowej Rady Badań Morza w sprawie połowów na 2026 rok. Na pewno utrzymany zostanie zakaz połowu dorsza, a limity na pozostałe gatunki mogą być znowu znacznie ograniczone.

HUBERT BIERNDGARSKI

TRIUMF PRACY WÓJTA

Przed stu laty rozbłysły pierwsze lampy elektryczne we wsi Gdynia. Po sesji Rady Gminnej, uroczystym obiedzie i modlitwie w kościele NMP radni oraz ich licznie przybyli goście udali się przy dźwiękach orkiestry Marynarki Wojennej pod ustrojony girlandami transformator, a starosta Sędzimir własnoręcznie oświetlił Gdynię.

Protokoły Rady Gminnej z lat 1922–1925 spisane są piękną polszczyzną, którą Kaszubi przechowali przez lata zaborów – a przecież ledwie przed dwoma laty powróciła Polska na Pomorze, blisko 150 lat będące pod władaniem niemieckim. *Księga nowo założona zaczyna się życzeniem, żeby obrady, które się zapisywać będzie, dobro Gminy pomnażali i podnosili. I je gdynianie pomnażali, bo byli gospodarni, oszczędni i pełni zapału. W protokołach tych zawarte są początki kaszubskich rządów, wśród nich także historia elektryfikacji.*

PRĄD Z PORTU

Pierwsza uchwała w sprawie założenia światła elektrycznego w gminie podjęta została 2 czerwca 1922 roku: *Uchwalono jednogłośnie, że gmina jest przychylna do pobierania światła elektrycznego od centrali portu pod warunkami podania kosztów za godzinę kilowatową przez kierownictwo budowy portu. Port wówczas czerpał prąd częściowo z własnej elektrowni lokalnej, a częściowo z sieci okręgowej Rutki.*

PRĄD Z RUTKÓW

Z tej oferty jednak nie skorzystano i sołtys Jan Radtke na posiedzeniu Rady Gminnej 28 sierpnia 1923 roku przedstawił projekt oświetlenia elektrycznego z zakładu Rutki w powiecie kartuskim. Po ożywionej dyskusji, w trakcie której radny Franciszek Grzegowski wyjaśniał, jakie będą z tego korzyści, i zachęcał, by przyjąć projekt Rutków, przystąpiono do głosowania.

Za wprowadzeniem światła byli wszyscy obecni z wyjątkiem Józefa Spuka, piekarza. Uchwała zatem przeszła i radni wybrali spośród siebie komisję, która miała prowadzić dalsze pertraktacje. Do komisji należą pp. inżynier Meyer, Radtke, Grzegowski, Skwiercz,

Rygier, Wojkiewicz, dyr. Pietruszewicz. Mocą drugiej uchwały Rada Gminna upoważniła sołtysa do zaciągnięcia pożyczki na założenie światła elektrycznego w gminie.

W grudniu 1923 roku komisja oświetlenia elektrycznego zgłosiła następujący wniosek:

Elektrownia Rutki zgadza się oddać prąd do oświetlenia Gdyni i okolicy pod warunkiem dania gwarancji na odbiór 50 000 kilowatów prądu rocznie, licząc od daty ukończenia budowy sieci doprowadzającej prąd do Gdyni, a najpóźniej do dnia 1 października 1924 roku. Rada Gminy po wysłuchaniu i zbadaniu sprawy jednogłośnie zaakceptowała powyższy wniosek i ustanowiła: upoważnić komisję oświetlenia elektrycznego do pertraktacji i zawarcia kontraktu z Wydziałem Powiatowym w Kartuzach na dostawę prądu na powyższych zasadach.

Korzystając z prądu w obrębie Gminy Gdynia jest zobowiązana porozumieć się i płacić za zużyty prąd w gminie Gdynia.

W celu zebrania funduszy na wybudowanie sieci w obrębie gminy do terenów Kamiennej Góry, postanowiono zwołać na dzień 22 grudnia 1923 roku Walne Zebranie Gminy oraz interesantów z Oksywskich Piasków. Wybudowanie sieci na terenach Kamiennej Góry podejmuje się Towarzystwo Kąpieli Morskich na swój koszt.

DWAJ RADNI GWARANTAMI POŻYCZKI

W marcu 1924 roku zatwierdzono statut, a w październiku Rada Gminna upoważniła sołtysa i radnego Tadeusza Olszowskiego do zaciągnięcia w Banku Kredytowym pożyczki w sumie 5000 zł, a od Banku Gospodarstwa Krajowego od 30–50 tysięcy złotych. Gwarantami obiecali być radni p. Pietruszewicz i p. Grzegowski.

ELEKTRYCZNE ŚWIĘTO

Wreszcie nadszedł tak długo oczekiwany dzień: 19 lutego 1925 roku zrobiło się nagle tak widno, że okoliczne straże pożarne, widząc niezwykle zjawisko na niebie, zapytywały, czy nie należy wysłać sikawek sądząc, że to pożar.

Na spokojnych drogach Gdyni ruch był niezwykły: Przejeżdżały tu i ówdzie furmanki, wiozące rozmaite materiały elektryczne, potrzebne dla ukończenia instalacji, kręcili się monterzy, ubierano girlandami transformator, jednym słowem krzątano się gorliwie, by uroczystość wypadła pokaźnie, tak jak na to zasługiwała. Na domach zatknięte chorągwie wskazywały, że chociaż dzień jest roboczy, to jednak coś się „święci”.

Uroczystość rozpoczęło posiedzenie Rady Gminnej, która jako jedyny punkt porządku obrad miała światło elektryczne. Zjechało się wielu zaproszonych gości: starosta Sędzimir z Kartuz, pan May – zastępca starosty z Wejherowa, konsul francuski Monnier, konsul estoński Witołd Kukowski, ks. proboszcz Klemens Przewoski, przedstawiciele Dyrekcji Kolei z Gdańska i Dyrekcji Poczty z Bydgoszczy, Dowództwa Floty i wielu, wielu innych.

Sołtys Radtke o godzinie 14.30 otworzył posiedzenie i udzielił głosu najstarszemu radnemu Tadeuszowi Olszowskiemu, który postawił wniosek zawierający między innymi zdanie: Rada gminna stwierdza, że gmina otrzymała elektryczność dzięki pomocy Wydziału Powiatowego w Kartuzach z p. Starostą Sędzimiorem na czele i dzięki wytrwałej i usilnej pracy p. Wójta Radtkego, wobec czego Rada gminna uchwała podziękować tym Urzędowi i osobom. Wniosek przeszedł jednogłośnie.

O godzinie 15 rozpoczął się oficjalny obiad. Do stołu zasiadło około siedemdziesięciu osób. W czasie obiadu przemówił pierwszy p. Olszowski imieniem Rady Gminnej, dziękując w gorących słowach p. staroście Sędzimirowi, jako przewodniczącemu Wydziału Powiatowego, za wielce przychylnie stanowisko w pertraktacjach o dostawę światła z elektrowni w Kartuzach. Mówca złożył następnie podziękowanie p. staroście Wejherowskiemu dr. Chmieleckiemu za życzliwe załatwienie pewnych spraw, związanych ze staraniami o elektryczność, oraz p. wójtowi Radtkemu za jego całe oddanie się pracy, która w rezultacie dała takie świetne wyniki. Zwrócił się również mówca do firmy Bergmann za sumienne wykonanie instalacji, do Banku Ziemskiego Kredytowego za ułatwienia w wyrobieniu pożyczki, zakończył swe doskonale przemówienie toastem na cześć wszystkich wyżej wymienionych.

Starosta Sędzimir podziękował serdecznie za uznanie skierowane pod adresem Wydziału Powiatowego. Powiedział, że w tym samym czasie zgłosiło się do niego dwóch amatorów światła elektrycznego: Kościerzyna i Gdynia, a pieniądze było dla jednego. Przy rozważaniu komu dać światło przeważała jednak Gdynia, gdyż Wydział Powiatowy brał pod uwagę olbrzymią przyszłość Gdyni jako portu.

Przedstawiciel Kamiennej Góry podkreślił, że razem z Gdynią obchodzi dzisiejszą uroczystość i Kamieniec Pomorski, który wprawdzie należy do gminy, jednak sieć swoją budował o własnych siłach. Mówca zobrazował dzieje rozwoju tego jedyne go kąpieliska morskiego w Polsce, urządzonego na miarę europejską, zaznaczył, ile pracy trzeba było włożyć, by z pustego Steinbergu, czyli kamienistej góry, w przeciągu kilku lat uczynić piękną miejscowość kąpielową, mającą wszystkie warunki, by współzawodniczyć z obcymi kąpieliskami, które tyle polskich pieniędzy wyciągały każdego roku. Nawigując do tego stwierdza mówca, że sprawa rozwoju Kamieńca nie dotyczy jednego towarzystwa czy nawet gminy lub powiatu, lecz obchodzi całe polskie społeczeństwo, które powinno być tym zainteresowane, by nasz klejnot wybrzeża morskiego w jak najpiękniejszą ozdobić oprawę. Obecnie, gdy do wodociągów, szos, parków i ogrodów otrzymujemy elektryczność, stajemy już do walki konkurencyjnej z obcymi miejscowościami kąpielowymi, uzbrojeni we wszystkie zdobycze kultury i cywilizacji i niepotrzebny już będzie nacisk opinii i prasy, by Sopoty i inne „bady” z ich kasynami gry nie odbierały polskiego pieniądza. Na koniec wznosił toast za Jana Radtkego, mówiąc: Dzień dzisiejszy jest tryumfem konsekwentnej i rozumnej pracy p. Wójta.

Po obiedzie wszyscy poszli na nieszpory do nowego kościoła Najświętszej Marii Panny, a po nich, przy dźwiękach orkiestry Marynarki Wojennej – pod ustrojony girlandami transformator. Tam starosta Sędzimir przemówił krótko i serdecznie, po czym własnoręcznie oświetlił Gdynię.

Gdy zabłyśły setki różnokolorowych lamp, rozległy się okrzyki radości i zachwytu, które długo rozbrzmiewały i daleko niosły echo tego niezwykłego święta.

Wieczorem odbyła się zabawa, podczas której urządzono pogrzeb lamp naftowych. Zabawa przeciągnęła się do białego rana i nigdy jeszcze Gdynia nie widziała tylu roześmianych i rozbawionych twarzy, jak w tym dniu elektrycznym.

MAŁGORZATA SOKOŁOWSKA

Cytaty pochodzą z protokołów z księgi Rady Gminnej, będącej w zbiorach Archiwum Państwowego w Gdańsku, Oddział w Gdyni.

CZERWONE KOSZARY

Przez wiele długich lat przy ulicy Podwała Przedmiejskie mijaliśmy opuszczony okazały gmach z czerwonej cegły. W 2019 roku budynek kupiła firma deweloperska. Najpierw obok zbudowano nowe osiedle mieszkaniowe, a potem rozpoczęły się prace renowacyjne zabytkowego obiektu. Prace ukończono w czerwcu tego roku.

PRZY PAŃSKIM OGRODZIE

Historia budynku zaczyna się w 1887 roku, ale niemieccy żołnierze stacjonowali w tej okolicy już wcześniej. W pobliżu dla wojska już w 1873 roku wzniesiono z żółtej cegły Reiterkaserne (dziś to siedziba Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki). Najważniejsze jednostki piechoty, które tu stacjonowały, to 128. Pułk Piechoty oraz 5. Pułk Grenadierów im. Króla Fryderyka. Ich koszary mieściły się również na Starym Przedmieściu, Biskupiej Górze, Górze Gradowej, w Nowym Porcie i Wisłoujściu, ale to Dolne Miasto pełniło rolę dzielnicy wojskowej. Znajdowały się tu fabryki karabinów i amunicji, warsztaty artyleryjskie, Urząd Prowiantowy, wojskowa piekarnia, magazyn prochu. Przy koszarach zbudowano również stajnię oraz hale do organizowania musztry pod dachem. Kompleks nazywany był Herrengarten Kaserne, co można przetłumaczyć jako Koszary przy Pańskim Ogrodzie. Dziś nie ma tu ani ogrodów, ani drzew owocowych, choć ulica (przecięta na dodatek główną arterią Podwała Przedmiejskiego) nazywa się Sadowa.

POWOJENNA WYPROWADZKA

Herrengarten Kaserne, nazywane także Czerwonymi Koszarami, zamieszkiwali żołnierze trzech kompanii batalionu pruskiej piechoty. Początkowo w tym samym obiekcie mieściło się kasyno oficerskie. Z powodu dużej ciasnoty w 1909 roku przeniesione zostało do nieistniejącego już budynku przy skrzyżowaniu ulic Sereżyńskiego i Długie Ogrody.

Żołnierze niemieccy korzystali z kompleksu koszar do końca I wojny światowej, a więc około trzydziestu lat. Na skutek powstania Wolnego Miasta Gdańska musieli ustąpić miejsca oddziałom Ententy. W 1920 roku przy Sadowej stacjonował 3. Batalion Królewskich Fizylierów Pułku Miasta Londyn. Jego zadaniem było dopilnować demilitaryzacji i wyłączenia Gdańska z obszaru państwa niemieckiego.

W okresie międzywojennym niepotrzebne już koszary wykorzystywano jako siedzibę wielu firm, a także mieszkania.

POWRÓT ŻOŁNIERZY

Od 1933 roku przy dzisiejszym Podwalu Przedmiejskim urzędowali naziści. Znajdowały się tutaj dowództwo XXVI podokręgu SS, szkoła medyczna SS, dowództwo 128. Kompanii SA oraz Hitlerjugend. W czasie II wojny światowej w koszarach przebywali żołnierze Wehrmachtu.

Budynki przetrwały 1945 rok i w okresie powojennym nadal wykorzystywane były do celów wojskowych. Żołnierze 13. Kaszubskiego Pułku Wojsk Ochrony Wewnętrznej stacjonowali tu do 1990 roku, a 20. Dywizjon Mieszanej Artylerii – cztery lata dłużej. Do 2005 roku znajdowało się tu Wojskowe Liceum Muzyczne im. Karola Kurpińskiego. Po likwidacji szkoły budynek opustoszał. Dopiero dwadzieścia lat później wróciło tutaj życie.

TECHNOLOGIE XXI WIEKU

Czerwone Koszary przeszły gruntowny remont. Deweloper zaadaptował je na mieszkania do najmu krótko- i długoterminowego. Zastosowano nowatorskie technologie, obiekt posiada m.in. system wentylacji z odzyskiem energii cieplnej na poziomie 85 proc. Umożliwiły to odwierty, które wykonano pod płytami fundamentowymi. Mają one głębokość od 100 do 150 metrów. Budynek odrestaurowano, zachowawszy oryginalne elementy zarówno na zewnątrz, jak i wewnątrz. Wynajmujący mogą korzystać z tzw. strefy co-livingowej. Do dyspozycji mieszkańców są: siłownia z saunami, sala bilardowa, filmowa i do grania na konsolach, pralnia, kuchnia, sala konferencyjna i cichej pracy. Tego typu obiekty funkcjonują już w Skandynawii, a od tego roku i w Gdańsku.

MARTA SZAGŹDOWICZ

Fot. Sławomir Lewandowski

OSTATNIE OPOWIADANIE ALEKSANDRA MAJKOWSKIEGO

W tegorocznym styczniu ukazała się praca ks. Jana Gotfryda Borka (1717–1772) *Echo z grobów* w dwutomowej edycji – w łacińskim oryginale i translacji. Jej autor był w pierwszej połowie XVIII wieku w kaszubskich Borzyszkowach proboszczem. Po latach odnaleziono w tamtejszej kościelnej dzwonnicy wiele ksiąg z jego biblioteki, które ostatecznie trafiły do diecezjalnego archiwum w Pelplinie. Nie wiadomo jednak, co z rękopisami, które pewnie niegdyś istniały¹ i miały do niech dostęp Aleksander Majkowski, który bywał nieraz w borzyszkowskiej plebanii. Ale było to wtenczas, kiedy powstała pierwsza rękopiśmienna wersja opowiadania *Organy borzyszkowskie*, mająca datę 6. VI. 1913. Opublikował ją Józef Borzyszkowski w 1999 roku w tomie *Borzyszkowy i Borzyszkowscy*², a ze wstępnego słowa możemy się dowiedzieć, że spuścizna ks. Jana Borka i opowieści żyjących ludzi były niewątpliwie źródłem inspiracji i powstania dotąd nieznanego opowiadania A. Majkowskiego pt. „*Organy borzyszkowskie*”³.

Ponieważ niemiłosierny Czas tyle zatracił, więc pozostaje tylko wierzyć Majkowskiemu, że rękopisy, na które w swoim opowiadaniu się powołuje, były mu znane. A może wcale ich nie było, podobnie jak u Jana Potockiego w *Rękopisie znalezionym w Saragossie* czy w *Kaszubskiej Madonnie* Jerzego Limona, gdzie tytuł pierwszego utworu i treść następnego sugerowały autentyczne źródła. Tego jednak w przypadku Majkowskiego nie bierzemy pod uwagę, ponieważ w tym opowiadaniu mamy zbyt wiele przejętego z rękopisów autentyzmu, poza oczywiście nie takim datowaniem, o czym za chwilę, i nie mówiąc już o ich autorze ks. Borku. Oczywiście w literackim tekście nie tyle autentyzm znaczy, co literacka narracja, fabuła i artyzm, przekazujące twórczą myśl autora i treść skłaniającą do refleksji. Tak więc chociaż można uznać, że tyle mamy rękopiśmiennej spuścizny ks. Borka w treści tego utworu, pełniącej w nim rolę osnowy, to w historycznoliterackim omówieniu nie tyle ona się liczy, co przede wszystkim literackość. Dla literaturoznawcy pierwszorzędne znaczenie mają fabuła utworu i jego twórcza idea oraz mniej lub bardziej czytelny wygłos literackiej epoki, w której to wszystko się dzieje.

Zdarza się, że nie jest możliwe wskazanie źródła, które zainicjowało literacki utwór, tu jednak – w *Organach borzyszkowskich* – nie ma z tym problemu, ponieważ Majkowski niemal natychmiast kieruje uwagę na rzeczony rękopis, z których korzysta, i każe odbiorcy wierzyć w ich autentyczność, chociaż w literackim tekście może być z tym różnie. Wierząc jednak, że kiedyś te rękopisy istniały i może jeszcze gdzieś zaistnieją, znajdujemy dzięki nim w tym

opowiadaniu, niczym w kapsule czasu, cokolwiek z dawnych dziejów kaszubskiej wsi. Wszak wiadomo, że obecnie po blisko trzystu latach w pamięci borzyszkowskich mieszkańców nie mogło się nic ostać. To tak jakby liczyć na wiedzę mieszkańców Kościerzyny o Jakubie Teodorze Trembeckim⁴, który jako barokowy poeta żył w tym mieście w podobnym czasie co ks. Bork w Borzyszkowach. Oczywiście można ze wspomnień mieszkających w Borzyszkowach i okolicy stworzyć interesujące opowieści „o duchach i straszakach”, doskonale sfabularyzowane przez Krystiana Żmudę-Trzebiatowskiego w *Strażniku dzwonu w krainie Gochów* (2014), ale cytacje z rękopiśmiennych źródeł, na jakie natrafiamy w opowiadaniu Majkowskiego, to już zupełnie inna sprawa.

Organy borzyszkowskie zasługują na miano opowiadania nie tylko dlatego, że czytamy w przydanym przez autora lub może redakcję „Dziennika Bydgoskiego” podtytuł, że to *Opowiadanie z Kaszub z czasów króla Sasa*⁵, ale konkretnie z racji czytelnych w nim cech tego gatunku. Pierwsze zdanie narratora brzmi w czasie przeszłym i chociaż gwoli wprowadzenia wybrzmi czas teraźniejszy o Gochach i Zaborach, to potem opowieść wraca do czasu przeszłego, co dla opowiadania jako gatunku literackiego jest znaczące. Jeżeli więc nawet w omówieniu rękopiśmiennych „protokołów” ks. Borka zdarza się czas teraźniejszy, to w sumie narrator korzysta z czasu przeszłego. Opowiada się bowiem o tym, co już minęło, a tutaj narratorski dystans czasu, czyli ponad półtora wieku. Jeżeli nawet opowiadanie informacyjne zyskuje niejednokrot-

¹ Nie wspomina jednak o nich autor opracowania *Parafia Borzyszkowska w powiecie człuchowskim w Prusach Zachodnich według zapisów proboszcza Jana Borka. Przyczynek do etnografii Kaszub (1905)*, Konstanty Kościński.

² Por. *Dr Aleksander Majkowski a Borzyszkowy i Gochy*, w: *Borzyszkowy i Borzyszkowscy. Tuchom. Studia i materiały do dziejów wsi i rodziny*, zebrał i opracował J. Borzyszkowski, t. VI, Gdańsk–Lipusz 1999, s. 88. Nie udało mi się znaleźć tej daty na końcu rękopisu.

³ Tamże.

⁴ Por. T. Linkner, *Dawniej w Kościerzynie. Zarys monografii*, Kościerzyna 2020, s. 270.

⁵ A. Majkowski, *Organy Borzyszkowskie*, „Dziennik Bydgoski” 1938, nr 1, s. 7.

nie charakter opowiadania unaoczniającego, to tym lepiej, ponieważ dowodzi tym bardziej pisarskich umiejętności Majkowskiego. Ponieważ wiele przemawia za tym, że najpewniej skorzystano w tym opowiadaniu z zapisków ks. Borka, mających charakter popularnego w barokowych czasach raptularza, pełniącego wtenczas rolę *księgi gospodarskiej, w której przygodnie zapisywano wydarzenia rodzinne i domowe, plotki sąsiedzkie, uroczystości towarzyskie, wypadki życia publicznego*⁶, więc tym bardziej to wszystko jest godne uwagi, i to nie tylko dla literaturoznawcy, ale także historyka.

Rozpatrując *Organy borzyszkowskie* z pozycji literaturoznawcy, można by zdecydować się na porównawczą analizę ich rękopisu, odczytanego przez J. Borzyszkowskiego, z ostateczną edycją, ale ponieważ mamy tekst wydany drukiem, więc tutaj tylko nim się zajmiemy. Warto jednak wiedzieć, że dzięki znajomości rękopisu lub pierwotnych redakcji czy też edycji danego utworu można wejrzeć w ewolucję twórczą pisarza, jak czyniłem to podczas analizy młodopolskiej prozy Tadeusza Micińskiego⁷. To jednak zostawmy na inny czas. W tym miejscu interesuje nas tylko ostateczna treść tego opowiadania, które ukazało się 1 stycznia roku 1938 w „Dzienniku Bydgoskim”. Pewnie był to ostatni utwór Majkowskiego, który zmarł 10 lutego tegoż roku. Co prawda ukazała się wówczas również jego *Pjesnjô gbura*, ale o wiele później, bo dopiero w numerze dziesiątym. Zresztą nie był to nowy tekst, ale *vëjimk ze „Strachov i zrëkòvjinov”*, powstałych dwa lata wcześniej, czyli w roku 1936, i będących *przeróbką sceniczną utworu „Jak w Koscérznie koscelnygo obrele...”* (1899)⁸.

Wróćmy do *Organów borzyszkowskich*. Wszystko rozpoczyna się od omówienia kaszubskich Zaborów i Gochów ze wskazaniem na parafię borzyszkowską, która na Gochach. Ponieważ *nikt nie wie*⁹, skąd wzięło się miano Gochów, bo – jak powie narrator – z Gotami trudno to kojarzyć, więc na tym kończy się to etymologiczne zastanowienie, kierując uwagę na wzajemną wrogość Gochów i Zaborów, co najlepiej można zaobserwować na weselach lub chrzcinach. Oczywiście nieprzypadkowe to wskazanie, ponieważ w ostatniej sekwencji opowiadania Majkowski do tego nawiąże. Następnie mamy okazję poznać nazwisko pierwszego właściciela wsi Borzyszkowy, którym Jan Szady. Dowiemy się też, jakie przywileje ostały

się jego potomkom i od kiedy istnieje borzyszkowska parafia. Będzie to konieczne, ponieważ potomkowie Szadego okażą się wkrótce w tym utworze znaczącymi postaciami.

Po tym wszystkim poznamy wreszcie proboszcza borzyszkowskiej parafii, czyli ks. Jana Borka, którego rękopiśmienne zapiski¹⁰ inicjują akcyjne wydarzenia. Oczywiście ks. Bork jest tutaj autentyczną postacią, chociaż funkcjonującą w Borzyszkowach wiele lat wcześniej, ale czy współpracujący z nim fundatorzy, zwani tu collatorami, których nazwiska Majkowski podaje z tychże raptularzowych „zapisków”, tego nie można być absolutnie pewnym, chociaż takie nazwiska, jak Prądzynski (autentyczny był Aubracht-Prądzynski, a nie Pupka-Prądzynski), Wnuk-Lipiński, We(a)ntoch-Rekowski, Szada-Borzyszkowski w okolicy oraz w Borzyszkowach istniały¹¹. Ale ponieważ zajmujemy się literacką treścią tego opowiadania, nie ich źródłowy wygłos ma tutaj znaczenie, lecz przydana im przez Majkowskiego literacka kreacja, szczególnie Pupki-Prądzynskiego, o którym mówi się tu najwięcej.

Akcja opowiadania dzieje się w Borzyszkowach, w pierwszej połowie wieku XVIII, a konkretnie – wedle wskazanych przez Majkowskiego rękopisów ks. Borka – między rokiem 1730, kiedy zapada decyzja ogrodzenia cmentarza, a weselem Celiny-Prądzynskiej z Janem Wandkiem z Braniewa, które odbyło się 7 października roku 1739. Jak jednak dać tym rękopisom wiarę, a tym samym być pewnym, że Majkowski rzeczywiście z nich korzystał, jeżeli ks. Bork zamieszkał w Borzyszkowach i został tam proboszczem dopiero w roku 1751¹², czyli dwadzieścia lat później to wszystko spisywał. To najlepszy dowód literackiej fabularyzacji i to pomimo odniesień narratora, sprawiającego wrażenie alter ego Majkowskiego, do autentycznych rękopisów ks. Borka. Tutaj ma to oczywiście swój sens, jeżeli wcześniejszy czas akcji pozwala na skorzystanie chociażby z takiego historycznego zdarzenia, jakim ów fakt ukrywania się w Gdańsku w latach 1733–1734 króla Stanisława Leszczyńskiego.

Zwracamy uwagę na to historyczne wydarzenie dlatego, że kojarzy się z tymże zbrojnym napadem zwolenników króla Stanisława Leszczyńskiego na gospodarstwo Pupki-Prądzynskiego. Zdarzyło się to latem roku 1734, a konkretnie po św. Jakubie, czyli po 25 lipca, gdy synowie gbura akurat *rznęli torf*. Zaalar-

⁶ Słownik teorii literatury, Warszawa 1976, s. 84.

⁷ Por. T. Linkner, *Zanim skończyło się maskaradę*, Gdańsk 2003.

⁸ *Nowy Korbut*, Warszawa 1975, t. 14, s. 176.

⁹ A. Majkowski, *Organy borzyszkowskie*, „Pomerania” nr 7–8/2025, s. 24.

¹⁰ Tak powiada narrator opowiadania i pewnie trzeba mu wierzyć, chociaż na te rękopisy nie udało się dotąd wśród ksiąg ks. Borka, przekazanych do diecezjalnego archiwum w Pelplinie, natrafić. Natomiast narrator, którego można w tym miejscu utożsamiać z Majkowskim, bywającym około roku 1913 w Borzyszkowach (rękopis *Organów borzyszkowskich* nosi datę 6 VI 1913, zob. *Dr Aleksander Majkowski a Borzyszkowy i Gochy*, dz. cyt.), powie, że te *Zapiski w postaci jednego tomu oprawnego i kilku tek z luźnymi kartkami przechowały się dla potomności w starej szafie na plebanii* (s. 6), w rękopisie Majkowskiego zaś, podanym przez J. Borzyszkowskiego, czytamy, że w starej szafie w wieży kościelnej (tamże, s. 351).

¹¹ Por. *Parafia Borzyszkowska w powiecie człuchowskim w Prusach Zachodnich według zapisków ks. Proboszcza Jana Borka. Przyczynki do etnografii Kaszub*, wydał i przetłumaczył Konstanty Kościński, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1905, s. 396–419.

¹² Por. J. Kowalkowski, *Ksiądz Jan Gotfryd Bork (1717–1772)*, „Studia Pelplińskie” 2000, s. 69.

mowani pożarem w ich obejściu, przybiegli i przegnali napastników. Ponieważ Stanisław Leszczyński do Gdańska przybył w październiku roku 1733, a pod koniec czerwca roku 1734 z Gdańska wybył, więc musiało to być w nieodległym czasie, wszak w literackiej wypowiedzi konkretne daty niewiele znaczą, tym bardziej że to tylko miesiąc różnicy. Zresztą zanim ta zbrojna wataha dotarła na Kaszuby, czasu też musiało cokolwiek minąć. Jakkolwiek jednak było, tenże zajazd podczas pobytu Stanisława Leszczyńskiego w saskich czasach¹³ w Gdańsku ma historyczne potwierdzenie. Natomiast czy tak było z poprzednimi zdarzeniami, trudno powiedzieć. Bo chociaż narrator potwierdza to rękopisami ks. Borka, to absolutnie nie odpowiada temu ich daty.

Najpierw dowiadujemy się w opowiadaniu Majkowskiego o nieszczęsnym dwuletnim grodzieńskim cmentarzu od roku 1730 do 1732. Nie mogło to jednak być za kadencji ks. Borka, który objął probostwo w Borzyszkowach dwadzieścia lat później, a także nie w tej parafii, lecz w pobliskim Brzeziu¹⁴. Tak jest właśnie z literacką fikcją, której nie sposób historycznie ukonkretnić, ale rozpatrywać należy wedle jej treści. Jeżeli więc ks. Bork pisze, że z borzyszkowskich fundatorów najlepiej i w przypisanym czasie wykonali to zadanie Pupka-Prądyński i Wnuk-Gliszczyński, to nie można z tym dyskutować. Podobnie jak z tym, że pozostali swoje zobowiązanie spełnili dopiero po dwóch latach.

Kiedy wreszcie cmentarny płot wokół cmentarza stanął, ks. Bork skłonił fundatorów do wymalowania kościoła. Tym razem swego przyrzeczenia nie spełnił Pupka-Prądyński. Pewnie skończyłoby się to tak, jak z tym płotem, tylko że ks. Bork tym razem niczego nie zauważył. Lecz wywołany tym szereg następstw zdynamizował akcję, która byłaby wielce żmudna. Bo cóż to za opowiadanie, w którym wszystko pomyślnie się dzieje. Stąd po ogrodzeniu cmentarza i odnowieniu borzyszkowskiej świątyni akcja staje się bardziej dynamiczna, jak bowiem zapowie Majkowski, z *tym rozpoczęła się tragedia pana Pupki-Prądyńskiego z Prądzony*.

Do tej „tragedii” powinno się najpierw wliczyć ów zbójcecki zajazd, a następnie zapowiedziane we śnie przez św. Cecylię nieszczęsne zdarzenie, kiedy to podczas próby kościelnego chóru, w którym zdecydowanie wyróżniała się Cecylia, z kościelnego sufitu spadła na głowę Pupki-Prądyńskiego drewniana szyszka, powodując guz wielkości gęsiego jaja. Dlatego zaś spotkało go to nieszczęście, aby porzucił niefortunny zamiysł wydania córki za Wnuka-Gliszczyńskiego. I właśnie wtedy, podczas jej śpiewu przy dźwięku organów zbudowanych przez zakochanego w niej młodzieńca, św. Cecylia wybiła Pupce-Prądyńskiemu z głowy tą zapowiedzianą we śnie szyszką ów pier-

wotny zamiysł. Wobec tego zawarta wcześniej umowa została zerwana i wkrótce borzyszkowskie organy zagrały *Veni Creator* na ślubie Cecylii z Janem. Spełniła się więc zapowiedziana tragedia Pupki-Prądyńskiego w tym niefortunnym dla kaszubskiego szlachcica ślubie córki z *mężem bez pluga i ziemi*. Można jednak powiedzieć, że było to szczęście w nieszczęściu, finał bowiem okazał się szczęśliwy dla młodych. Na ich weselu bawili się wszyscy zgodnie – Kaszubi zaborcy z gochowskimi. I tak można by pokrótce zdać sprawę z tego opowiadania, które skończyło się happy endem.

Oczywiście wszystko dzięki borzyszkowskim organom, o których z racji tytułu powinno się pamiętać. Szczególnie że organy były już trzecią pracą zadaną patronom borzyszkowskiego kościoła przez ks. Borka. Jak bowiem pierwszą pracę fundatorzy wykonali zbyt opieszale, a drugą niezupełnie poprawnie, tak trzecią jak najbardziej sprawnie. Chociaż nie była to żadna z dwunastu prac Heraklesa, to takie skojarzenie można w tym miejscu mieć. Natomiast gdy budowniczy organów dostrzegł urodę Cecylii, tym bardziej starał się na czas wykonać powierzone zadanie. Organy rychło przewieziono drogą wodną z Braniewa do Gdańska, a stamtąd wozami do borzyszkowskiego kościoła. Chociaż ustalono z ks. Borkiem, że mają być gotowe na św. Marcina, czyli na 11 listopada, to zagrały już 7 października na ślubie Jana i Cecylii, który jak na tamte czasy okazał się

¹³ Pomimo epizodu króla Stanisława Leszczyńskiego, ukrywającego się w Gdańsku w latach 1733–1734, panowanie Augusta III Sasa to lata 1733–1763.

¹⁴ Por. J. Borzyszkowski, *Dr Aleksander Majkowski a Borzyszkowy i Gochy*, s. 89.

ślubem niezwyčajnym – córki kaszubskiego gburą z *mężem bez pługa i ziemi*. W tamtych czasach kaszubskiej szlachcie taki mezalians się nie przytrafił. To nadto nierealne i jednocześnie zbyt romantyczne, jako że to początek XVIII wieku.

Akcja *Organów borzyszkowskich* dzieje się w latach 1730–1739, czyli w baroku. Konkretnie w jego trzeciej fazie, zwanej późnym barokiem, trwającym do trzydziestych lat wieku XVIII, kiedy to najwięcej znaczyło pamiętnikarstwo. I właśnie w tym czasie, wedle gawędziarskiej raptularzowej narracji, skonstruował Majkowski akcję tego opowiadania, w której mamy bardzo czytelne wprowadzenie, będące zarazem jej zawiązaniem, potem rozwinięcie, gdzie znaczą tyle owe cztery epizody – sprawa cmentarnego płotu, odnowienia kościoła, bandyckiej napaści na gburski zaścianek Pupki-Prądyńskiego i zaistnienie organów w borzyszkowskim kościele – oraz rozwiązanie, czyli wesele Jana i Cecylii. Jeżeli więc Majkowski na takie rękopiśmienne źródło natrafił, a znając pisarskie umiejętności ks. Borka, mogło tak być, więc wedle tych raptularzowych zapisków opowiadanie umiejętnie zredagował.

Stąd na uznanie zasługują w tym utworze dwie epistoły – mistrza Jana adresowana do Cecylii oraz Pupki-Prądyńskiego skierowana do Wnuka-Gliszczyńskiego. Obie dotyczą wątku miłosnego. W pierwszej, którą można zwać miłosną epistołą, nadawcą jest Jan, adresatką zaś Cecylia. Chociaż nie odczuwamy w niej barokowej aury i nie znajdujemy barokowych latynizmów i archaizmów, to wypowiedź jest stylistycznie sprawna i wręcz dwudziestowieczna. Podobnie z opisaniem kaszubskiej *ziemicy*. Jako że list był adresowany do Cecylii, zwanej często Cylką, to w tym miejscu warto przypomnieć jej zachowanie wobec niegrzecznego żołdaka, budzące natychmiast skojarzenie z krewkością Basi z *Pana Wołodyjowskiego* i odwagą Jagienki z *Krzyżaków*. Oczywiście do tego Majkowski akurat miał prawo, ponieważ Cylka żyła w podobnym czasie, co Sienkiewiczowska Basia.

Pamiętając zaś o epistołe Pupki-Prądyńskiego, skierowanej do Wnuka-Gliszczyńskiego, w sprawie odrzucenia jego zaślubin z Cecylią, mamy jeszcze sprawniejsze szafowanie słowem. Ponieważ Pupka-Prądyński nie dotrzymał przysięgi i złamał dane sąsiadowi słowo, więc trzeba było zręcznie i zmyślnie się z tego wycofać. Pupka-Prądyński powołując się na *wolę Boską, wobec której postanowienia ludzkie są jak plewy przed wiatrem*, uczynił za zerwanie zaręczyn odpowiedzialną św. Cecylię, która boleśnie go przestrzegła przed oddaniem ręki córki Wnukowi-Gliszczyńskiemu. Przy tym nie omieszkała go przestrzec, że jeżeli się z tym nie pogodzi i nie odstąpi od małżeństwa, to jeszcze srożej ukarze go św.

Wawrzyniec. Jakby było tego mało, swoim słowem starał się wzbudzić u Wnuka-Gliszczyńskiego jeszcze współczucie, zapowiadając swój rychły zgon i zapraszając go na pustą noc.

Tak kończy się ta epistoła, której nadawca okazuje się wielce przebiegły i zarazem inteligentny. Właśnie na Pupkę-Prądyńskiego bowiem kieruje tu Majkowski przede wszystkim naszą uwagę, mówiąc wcześniej pozytywnie o kaszubskiej szlachcie *jako pewnej siebie, zdrowej duchowo i fizycznie, walecznej i mężnej*. Przykładem tego efekt spotkania z wojakami króla Stanisława Leszczyńskiego, których synowie Pupki-Prądyńskiego oraz inni Kaszubi z Gochów przegrali i pokonali. Odwagą wykazał się też Cylka, wokół której i jej przyszłego męża będzie się działać akcja opowiadania. Zresztą to właśnie dzięki niemu na ich weselu Kaszubi z Zaborów i Gochów się nie pokłócą i nie pobiją. Gdy tylko będą bliscy kłótni, będzie umiał wszystkich pogodzić, grając niczym Orfeusz na skrzypcach, bo na Kaszubach to popularny instrument, nie zaś na lirze¹⁵. Dlaczego na Orfeusza Majkowski wrócił uwagę? Bo miłował Eurydykę tak, jak Jan Cecylię.

Tak kończy się opowiadanie Aleksandra Majkowskiego *Organy borzyszkowskie*, którego kompozycja z racji finału zasługuje na miano zamkniętej. To jednak nie wszystko, akurat w tym miejscu bowiem obrazuje się, wedle reguły konceptu, owa barokowa niezgodna zgodność. Może nawet Majkowski nie zdawał sobie sprawy, że realizuje w tym miejscu jeden ze znaczących aspektów barokowej poetyki, ale pokazując zgodnie wsłuchanych w muzykę skrzypiec niezgodnych przedstawicieli kaszubskich regionów, wykazał w finale tego opowiadania reguły tego poetyckiego pomysłu. Przy czym można to również przypisać łagodzącej wszelkie niesnaski muzyce, chociaż pan młody ją wykonujący znaczył najwięcej. Że natomiast nie był on Kaszubą, więc miał w tej kwestii tym większą możliwość. Czy z tego miała płynąć dla Kaszubów z Zaborów i Gochów jakaś nauka, na to mógłby najlepiej odpowiedzieć Majkowski!

Jeżeli jeszcze na tym nie koniec, to tylko dlatego, że warto powiedzieć tutaj cokolwiek o humorze wybrzmiewającym w *Organach borzyszkowskich* w niektórych miejscach ironiczno-satyrycznym wygłosem. Kaszubom z opowiadanych regionów Majkowski wręcz każe się przejrzeć w przypominającym podtytuł *Remusa* krzywym zwierciadle. Zapowie to już w pierwszym zdaniu: *Wiedział Pan Bóg, czemu oddzielił Zabory od Gochów*, by odpowiedzieć na to w kolejnych i dalszych akapitach. Cokolwiek ironii, mającej nawet cokolwiek z groteski, wybrzmi z racji tegoż *patronatu* [...] *Szadego* nad borzyszkowską świątynią sprawowanego przez owych collatorów, że

¹⁵ Por. P. Grimal, *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Wrocław 1997, s. 266.

¹⁶ W przywileju wsi Brzezie z 1374 r., tłumaczonym przez ks. Borka, znajdujemy określenie *podpisujemy trzymaniem pióra* (*Parafia Borzyszkowska w powiecie człuchowskim...*, s. 392), co pozwala sądzić, że Majkowski miał kontakt z rękopisami ks. Borka i znał wskazany wyżej tekst Konstantego, który ukazał się w roku 1905 w „Rocznikach Towarzystwa Naukowego” w Toruniu.

patronem księdza proboszcza jest jego organista lub kościelny. Humorem, tym razem słownym i zarazem sytuacyjnym, zostanie zaprawiona relacja o podpisach. Wszak tylko Pupka-Prądzynski umiał podpisać się własnoręcznie, a pozostali czynili to *imając się pióra i trzymając się pióra*¹⁶, czyli ledwie umiejąc pisać. *Imać się* bowiem to niepewnie zabierać się do czegoś, czyli akurat tutaj do pisania, a jeżeli *trzymać się pióra*, to również ledwie pisząc. Trzeba przy tym pamiętać, że Wnuk-Gliszczyński umiał tylko czytać pismo drukowane. Natomiast wyżej wskazana formuła będzie powtarzana przez Majkowskiego przy podpisywaniu każdego protokołu. Wobec tego jakże się przy tym nie pośmiać, jeżeli ci niespecjalnie umiejący pisać musieli srodze się męczyć, kiedy musieli się słuchać pióra, a nie ono ich. Podobnie nasycony humorem, ironią i groteską okaże się wątek krawca Myszkki, trzeźwiejącego na cmentarzu, i kozy organisty pasącej się wśród grobów, dopóki na to pozwalał nieukończony płot. Sen Pupki-Prądzynskiego też zapowie humorystyczną sytuację, której potem tak boleśnie ojciec Cecylii doświadczy. Jeszcze bardziej można się pośmiać, *gdy piękna panna Cylka dając buzi Imć Panu Collatorowi Wnukowi-Gliszczyńskiemu jako żona po chrześcijańsku zaślubiona, ukłuje się o siwą szczęć, od niedzieli do niedzieli na brodzie jemu wyrastającą*. I wreszcie zaprawione isticie barokowo rubasznym humorem okaże się słowo ks. Reimera o chrzcie Wnuka-Gliszczyńskiego i jego zamiśle poślubienia o wiele lat młodszej Celiny:

Stary i pokrętny dziad, Michał Wnuk-Gliszczyński, szukający sobie pupki z Prądzony, łągl się w dniu 29 mensis septembris Anno Domini 1682. W niedzielę dnia 3 octobris tegoż roku Pańskiego nakładł jemu ksiądz w gębę soli i oddał dzisiejszego starego grzesznika Bożej Woli. Wybierającemu się po śmierci swej połowicy po raz wtóry w drogę krzyżową małżeńską ślubu odmówić nie można.

Jeżeli poprzedni cytat nie wymagał omówienia, tak o tym trzeba cokolwiek powiedzieć. Jeżeli Majkowski zapowie, że to „dosłowny” przekaz, więc należałoby się w nim spodziewać barokowej stylistyki, tymczasem brzmi on nazbyt współcześnie. Nie tylko narodziny Wnuka-Gliszczyńskiego potraktowano tu z humorem, mówiąc, że *lągl się* niczym pisklą, ale i chrzest, kiedy to *nakładł jemu ksiądz w gębę soli*. Natomiast małżeństwu jako *drodze krzyżowej* przydano niemal modernistyczny wygłos. Nazwanie zaś panny młodej *pupką z Prądzony* wybrzmi zarówno ludowo, jak i z kaszubska, w rozumieniu, że to lalka, nie określenie obsceniczne, co zarówno barokowemu, jak młodopolskiemu erotyzmowi zda się bliskie. Czy jednak Majkowski był przekonany, podobnie jak Młoda Polska, że barok był jej bliski, o tym nie jestem przekonany. Niewiele mógł się dowiedzieć chociażby z najbardziej wtenczas popularnej *Historii literatury niepodległej Polski (965–1795)* Ignacego Chrzanowskiego, która późnym barokiem

się niespecjalnie zajmowała. Dlatego zostaliśmy przy tej *pupce* jako lalce.

Na tym można by skończyć relację o tym opowiadaniu, korzystającym przede wszystkim z rękopisów późnego baroku. Co prawda o baroku przypominają znaczony antykwą latynizmy, ale mamy ich tutaj niewiele wobec dwudziestowiecznego stylu wypowiedzi. Również tak bliski barokowej narracji czas zaprzeszy też jest niewidoczny, bo czytelny tylko w dwóch przypadkach: *gotów był oświadczyć* i *Panna Cylka była się udała*. Że natomiast wszystko dzieje się wokół spraw kościelnych, jest to jakiś barokowy argument, jeśli pamiętać o kontrreformacyjnym charakterze tej epoki, chociaż najwięcej znaczy w opowiadaniu wątek miłosny. Przy czym tyle znaczący w baroku concept, ta *concors discordia vel discors concordia*, tu raczej nie istnieje. Bo chociaż zda się go przypominać podczas wesela owa zgoda niezgodnych gości z kaszubskich Zaborów i Gochów, co zdarza się właśnie przy muzyce skrzypiec, podobnie jak ślub Kaszubki z pochodzącym aż z Braniewa obcym panem młodym, to można to uznać raczej za przypadek niż wyreżyserowane dla baroku kwestie. Można przypuszczać, że Majkowski zbyt dobrze poetyki baroku nie znał, co zresztą rozumiałe w pierwszych latach XX wieku.

Tak więc, chociaż akcja opowiadania dzieje się w pierwszych dekadach XVIII wieku, kiedy istnieje jeszcze barok, gdyby nie przywoływane co i raz z tego czasu rękopisy i przede wszystkim ów incydent ze zwolennikami króla Stanisława Leszczyńskiego, równie dobrze mogłoby się to dziać na Kaszubach w czasie Majkowskiego bliskim. Między innymi dzięki clou tego opowiadania, którym wątek miłosny. Jak to bowiem z miłością bywa, okazuje się silniejsza od majątków i rodnej ziemi. Natomiast organy zakupione do borzyszkowskiego kościoła zainicjowały to uczucie, bez nich bowiem Cylka nie poznałaby swego przyszłego męża. I chociaż do tego nie trzeba było barokowej aury, to mimo wszystko raptularzowe zapiski ks. Borka cokolwiek temu opowiadaniu egzotyki dawnych czasów przydały. Cokolwiek – dlatego, że ich język Majkowski uwspółcześnił. Podobnie zresztą jak te epistoły, które wybrzmiały jeszcze bardziej dwudziestowiecznie. Może tylko humor zda się dawnym czasom bliższy z racji pewnej rubasznosci. Na tym można by skończyć omówienie tego opowiadania, chociaż zasługuje ono jedynie na miano wstępnego.

Pamiętając natomiast o tytule tego artykułu, jestem przekonany, że to rzeczywiście ostatnie opowiadanie opublikowane przez Majkowskiego, ponieważ opublikowane później, w tym samym roku 1938, ukazało się w „Gryfie” już w roku 1910 pod innym, chociaż tak naprawdę tym samym tytułem, który dawniej brzmiał *Judica Domine nocentes me*. Przydany zaś ongiś w podtytule obrazek zyskał ostatecznie miano opowiadania, a Świętopełk Sudomski okazał się pseudonimem Aleksandra Majkowskiego.

TADEUSZ LINKNER

STOLEN MEMORY – SKRADŁÔ PAMIĄC. KÔZDA HISTORIÔ JE WÔZNÔ

Zégarczy, ôbrączczy, bizuteriô, dokùmentë, ôdjimczy, szkòlowé legitimacje, nawetka miłostné lëstë – midzë jinyma taczé zachë ôstałë ôdebróné sôdzewim kòncetracjowëch lagrów. Le môli dzél z nich sã ùchòwòł ë do dzysdnia sã ône trzimóné w archiwùm w Miemcach, co sã zwie Arolsen Archives. Le mòzna spëtac: je to dlô nich dobri plac? Doch to sã rzeczë skradłé, tej ône bë miałë wrócëc do swòjich miéwców abò do jich rodzënów. Temù prawie pòwsta kampaniô StolenMemory – jinaczi Skradłô Pamiąc.

Kampaniô ta dziejô ju ôd 2016 roku. Z pòmòcã wòlontariuszów z całégò swiata Arolsen Archives próbujë òdszëkac krewnëch ôfiar nazystowskich ùstëgòwaniów. Jesz kòl dwa tësãce kùwertów, w jaczich sã trzimóné rozmajité skradłé zachë, czekają na zwrócenié – w tim kòl 600 z terenu Pòlszi. Wòżnym dzelã ti midzënòrodny kampanie je wëstòwk pòd tim samym titlã: StolenMemory. W fòrme mòrsczëgò kòntenera abò plakatów pòjòwiô sã tej-sej w rozmajitëch placach – na Kaszëbach téz. W Ìzëkwiacie wëstòwk nalòzł sã w Kartuzach kòl Kaszëbsczëgò Mùzeùm – z ti leznoscë mùzeùm zrëchtowało wëstòwk ò ksãdzu prałace Józefie Bigùsu, jaczi téz przeził òbòzë, a jegò dokùmentë nalazłë sã w archiwùm w Arolsen. Bez lato wëstòwk môgl òbaczëc téz w Mùzeùm Nòrodnégò Himnu w Bãdominie. W ùszlëch latach bëł w Gdinie, w Mùzeùm Sttuthof, na Gduńszim Ùniwersytece. Wëstòwk przede wszëtczim ùkazëje zdjãca skradłëch zachów – ë tëch, jaczich familie jich miéwców ju ôstałë nalazłë, ë tëch, jaczich rodzënë jich miéwców dërchá sã szukóné. Ôdjimkóm towarzësi tekst – historie, wspòminczi.

Ambasadòrkã StolenMemory w Pòlsce je pòchòdzącò z Miemców, a zamieszkało na Kaszëbach Anna Meier-Ôsyńskò (Meier-Osińska). Całë swòje warkòwé zëcë ôna mò pòswiãconé badérowanióm ë archiwizowanióm kòncetracjynëch lagrów, je téz ùdbòdòwòczkã strategie, jakò pòzwòliwò nalezc familie ôfiarów. W gòdce dlô „Pòmëranie” ôna òpòwie-

Ôdj. StolenMemory

Szkòlowò legitimacjò Dariusza Wiaderka. Ze zbiorów Arolsen Archives

dza ò misje nalëzeniégò rodzënów – prawòwitëch miéwców tëch zachów. Czasu je wiedno mni – pòmãlu blaknie pamiąc ò wòjnowëch kawlach.

– Cobë w nôprostszi spòsòb sprawdzëc, czë ùchòwałë sã jaczé dokùmentë abò zachë, jaczé slëchałë do naszégò krewnégò, mòzna wlezc na najã stronã: arolsen-archives.org/pl. Nalòzò sã tam archiwùm online. Sã tam wnetk wszëtczë ùchòwóné dokùmentë, tak tej wnetk 30 miliónów. Żelë më tam nie nalëzemë szlachù pò naszym krewnym, tedë më mòzemë téz wëslac zapitanié bez zgłoszeniowi fòrmulòrz – zachãcywò Anna Meier-Ôsyńskò.

Nimò że czas wcyg nekò do przòdkù, archiwùm kòzédégò roku dostòwò 20 tësãcy nowëch pitaniów ò krewnëch.

– Czãsto rodzënë czekają na jaczës wiadło całë zëcë. Dzãka najëmù projektowi mògã sã kùreszce do-

wiedzec, co sã stało z jich blëszczim, dze sã nalôżô jegò kùla. Nié róz bëło tak, że rodzëna ju w dzëń pò dostanim infòmacji ò tim, dze òn je pòchòwóny, wsòdała do autoła i zarò jacha do Miemców zapalëc znit.

Wiãkszosc papiorów nazyszëc mielë zniszczonë, czej pòlëlë dokazë swòjich przesprawów. Zarekwirówónë przedmiotë téż we wiãkszoscë zdzinälë. Le malinkò jich wielosc przedërcha przez przëpòdk – np. òstałë skrëté bez kògòs, chto mëslòł, że sã na nich ùbògacy. I dzys òne òpòwiòdajã historiã. Tak na przëmiar mòżemë pòznac historiã Dariusza Wia-derka.

– Młodi knòp. Bël harcerzã w Szarëch Szeregach we Warszawie. Pòjachòł pierszim transpòrtã. Nòpierzwi bël Pawiak, pòtemù Auschwitz, a na òstatk Neuengamme. Krótkò przed kùńca wòjnë wzälë gò na jeden z trzech òkrãtów, chtërne miałë sòdzewëch ewakùòwac w Lubecczi Hòwindze. Aliancë mëslëlë, że na tëch łodzach je niemiecczë wòjskò, tej òni je zbòmbòwelë. Mòżemë so przedstawić: òkrãtë sã pòlëlë, mòrze bëło barò zëmne. A czej chto sã dostòł na sztrãd – tam ju na niego czekòł SS-món z karabinã.

Bëlë bez szans. Na pòkladze bëło 2800 sòdzewëch. Le 23 z nich przëżëlò. Westrzòd nëch Dariusz. W archiwùm bëła jegò legítimacjò ze szkòłë.

– Jò zdrzã na to zdjãcë ë mëszlã: taczì młodi. Wzérò tak niedowinno ë jesz nie wié, co mù kawel niese. Jò ni mògã zabaczëc jegò òczów na tim òdjimkù. Mómë téż jegò òbòzowë zdjãca z Auschwitz.

Legítimacjò ë jinszë papiorë òstałë òddónë jegò rodzënie pò piãc latach szukaniégò.

– Wòlontariuszka mia nalazłë jegò sëna, jaczi mieszkòł na Hélu. Gòdòł, że pierszi róz widzòł te zdjãca z òbòzu. Òn znòł swòjégò tatka jakò wiesolégò człowiekã, taczégò, co miòł wiedno fùl drëchów, téż w Miemcach. A tu widzy gò w Auschwitz.

W archiwùm nalòżł sã téż jegò lëst z roku 1969 z pòdanim ò wëdanié zaswiòdczeniégò ò bëtnoscë w òbòzach.

– Wiedno czej jò nen lëst widzã, tej jò sã zastanòwióm, co bë sã slëchało òdpisac. Doch òn bël w piekle. Mòji drëszë mielë jemù w tamtëch czasach òdpisónë tak, jak òdpisëje administracjò: më zrobilë kwerenda ë më mómë to a to – tëlì. Żòdny empatie. Mie je szkòda, że mie tedë jesz na swiece nie bëło, jò bë òdpisa co jinszégò. Jò bë napisa, że je mie barò przikro, zapita, czë òn chce sã pòdzielëc swòjã historiã – jezlë miòłbë takã brëkòwnotã. I pòkòzała wespółczëcë. Chòc tëlì.

Pòdobno ò wòjnowëch winach w Miemcach nie lubilë wiele gadac.

– W Miemcach jò wiedno mùszała sã tłumaczëc, czemù jò sã zajmùjã tą tëmã, czemù to je dlò mie tak wòznë. Gòdelë mie: doch to bëło tak dówno, ë co të chcesz w ti Pòlsce, doch tam nic ni ma. Jò czëła ne nògòrszë stereòtipë. Dopierzë czej jò przëcygnãła do Òswiãcëmia, ni mùszała jem dlëzi sã tłumaczëc, czemù ta tëma je dlò mie tak wòznò. Tam òna bëła

Òdemkniãcë wëstòwkù StolenMemory w Kartuzach. Na òdjimkù Anna Meier-Òsińskò i direktòr Kaszëbszczégò Mùzeùm w Kartuzach Barbara Kąkòł

Kòntener z wëstòwkã StolenMemory w Kartuzach kòł Kaszëbszczégò Mùzeùm

wòznò dlò wszëtczich nas. Wespòłrobiła jem tam z dównymã sòdzewimã, òrganizowała pòtkania ze swiòdkama, pòlskò-niemiecczë seminaria.

Anna òrganizowała téż pòtkania młòdëch lëdzy z Miemców, Ŭkrajinë ë z Pòlszczi. Karnã młòdëch nòpierzwi szukałë rodzënow miéwców pamiãtków w swòjich krajach. Pòtemù spòtikałë sã w Pòlsce na tidzëń, cobë wëmieniowac sã doswiòdczeniama.

– I prawie karno z Kijowa, jadãcë do naju bana, doswiòdczało bòmbòwaniégò... Tej tu më gòdómë ò wòjnie sprzed 80 lat, a tu wòjna prawie sã dzeje. È co czekawé, młodi z Ŭkrajinë przëznòwelë, że òni pierszi róz òd dówna sã tak dobrze mòglë wëspac w Òswiãcëmiu – bò ju ni mùszelë sã ò te bòmbë bòjec. A młodi z Miemców czãsto gòdajã, że jima sã w Òswiãcëmiu cãzkò spi – bò to całë nieszczescë Miemcë majã zbudowónë...

W Państwòwim Mùzeùm Auschwitz-Birkenau, jacze je na placu dównégò niemiecczégò nazystow-szczégò lagru, pò wiãkszoscë òfiarów òsta le cészò. Czas jidze do przòdkù, swiòdkówië òdchòdajã. Nimò to Anna Meier-Òsińskò pòdsztrëchiwò, że kòzda historiò je wòznò.

Pròwdzëwim skòrbcã tëch òbòzowëch historiów je jinternetowò starna www.stolenmemory.org/pl/.

GRACJANA PÒTRÈKÙS

Bitwa pod Świecinem uważana jest przez historyków za punkt zwrotny wojny trzynastoletniej toczonej pomiędzy Polską a zakonem krzyżackim. Odbyła się 17 września 1462 roku i zakończyła zwycięstwem wojsk polskich, które rozpoczęły ofensywę, spychając Krzyżaków do obrony. Bitwa przyczyniła się do odzyskania Pomorza Gdańskiego.

Oryginalna, dłuższa wersja niżej publikowanego utworu, ukazała się w trzech częściach w dwutygodniku „Kleka” (w nr 16, 17 i 18/1938) pod tytułem *Bitwa święcińska*.

BITWA POD ŚWIECINEM

PRZED BITWĄ

Szept cichy wieść głosi: Już znowu Krzyżacy
wznawiają wojskowe zaciągi.

Wieść ważna; Gniew krzesze i nasi junacy
cichaczem sposobią bój tęgi.

Ostrzą swe kosy, cepy kują żelazne,
w dębczaki wbijają krzemienie,
przywódcom swym nowiny przynoszą ważne,
na wodza czekają skinienie.

.....

Brat Iwo wędruje od wioski do wioski,
ojczyzna posyła go droga;
modlitwą i pracą łągodzi ich troski
i mówi rodakom o wrogu.

Dziś ważne nowiny mu goniec przynosi,
więc czoło rozjaśnia zmartwione.

Wnet Iwo przez gońców wiadomość zanosi
do wiosek i siół zmówionych.

A potem w przedługiej, nabożnej modlitwie
z swym Bogiem rozmawia pokornie;
Bóg wielki ma pomoc rodakom w tej bitwie,
wnet Dunin ją wyda, przezorny.

.....

W porannej mgławicy w dal ciągną gromady
przez brata zwołanych rodaków.

Wnet skończą się wroga zbójcekie wypady,
wnet kości policzą Krzyżakom.

I kroczą cichaczem przez pola i knieje,
czwórkami, trójkami, samowtór,
a zorza poranna do nich się śmieje
i w głębię swoją zaprasza ich bór.

I idą z półwyspu, od Pucka, Połczyna,
spod Redy, Oksywia i Strzepcza,
spod Karwi, Ostrowa, Chłapowa, Starzyna,
Gnieźdźewa, Strzelina i Łebcza.

I silni, wytrwali rybacy nadmorscy,
i chytry jak lisy lasacy,
Słowińcy choćewscy, głowczyccy, żarnowscy,
do bitew przywykli Belacy.

Brat Iwo z sędziwym Jakubem Płomieniem
ścieżkami ich wiedzie w dal skrycie.

Chce spotkać się jutro w przyleśnym Świecinie
z walecznym Duninem o świcie.

BITWA

Wiał wicher północny i szumiął las stary,
deszcz cebrem łał strugi na ziemię.

W porannym całunnie jaśniały sztandary,
nadmorskie zgromadziły plemię.

Młódź czeka rozkazu, kościste trze dłonie,
wysłuchuje się w odgłosy lasu;
tam gdzieś pod Nadolem ogniste rżą konie –
wróg idzie wśród szczęku, hałas.

Wnet kotły i bębny ślą wrogów do boju,
von Raweneck chytry ich wiedzie,
a Kacper von Nostlic, nie bacząc na znoje,
sam na czele zaciągu jedzie.

Wróg chce naszych pchnąć w żłoby bagniste,
w pobliskie jezioro i łęgi,
armatą śle gęste zapory ogniste,
pcha naprzód piechoty wał tęgi.

Lecz ledwo Krzyżacy do naszych przypadną,
Piotr Dunin ich bije konnicą
i liczni piechurzy w bagnie zapadną
a ilu ich – już nie policzą.

Wnet polska piechota się włącza do boju –
topory i oksze migocą,
Krzyżak przed nimi nie ma spokoju,
tak biją go, biją i młóca.

Tam z boku zajeżdża Krzyżaków Jasiński,
do walki o obóz ich zmusza.

Mu dzielnie pomaga mocarny pan Pliński,
wojacka wspomaga go dusza.

Śmigają miecze, tną oksze i topory,
rzną kosy, a cepy tak biją,
że echo stokrotne wybiega za bory,
w Świecinie z przestachu psy wyją.

Wśród huku, łomotu, wśród cięć i kul grzmotu
dochodzą westchnienia chrapliwe.

Tu nadmiar boleści, tu nadmiar jest potu,
śmierć plony swe zbiera straszliwe.

Wódz wrogów ranny, lecz bój się przedłuża,
von Nostlic się broni w obozie.

Wnet obóz ten ściele krwi wojów kałuża,
wre walka na pięści i noże.

Wóz, każdy jak bastion mocarny, kamienny,
zwycięzców wstrzymuje, odpędza,
lecz naszym pomaga odwaga zbawienna
i nikt swych sił nie oszczędza.

Wnet górą są nasi wśród wozów gęstwiny –
Miecz polski Krzyżaków pokonał,
lecz garść wrogów mknie w pobliskie krzewiny,
niektórych brat Iwo oszczędził.

Tak wielka zaciętość w bitewnym jest tłumie,
że ściga uchodźców wśród nocy,
zabija ich w lesie, opłotach, przy gumnie;
oczyszcza kraj z wrogiej przemocy.

To zemsty godzina wybiła straszliwa,
gryf z orłem przelały krew butną.
Czerwienią jaśniały polany i niwy,
wnet całun spuściła mgła smutna.

TRZEJ BRACIA WALECZNI

Gdy wojów krzyżackich niemała gromada
w przestraczu do kniei spieszyła,
dwóch braci odważnie za nimi wpada
i wielu z nich śmierci posyła.

Aż koło Polchówka, w przyległym tam lesie,
gdzie kamień spoczywa ogromny,
zgrzyt mieczów z toporem echo w dal niesie;
tam braci trwa bój wiekopomny.

Jest trzech ich, lecz w różnych chowali się stronach,
tu biją się ostro, zażarcie.

Lęk śmierci w ich licach dawno już skonał,
walczy dwóch z trzecim uparcie.

Dwaj starsi, przy ojcu w chacie kaszubskiej
chowali się, jak Bóg przykazał,
i często ich dręczył kat komturii puckiej,
im mienie niszczył i zabierał.

Młodszy, porwany przez sługę Krzyżaka,
gdy bawił się z dziećmi na łące,
wychowan wrogo do każdego Polaka,
jak Krzyżak żył, w pełnej rozłące.

Słuch o nim zaginął, płacz ustał matczyny,
zapomniał brat braci rodzonych.

A oni, krzywd pomni, liczyli godziny
do zemsty na „krzyżem znaczonych”.

Dziś zemsta jest z nimi, więc walczą zawzięcie,
z Krzyżakiem się biją przebojem,
lecz bracia, nieszczęśni, nie wiedzą – wiem święcie –
z jakim to walczą dziś wojem.

On tego się broni i naciera bez trwogi,
niestraszne mu błyski ich mieczów.

Jest wielki, mocarny, zacięty i srogi,
lecz krew mu z ran mnogich już ciecze.

Dwaj bracia też krwawią, zmęczeni śmiertelnie,
i słabną im ręce i oczy,
niebawem ustaną w tym boju zupełnie;
śmierć pewnie z całunem już kroczy...

Lecz kiedy już zbliża się śmierci godzina,
to jasność zaziemska bój studzi –
i anioł na kamień swą nogę wnet stawia,
braterską serdeczność w nich budzi.

I mocą swą wielką ich miecze odpycha;
przez braci ich brat już poznany.
Ich matka nieboszczka się również tu zjawia,
swą ręką łagodzi im rany.

Znak stopy ten kamień utrwalił na wieki,
jego twardość skruszyło uczucie;
szczęśliwy, kto zazna matczyniej opieki,
ona zawsze łagodzi mu życie.

.....

Do dzisiaj znak stopy w przyleśnym granicie
przechodnia do siebie zaprasza.
Wgłębieniem swym bitwę wspomina, choć skrycie,
bo rosa łzą rzewną je zrasza.

Gdy będziesz, mój druhu, pod puckim
Świecinem,
to podejdź pod sławny ten kamień
i pokrzep się przodków bitewnym czynem –
złość każdą na przyjaźń wnet zamień.

PO BITWIE

Kląkł Dunin waleczny, ukłękli rycerze,
choć ziemię tuliły opary,
wznosili w podzięce do Boga pacierze,
świętyniom składali ofiary.

Fanfary zwycięstwa hymn grały wesoło,
a echo go niosło szeroko,
wieść dobrą radośnie głosiło wokoło
i rzeka ją niosła daleko.

.....

Na polach Świecina i wiosek przyległych
mogiły lud sypał wysokie,
ukryły tysiące pospołu poległych,
sowy ich strzegą wielkookie.

.....

Brat Iwo z swoimi wrócił do zagród,
lecz wielu zostawił w tym boju;
za ich krew przelaną Bóg dał im nagrodę:
szczęście w wieczystym spokoju.

JÓZEF CEYNOWA

Na podstawie opracowań i opowiadań okolicznej
ludności

DZECĚ PÒTRAFIĄ DAC CZŁOWIEKÒWI SKRZIDŁA

W Baninie 29 czerwińca swiätowóné bëło 20-lecë karna Śpiéwné Kwiatki, jaczé przë ti leżnoscë promòwało swòjã piątã ju platkã. Pòprosył jem ò rozmòwã donëchczasné prowadniczczi karna: Helénã Adamskã (przëdniczkã òd gromicznika 2005 roku przez òsmë lat) a Werónikã Cénòwã (do dzysò).

Jaczé bëłë Twòje chùtczészë mùzycznë doswiòdczenia w żëcym?

Heléna Adamskò: Mùzyka, a w całoscë spiéw, towarzëłë mie ju òd dzechnëch lat. Wszëtkò sã zaczãło òd szkòłowëch wëstãpów i kònkùrsów, w jaczych jem z pasjã brała ùdzél. Czej jem miała 10 lat, dostała jem w darënkù akòrdion – instrument, co mie towarzi do dzysò i na jaczim z redotã gróm. Rok pózni jem wëstãpia w Kònkùrsu Kaszëbsczi Śpiéwë w Leznie. To prawie tam zmerkòł mie sp. wasta Édmùnd Lewañczik, wielelatny przëdnik Karna Piesnie a Tuńca „Bazuny” (z Żukòwa – dop. T.F.). Tak sã zaczãła mòja krótkò dzesãclatnò przigòda z tim karnã – òsoblëwi czas, pełen wëzwaniów i redoscë, za jaczi jem stolëmno wdżacznò namienieniu. Je wòrt wspomnãc téż wastã Zbyszka Bajera, szefa kapelë karna Bazuny, co mie zarazył miłotã do akòrdionu. Czej jem skùńczëła strzédnã szkòłã, jem dali szła mùzycznã dargã ju warkòwò, nòpiérwi jakno wòkalistka w Estradowim Karnie Wòjnowi Marinarczy (Zespole Estradowym Marynarki Wojennej) „Flotylla”, a tej w Szlãsczi Wòjskòwi Estradze (Ślãskiej Estradze Wojskowej) we Wrocławiu. Przez dwa sezonë jem wespółrobiła téż z Tëatrã Rozegracjów (Teatrem Rozrywki) w Chòrzowie jakno wòkalistka.

Chòcò dzysò warkòwã binã jem miéniała na leżnoscowé wëstãpë, wcyg spiéwóm, z pòtrzebë serca i za ròczbã, òbczas różnëch rodzynnëch a religijnëch

ùroczëstosców – jakno dzéwczã z akòrdionã. I tak je pò dzys dzéń. Ni mòglòbë mie téż zafelac w corocznym bicym rekòrdù w pòspólnym granim na akòrdionie – to je dlò mie òbrzëszkòwi pãkt kòzdgò roku!

Jes artystkã, co mò ju wëdóné swòje dwie solowë platczy, prowadzysz mùzyczny ùczbòwi karnòl na YouTube, ju jakno pòràlatné dzeckò jes wëstãpiwała w telewizyjnym programie Rodnò zemia, spiéwającë pò kaszëbskù. Jak wëzwëskiwòsz te doswiòdczenia w robòce z nòlëznikama karna?

Wéronika Cénòwa: Mòje binowé a wòkalné doswiòdczenia zrzeszoné z kaszëbskã mùzykã doprowadzëłë mie na warkòwã dargã, jakã jidã. Czejbë nie to, że òd piãtégò roku żëcò jem wëstãpiwała w karnie Dzòtcki Rodny Zemi, pózni prawie w Śpiéwnëch Kwiatkach, a tej w jinëch karnach, mòzlëwé, co bëm nie sztuderowała na Mùzyczny Akademie we Gduńskù i nie zwiãzała bëm swi karièrë ze spiewaniem a ùczbã spiéwù a mùzyczi. Prowadzenié, jaczegò jem doswiòdczëła bez te lata, przez wastnã Adamskã, a pòzdze téż przez jinëch instruktorów, pòzwòlëło mie wërobic swòjnë mòdło robòtë a nòrzãdla dzejaniò, co je wëzwëskiwóm w prowadzenim karna.

Jak to przëszło, co Të zaczãła dozerac Śpiéwné Kwiatki? Jaczé bëłë zòczãtzczi karna? Skãdka wzãła sã jegò pòzwa?

H.A.: Béděnk dól Genk Präczkòwsczi. Zazwònił i prosto mie zapitól, co jô bë chcała pòprowadźec dzecné karno. Nie tacã, co jem sa wichlała sztócěk, równak kùreszce jem sã zgòdzëła, le pòd jednym warènkã: co to nie mdze lédowé karno w klasycznym rozmienim. Chiżni jem bez krótczi czas wespółrobiła z dzecnym lédowim karnã ze Spòdleczny Szkòtë w Baninie, co gò prowadzëła Grażina Bëchòwskò. Më tedë przërèchtowiwalë program na wëjazd do Niemców. To bëło czekawé doswiòdczenié, równak jem czëła, co zelë móm robic co dlëzi, tej chcã miec mòznosc stwòrzeniò czegòs swòjégò, czegòs àutor-szczégò. Jem prosto rzekła: pòprowadzã karno, ale na swój òrt. Jem chcała pòstawić na móderné aranżacje, barżi wëmògającã chòreògrafiã, nowòczesné pòdejszcé do robòtë z dzecama. I jem sã zadzëwiła, bò jem dostała wòlnã rãkã. Bëło mie całowno zawierzoné. To bëł dlò mie baro wòzny znak.

A pòzwa? „Spiéwne kwiòtci” – to je pòspólnò ùdba, chòcò Genk i Ela Präczkòwscë mielë przë tim wiele do ùczinkù. Më chcelë, cobë pòzwa òddòwała charakter karna: dzecną redosc, letkòsc, a przë tim mòcné zakòrzenié w kaszëbsczij tradicji. Bò chòc fòrmùla karna nie je typiczno lédowò, to jednak duch regionu je wiedno z nama.

Pierszé pòtkanié bëło w piãtk ò piãti pò pòlnim, w niewiòldzi salce pò dówny bibliotece – ti, co bëła w bùydinkù dzysdniowégò òstrzòdka zdrowiò w Baninie. Wdòrziwóm so to baro dobrze: naròz jem òstała sama ze sédmë letkò ùrzaslëch 5–7-latnëch dzòtk. Przëznóm szczerò, co jem sama bëła w gromistim strachù. To bëła czësto nowò sytuacjò – dlò nich a dlò mie. Wikszosc ny pierszi próbë më przekòrbilë. Òpòwiòdelë sobie ò sobie, jem pùszczila wãła mùzykã, jesmë twòrzëlë rum do pòznaniò i zbùdowaniò dowièrzënë. Wiòldzë bëło zaskòczenié dzecy, czëj jem òbczas przerwë... zaczãła sã z nima bawic w gònionégò (pòl. berka). Bëlë czësto òd se – „Wastnò òd spiewaniò” nie je takò sztiwnò, jak jima sã wédòwało! (smiëch) Pò tim jesmë spròbòwelë pòspiewac co a cappella – pòjużno, bez cëskù.

Z czasã próbë bëłë robiwónë ju w dzél bëlniëszich warènkach, to je w sali DPS (Dobrowólny Ògniowi Starzë, pòl. OSP) w Baninie. Tam më mòglë ju dzejac na pòwòzno. Kòzdzã próbã jesmë zaczinëlë òd rozspiewaniò, jem miała przë tim starã, cobë to nie bëło jimrotné pòwtòrziwanié gamë. Jem sznëkrowała za czekawima, kreatiwnima cwiczënkama, co rozwijałë gòs, a przë tim dòwalë ùcechã. Pòzni më sã brelë za tekst, dokładno sã gò ùczacë. Czãsto jem kònsultowała wëmòwã z Genkã Präczkòwsczim, cobë bëłno òddac kaszëbskã fònetikã. Pòsobno jesmë przechòdzëlë do melodie, przë akòmpaniamence mòjégò akòrdionu.

W midzëczasu jem zaczãła spaniałą wespółrobòtã z Arkã Jaskòłkã, baro trimnym młodim mùzykã, z chtërnym bëłno më sã rozmiełë. Jem z nim òbgòdiwãła kòzdi dokòzk: jak chùtkò, na jaczé mòdło – je to swing, walòszk abò mòże letkò pòpòwò fòrma. Jem

mù przekòzywãła òbròz tegò, co jem chcała zrobic, a równoczasno w mòji głowie klëłë sã dbë na chòreògrafiã. Ark przesyłòł mie wersje dokazów, jesmë je pòspólnò dorobiwelë, jaż pòwstòwãła òstatecznò wersjò – takò, jakã ùczëje publicznosc.

Z tidzenia na tidzë dzecë wcyg barżi wmiakãłë w robòtã na próbach. Bëło widzec, co dówò to jima ògromnã przëjemnosc i redotã. I to bëło dlò mie nòwòzniészé – co chcã, co sã ceszã, co rosã w tim, co robimë wëcmanim.

Jak do te doprzëszło, co Të òstała artisticznã czërowniczkã karna?

W.C.: To sã stało dosc nòtèralno. W sztòce, czedë wastnò Heléna Adamskò pòstanowiła òddac stirzenié, zaczało sã szukanié za nowã osobã. Jakno że jem miała ju tej wòkalnë a binowë doswiòdczenié, jem òstała pòproszonò, cobë spròbòwac swòjich sëlów a pòprowadźec karno.

Jakã wënòdgradã przënoszò dzejanié z dzecama? Je to – kãsk pòdkòrbiającë znóné rzeczenié jednégo prezydenta – wicy plusów dodòwnëch czë ujimnëch?

H.A.: Wicy je dodòwnëch plusów, to sã wié (smiëch). Robòta z dzecama to je ale stolëmnò wënòdgrada, chòcò biwò téz baro zajimnò. Dzecë sã szczeré do bólu, nie dò sã jich òszëkac, ani jima co bez mòc wëcśnãc – abò jich wcygnie, abò nié. Równak prawie to je snòzë: jich rozskaconosc, naturalnota, spòntanicznosc. Dòlëbóg, òne pòtrafiã dac człowiekòwi skrzi-dła. Cëdowno je czikrowac, jak z próbë na próbã sã coròz na se pewniészé, jak sã òtmikajã, spiewajã coròz smieli, zaczinajã rozmiòc mùzykã i sã niã ceszëc. Czëj widzã, jak jedno z dzòtków, zrazu cëché, niesmiałé, naròz wëchòdò na westrzòdk salë i spiewò solo z liskã w òkù... to nie je piëndzama do zaplëceniò.

Òczëwidno, zdòrziwajã sã téz barżi zimczë sztòtë – tej-sej mùszi bëc cerplëwim, czasã tlòmaczëc cos piãti róz, a nieròz prosto... przëtulëc i òdłòzëc nòtë na bòk. Jem miała bòczënk na to, co i òne mògã miec drãdzi dzëń, co sã zmarachòwónë pò całim tidzeniu ùczbów. Jem tej zamòwiãła pizzã, jesmë sobie robilë minidiskòtekã, bëłë szpòrtë, zabawa. Ale ta łączba, co jã sã zarzesziwò z dzecama, ta jich pròwdzëwòsc i emòcje, co je wkłòdajã w kòzdi zwãk – dówajã ògromny pòdskòcënk do dzejaniò.

Tak tej, dolëbóg: dodòwnë plusë wièrzchã! (smiëch)

Jes mëmã. Je to lzi wespòldzejac z dzecama, majãc takã praktikã?

W.C.: Bëcë mëmã gwësno dzejò na mie mòtiwujãcò a pòdskòcãcò. Czëjbë nié ta prawie rola, mòzłëwë, co karnòł RodnyVoice bë nie pòwstòł. A jeżlë jidze ò przëloženié macerziñstwa na prowadzenié karna, to dzejò w dwie starnë. To, że ju òd pòznëch dzëwczëcëch lat jem miała mòznosc prowadźec dzecné karno, jakbë sã przëklòdò na cerplëwòsc i zmëslnosc w twòrzbie pòdług swòjich dzecy. Za to, czëj

człowiek mô dzecë – to pòdskòcò do pòwstòwaniò wcyg nowèch dokazów, a téż projektów, co je wèkònywają m.jin. Spiéwné Kwiòtczi.

Jacze dokònania karna mòzesz zarechòwac do swòjich nòwikszych dobèców?

H.A.: Dlò mie nòwikszej dobècã je to, co karno bez całi czas trzëmało wësokã równã – równo artistno, jak téż òrganizacjowò. Dzecë rosłë razã z karnã, rozwijałë sã, dodrzëniwałë, a nimò pòzmianów – w karnie bëła spaniałò atmòsfera. Nowi nòleżnicë òd razu bëłë bróny w dozëranié bez tpzw. starszëznã, co jich brała pòd swòje lecëdła. To baro mie zletczywało robòtã i dòwało mie wmeślëc sã w mùzykã i artistny rozwij. Ni mùszała jem budozac łączbë òd spòdlò.

Żlë jidze ò kònkretne wëdarzenia, absolutno nié do zabècò bëł nasz pierszi wëstãp w Teatrze Miniatura we Gduńskù, òbczas jëbleùszowèch kòncertów z leżnotë XV-lecò kaszëbszczégò magazynu Rodnò Zemina. To bëł pròwdzëwi spròwdzënk – tak dlò dzòtk, jak téż dlò mie. Ale dzecë bëłë dzyrzcsë i spaniale sobie pòradzëlë. To nas wszëtczich rozprzeniosło.

Pòdze pò pròwdze bëło jintensywno – biwało, co òbczas jednégo roku më dówelë kòl 50 kòncertów. Praktyczno òd maja do sëwnika bëła pełnò mòbilizacjò i cãżkò robòta. Brelë më ùdzël w prestiżowèch wëdarzeniach, taczich jak Zjòzd Kaszëbów w Bëtowie, ròżné festiwale, bùtnowé kòncertë, a téż kaszëbszczë msze i religijné ùroczëstoscë, co më je mùzyczno òbòniwelë. Nie felowało téż kònkursowèch dobèców. Jesmë dostelë m.jin.: II mòl na Wòjewództczim Kònkursu Piesnie ò Mòrzu w Dãbògòrzim (rok pòzni I plac!), w 2007 roku III mòl na Wòjewództczim Festiwalu „Kaszëbszczë Spiéwë” w Lëzënie a III mòl na Pòmòrszczim Kònkursu Kaszëbszczi Gòdowi Spiéwë w Szëmòldze.

Jesmë brelë ùdzël téż w telewizyjnych nagraniach, m.jin. do programù Spiéwné Ùczbë, w telediskach, a téż jesmë wëstãpowelë w TV Trwam a pòjòwielë sã w mòlowèch radiowèch rozgłosniach.

Równak nòwikszą bùchã bëło wëdanié dwùch platków, nagrònèch we warkòwim North Studio kòl Tadeùsza Kòrthalsa. Bëlë to *Òd se cos dac* a *Cël da-leczi*. To bëła ale wiòlgò robòta, ale téż wiòldzë zadowòlenié. Do dzysò nasze aranżacje i pòdkładë sã wëzwëskiwoné przez młodèch wëkònòwców na ròżnych kònkursach i rozegracjach. I to chiba mówi nòwicy – òstawic pò sobie cos, co dali zëje i pòdskòcò do dzejaniò jinèch.

Jacze pasowné znanczi bë miòł miec artisticzny / mùzyczny czerownik kaszëbszczégò teròczasnégò karna?

W.C.: Pòdlug mie czerownik teròczasnégò mùzycznégò kaszëbszczégò karna bë miòł przede wszëtczim znac jãzëk. Jeżlë më pòtrafimë gadac pò kaszëbskù, jesmë w sztãdze zrozmiòc tekstë, nié le dosłowno, tej nie mdze kłòpòtu nauczëc spiewac dokazë jinèch. Kòzdegò, nawetkã òsobë, co z kaszëbiznã nigdë ni miałë do ùczinkù. Dlò mie bëlnò wëmòwa je jednym

z przëdnèch wëznaczników jakòscë. Mò sã rozmiòc, je nòt do tegò dodac chòcë spòdlowã wiedzã ò mùzyce, ritmie, harmònii.

Co je nòtrudniészë w dzejbie z teròczasnym kaszëbszczim karnã? Jãzëk, a mòże mùzyczné wëzwania?

H.A.: Dzel wikszim wëzwaniem bëłë mùzyczné sprawë. Jeżlë jidze ò jãzëk, mielë jesmë szczescë, bò wikszosc nòleżników karna, pòdobno jak jò, pòchòdzëła z familiów, dze kaszëbszczi jãzëk bëł prosto codniowòscã. Jesmë gòdelë pò kaszëbskù doma, òd dzecka jesmë czëlë nen jãzëk nawkòl, temù ùczba tekstów nie bëła kłòpòtã, bëła, chcemë rzec: nòtëralnò. Mò sã rozmiòc, z czasã do karna dołączywałë téż dzecë, co chùtci ni miałë leżnoscë zetkac sã z kaszëbiznã. W taczich przëtròfkach jesmë pòswiãcywelë wicy czasu na ùczbã wëmòwë, rozmienié tekstów, òswòjiwianié sã z brzëmieniem. Ale to bëł proces, co baro bëłno brzadowòł – dzecë sã flot ùczëlë, z zaangażowanim i czekawòscã. Nòwicy robòtë brëkòwało równak òpròcowanié mùzyczny szëchtë. Mie zanòlëgało, bë kòzdi dokòzk miòł charakter, cos, co gò wëapartni i sprawi, co slëchiñc zatrzymie sã na chwilã, pòczëje pòdskacënczi. Pòspòlno z aranżërama jesmë dlugò robielë na tim, jak mają brzmiòc pòsobné dokazë: jaczi ritm, jacze mùzyczné mòdło, jakò dynamika a jacze nòrzãdła wëwidnieniò mdã nòpasowniészë.

Jesmë dostòwelë napròwdã snòzë dokazë z glãbòczima tekstoma, pełné wsczëcòw i bòkadné w òdnieseniã do tradicje, midzë jinszima òd Genka Prëczkòwsczégò, Tomasza Fòpczi, Jerzégò Stachùrsczégò, Tadeùsza Dargacza... Melodiò czãsto biwała leno, a naszym zadaniem bëło tchnãc w niã zëcë. Jem miała swiãdã, co àutorzë ni mògã sã na nas òmilëc, co naszym òbrzëszkã je òddac cwëk i klimat tëch słówów na mòzëbno nòpiãkniészë òrt. To prawie w tim – w òdpòwiedzalnoscë za przëkòz i we wiérnoscë dëchowi kaszëbszczi kùlturë – widzã nòwiksze wëzwanié. Ale téż i nòwikszą wòrtnotã ti robòtë.

Nad jaczim tekstowim a mùzycznym materialã Wa robita? Skãdka prawie taczë spiéwë, tematë wëbiéròta?

W.C.: Spiéwë, co je karno wèkònywò, pòwstòwają na bieżãco. Sã wënikã nowèch zòchów, ùdbów wzãtèch z dzysdniowégò zëcò abò z nauczaniò kaszëbszczégò w szkòle. Dlò àutora tekstów, Eùgeniusza Prëczkòwsczégò (òjca Weròniczi – dop. T.F.), gwësno pòsobnym pòdskòcënkã sã téż roscãcë wnuczki. Tej mòze rzeknãc, co tematika dokòzków je ròżnistò.

Jacze znanczi bë miałë miec spiéwë dlò dzecy? Jacze bë miałë bëc słowa a jakò mùzyka?

W.C.: Dokazë dlò dzecy, pòdlug mie, bë miałë bëc prosté w przëkazu, ale na gwës nié infantilné. Dzecë brëkują do swégò rozwiju tekstów, dze sã metafòrë, ònomatopeje czë nawetkã tej-sej archajizmë. Czëj napòtikómë na nieòczëwidnoscë, tej to je prawie materiòł, na jaczim mòze robic, nié leno ùczãcë sã słów, ale je tlòmãczãc z całima frazama. Za to, żlë jidze

ò mùzykã, w mòjim òdczëcym je wòzné, cobë òna bëła wiesołò, ale téż jinaczëła sã jedna òd drëdżi. Nié za żimkò, równak czekawò. A nawetkã jeżlë sã nalëże dokòzk kãsk pòwòzniészzi – tej niechle mùzycznò szëchta nie je smùtnò do nédzi a dówò nòdzejã.

Jak szła wespółrobòta z mólòwim strzodowiszczã, z Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim a z rodzycama dzecy?

H.A.: Nadzwëkòwò. To bëło pròwdzëwë wespółdzejanié: żëwé, zaangażowóné i baro lëdzczé. Rodzyce dówelë niesamòwité wspiarcé òd samégò zòczãtkù. I nie szło le ò przëwiezenié dzecka na próbã – òni napròwdã żëlë żëcym karna. Ni mielë bò më àutokara – a karno w nòlepszym czasie miało jaż 15–17 òsobów – to prawie starszi dzecy nas wòzëlë priwatnyma àutołoma na kòncertë i wëstãpë. Bez jich pòmòcë bë sã nie udało zòrganizowac tëli wëdarzeniów. Pòmògelë téż nama w przërëchtowaniim rekwizytów do chòreografie, bëlë z nama òbczas tidzeniowëch warkòwniów: w Niemcach, na Hélszczim Pòłòstrowie, w Tëchòmiu kòl Bëtowa. Pòswiãcywelë swój czas, energiã i téż dëtczi. Warzëlë mòltëchë, wspiérelë dzecë i mie na kòzdim krokù. I mówią to z pełnym przekònanim: bez nich karno bë nie fãksnérowało tak skrãtno, tak familijno. Za to jem jima stolëmno wdżãcznò.

Pòsobno Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, part w Baninie, téż òdgrivało baro wòznã rolã. Dzãka jich zaangażowaniu mielë jesmë ùdëtkòwienié (grantë) m.jin. na zakùp strojów czë wëdanié naszich plãtków. To wspiarcé, w sparłãczeniu z robòtã rodzyców, dało nama fùndamentë, na jaczich mòglë jesmë sã artisczno rozwijac.

To wszëtkò – dobëca, wëjazdë, kòncertë, plitë – bëlë mòzëlëwé temù, co Spiéwne Kwiòtcki twòrzëlë cos wicy jak karno. Jesmë twòrzëlë jednã wiòlgã familiã. I to je dlò mie nòwikszò wòrtnota całégò tegò pòdjimù (jem sã wzrëszëła).

A taczé karnowé doswiòdczenié z młòdëch lat przëdówò sã ju w ùstnym żëcym?

H.A.: Pewno, że jo, i móm na to wiele dowozów. Jem w łączbie z cizle bëłima nòleżnikama karna, chtërny sã dzysò swiãdnyma lëdzama. Je to ale pësznò rzecz, czëj mòże pòzerac na jich rozwij, warkówé dobëca, ale

téż widzec, na jaczi òrt pòdchòdają do żëcò. Czëj jem kùnczëła wespółrobòtã ze Spiéwnyma Kwiòtkama, jem ùczëła słowa, co jich nigdë nie zabòczã: co czëj-bë nié karno, czëjbë nié to, że jem sã z nima dzelëła swòjim binowim doswiòdczenim, bë nie bëlë dzysò tak òdwòzny, mòcny, pewny siebie. To bëło dlò mie ògromné wzrësenié a równoczasno pòcwierdzenié, co nasza robòta miała cwëk. Przëstòwanié z artystama, łączba z ùtwòrcama, wëstãpë na warkòwëch binach – to wszëtkò bùdowało w dzecach pòczëcë wòrtoscë. Jesmë sã pòtikelë z taczima pòstacjama jak Golec uOrkiestra, wëstãpiwelë jesmë razã z wastnã Danutã Stenkã – i to nie bëła le przigòda, ale kònkretnò lekcjò. Dzecë ùczëlë sã, co sã dzëlã czëgòs wòznégò, co jich głos mò znacznëk, co mają w sobie mòznotã, cobë „przenaszac górë”.

Ale nen rozwij nie tikòł sã leno binë. Òni sã ùczëlë żëcò w pòspòlëznie, wespółdzejaniò, nawzòjny pòmòcë, pòswiãceniò czasu dlò jinëch – to wszëtkò bëło wpisóné w nasze codzynné bëcë. I wierzã, co te wòrtnotë òstòwają z człowiekã na całë żëcë. Tak jak òstòwò pamiãc ò pòspòlnëch sztòtach, smiëchù, tremie, búsze pò ùdònym wëstãpie. To doswiòdczenié sztòłtëje, i to piãkno. Jesmë twòrzëlë historiã i jesmë z tegò búsny.

Jak ùklòdò sã Cebie wespółdzejanié z patronã karna – stowòrã, z rodzycama dzòtk z karna, ze strzodowiszczã?

W.C.: Wespółrobòta z ùtwòrcama karna, z Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim w Baninie, òd wiedno bëła perfekcyjnò. Wiedno jem miała, wiedno móm wiele swòbòdë w prowadzenim karna, co dówò mòz-nosc rozwiju i nòuczci, nawetkã tej-sej na swòjich blãdach.

Kibicëjesz Të karnu jesz wcyg?

H.A.: Kò to je òczëwidnë! Móm plitã karna, wanożã jich kawle w spòlëznowëch mediach i barëchno sã ceszã, co Spiéwne Kwiòtcki wçag dzejają i sã rozwijają. Nie tacã, co za kòzdim razã, czëj jich widzã na binie, jem głãbòk wzrëszonò. Wròcają wspòminczi, wsczëca, całò ta snòzò historiò, co më jã pòspòlno twòrzëlë.

Z całégò serca kibicëjã równo dzysdniowi prowadzãcy, Werónice, jak i wszëtczima dzòtkama, Żëczã jima skòpicã dobëcòw, redotë z pòspòlnégò mùzykòwaniò i tegò, cobë karno dërchało jak nòdlëzi, bò pò pròwdze je wòrt. To je cos wicy niżlë spiéw leno – to je sztòłtowanié juwernotë, pòspòlnotë i piãknëch wspòmieniów na całë żëcë.

Czëgò je nòt żëczëc Spiéwnym Kwiòtkóm na pòsobné lata dzejaniò?

W.C.: Dlò karna sygnie, czëj sã mdã wcyg pòjòwialë tak chãtné a trimné dzecë jak donëchczòs. To bë dówòło zòràkã dzejbë a pòsobnëch pòdjimów, co chòcò w niewiòldzim stãpniu przëczëniwają sã do ùchòwaniò kaszëbsczégò jãzëka a kulturë.

ROZPÒWIÒDÒŁ A ROZMÒWã SKASZËBIL
TÓMK FÓPKA

JACHTA NA GRZĘBĚ

Jak wiéta, kòždò nordowò pòwióstka je gdzes zahòknionò. Abò w jaczich pròwdzëwëch zdarzënkach, abò przënómni w jaczi gòdce. Tak téz bądze tim razã. Nasza òpòwiesc mò zòczątk w stòrim szpòrce z wàsamë. Chto wié, w jaczim sztòce przëbòczëta so, w jaczim.

To bëla ju jeséń. Na swiece bëło jész cemno, bò to prawie bël jész sztóćek przed pòrénkã. Slunészko dopiérze mia wëdzrec na niebò. W tacji czas dwóch chłopów drëptalo przez las. Dwaji drëszë bëlë zgòdóny tégò dnia na jachtã. Pòdeszlë cëchò òd stronë lasë do lãk, òd jaczich – jak mielë nõdzejã – bë mielë jic dzëczy, czedë ju sã pòkòże wid.

– Tu mdze fejn – rzek cëchim glosã Fräck, ten bël jachtarzã, a ze sobã zabròl Andrisa, jaczi nie strzëlòl.

Òbëdwaji sedlë w krzach na pniu scãtégò, grëbégò bùka.

– Terò cëchò mùszimë żdac, òne tãdka mùszã jic w las – wëklarowòl Frãc, wëcygnã z taszë dwie patrònë a zaladrowòl swòjã dëbëltnã flintã.

Tak téz òni sedzelë. W kùncu nad lasã zrobil sã jasniészzi sztrik, a pòtemù zza bómów pòmalinkù zacząło wëchadac slunészko. Pierwszi, bladi jesz, wid rozjasniwól swiat kòle nich. To bëło pò pròwdze snòżë. Chlopi wzéralë, jak lëstë, co jesz bëłë na drzewiãtach, mienilë sã wszëtczimë farmëmë. Wòniò taczëgò jesennëgò lasë téz bëła piãknò. Bëlno jima tam bëło, ale nié do kùncã. A to dlòte, że w trówie przed nima nie pòjawil sã zòden zwierz. W kùncu Frãc zlómòł flińta, wëcygnã patrónë a sã òdezwoł:

– Wiész të co, Andris! Z tégò ju nick nie mdze. Je ju za pòzdze. Chcëmë jic.

Chlopi cãżkò sã pòdniosłë, bò jich mùsklë a gnòtë bëłë ju zastojalë. Wëproszczëlë sã, rozrészalë a szlë. Ale zarò òdezwoł sã téz Andris:

– Kò jò cë rzekã, pò pròwdze to je wstid wracac z lasa z luzymë rãkamë!

– Tak biwò.

– Mòże më bë chòc grzëbów nazbiéralë?

– Le jò sã za baro nie znają na grzëbach.

– Kò jò téz nié, ale wiész të co? Mòja Zocha sã znajë. Co më nazbiérómë, to ji pòkòżëmë.

– Niech tak bądze.

Tak òni zacząłë sznëkrowac za grzëbamë. Czas bëł doch nó to dobri. A pò pròwdze òkòzalo sã, że na granéc lasë a lãków grzëbów bëło dosc wiele. Wszeljaczych. Òni ni mielë ze sobã zòdnëch kòszów, ale zdjãłë jaczi, zwiãzale rãkòwë a zbiéralë grzëbë w taczë miechë. Czej kòzdi miòł fùl, rëszëlë do chëczë.

Tam ju na placu Zocha òbezdrza te jich bińdle. Nòprzód òni dostelë zó to, że mają jaczi òzabòtónë. Òd nëch mòkrëch grzëbów aż sã sãczëło.

– Tégò jò doch ju nie dopierzã!

Równak, czedë bialka ju sã òbda, przëzdrzala sã zbioróm.

– Ale fejn pròwdzywczì – rzekla, òdklòdajãc na stronã te nòwikszë a nòbarzi widzale – te mdã do sëszeniò. Na pròwdzywkach jò sã znają, jo, ale to dali, co wa tu mòta przëniosłë, to jò nie wiém, co to je.

– Më prawie na cebie rechòwalë... Co tu zrobic? Szkòda wërzëcëc. Òne fejn wëzdrzã.

– Jò móm ùdbã! – rzekla pò sztòce mësleniò Zocha. – Jò wama te grzëbë robiã, ale nòprzód dómë naszëmù scërzowi do jedzeniò. Jak mù nick nie mdze, to wa téz mòzeta jesc!

– Widzysz të! – rzek Andris – jò gòdòł, że mòja cos wëmëśli.

– Tedë chcëmë tak zrobic.

Bialka wëcygnãła tã nòwikszã panewkã. Nakrojila nòprzód fejn sëtëgò szpiekù a cëbulë. Przësmażëła to bëłno, a tedë dorzucëła grzëbë, jaczë timczasã chlopi mielë nakrojónë drobno. To fejn sã rëchtowalo na place, a pò cali chëczë szla szmakòwnò wòniò. Na

kùnc Zocha dodala do tégò jesz kwasny smiotanë. To dalo całã panewkã a grëbò!

– Andris, przëniesë miskã òd bùreka.

Chlop chùtkò to zrobil, Zocha nalòzëła psu tak dosc.

– A mdze òn chcòł grzëbë?

– Kò jò mëszlã, że z tã smiotanã jo!

Pò pròwdze scyrz zajòdòł drist. Miskã wëlizòł do czësta, a tedë z wiòldzim wëdãtim brzëchã pòložil sã kòle swòji bùdë.

Lëdze pòwzéralë na psa.

– Mòzeta jesc! Bùrekòwi nic nie je! – zarzãdzëła Zocha.

Chlopi bëłë ju czësto wëglodniali. Doch wëszyłë jesz w nocë a do terò nick nie jedlë. Tedë zarò sã nazarlë fest z ti panewczì. Najadlë aż pò gòrdzële, tak że pò tim ni mielë mòcë sã rëszac. Sadlë so na lawie a stãkalë.

– Mòta nó to jesz pò piwie – rzekla, smiejãc sã, Zocha – a jò sã weznã za te prawdywczì.

Nó to dól sã z bütna czëc jaczi glos. Jakbë stãkanié, jakbë rëczenié. Dwiërze sã òtemklë a do bëna wpòd knòp. Bël to syn Andrisa a Zochë. Nòprzód dostòł mòkrim toptuchã przez glowã.

– Czëgò të rëczisz?! – zwadzëła Zocha.

– Tatkù! Tatkù! – zacząn knòp.

– Në cëż je?

– Nasz bùrek nie zëje! – wëkrzik knòp ë rëczòł w glos.

Terò chlopi dostalë wiòldzë òczë! Zrobilo sã jima zëmno, a nodzi pòd nima zadrzãłë.

– Chùtkò! Bùten! Wëlòzowac zòlãdzczi! – hërlëkala Zocha.

Frãck z Andrisë wënëkalë przed chëcz. Kò robilë, co mòglë, ale òd czedë najadlë sã grzëbów, minãło ju kãsk czasë. W kùncu sedlë zrezygnòwòny pòd bómã, a merkalë, że trëczëzna ju krãzi w jich calach.

– Co robic? Co robic? – gòdòł Frãck a mòk sã baro na blësë – mòże zwònic za karëtkã?

– Kò to mòże ju bëc za pòzdze – rzek slabim glosã Andris, a spitòł sã sëna: – Knòpie! A miòł nen nasz scyrz cãżkã smierc?

– Tatkù, nié – òdrzek spòkòjno mlodi, bò ju bëł pò tim rëczenim òbdòny – jak Pòtrëkùs swòjim trekrã nadjachòł, nasz bùrek wëskòk na drogã a to bëło zarò pò nim!

Nòprzód wszëtczi bëłë sztòcëk sztël. Tedë wiòldzim smiëchã bùchla Zocha. Chlopi bëłë czësto òd se, ale kùreszce pierwszy zacząn sã smiòc Frãck, a pò nim Andris. Chòc nié dlò bùreka, ale dlò nich wszëstkò dobrze sã skùnczëło, równak na grzëbë òni ni mielë aptitë jesz dludzi, dludzi czas.

MATEÛS BÜLLMANN

Tekst z niechtërnyma znankama nordowi kaszëbiznë

CZEJ WIEDNÉ KSĀDZI GÔDAJĄ COS JINÉGO NIGLE JUWERNOTA – CO ROBIC W PRZËTRÔFKÙ NIEZGÓDNOŚCË?

Prawné rozwôzania z „Pòmërią” mają słužec przede wszëtczim Wama, lubòtny Czëtińcowie, temù téz baro sã ceszã, czej na mòjã mailowã kastkã splewają Wasze pitania, na chtërné mògã pòtemù òdpòwiedzec na stronach czãdnika. Zgòdno z chùtczészã zòpòwiescã w hewòtnym dzëlëkù mdã miòł starã òdpòwiedzec na jedno z taczych prawie pitaniów. Tej: co mòże zrobic, czej pòdòwczì ùwidnioné w wiednëch ksągach nijak sã mają do tegò, co pò pròwdze je?

A co to są te wiedné ksądzi?

Wiedné ksądzi (pòl. *księgi wieczyste*) są spòdlowim i nôwòzniészim pùblicznym registrã włòsnoścë nierëchòmòscë w Pòlsce. Jich prowadzenim zajmują sã Wëdzële Wiednëch Ksągów Rejonowëch Sądów. W jich zamkòscë ùwidniwóné są pòdòwczì tikajãcë sã òpisënkù nierëchòmòscë (lokalizacjò, pòwierchniò, przeznaczenié), jì włòscëcela (miono, nôzwëskò, miona rodzëcòw, PESEL), prawa słužãcë nierëchòmòscë i jã òbcãziwajãcë (np. dozëwòcë), a téz wszelejãcë hipòteczì.

Jò wszëtkò rozmiejã, le cëz to tak zarichtich je ta nierëchòmòscë?

To baro wòzné pitanié, równak nie je tak letkò dac na nie òdpòwiesc w czile słowach, bò ò ti témie je w machtnëch tomiszczach pisóné. Z grëbszégò wiora, nierëchòmòsc (gruñtowò) to dzël zemsczi rówiznë, jaczi je przedmiotã òdrãbny włòsnoścë. Òkróm tegò spòdlowégò zortu nierëchòmòscë mòżemë wëapartnic jesz dwa: bùminkòwã nierëchòmòscë (bùmink z bùmowóny na nierëchòmòscë w wieczëstim ùżëtkòwanim) i lokalowã nierëchòmòscë (dzël bùminkù mdãcy przedmiotã òdrãbny włòsnoścë). Jinëch spòdlowëch zortów nierëchòmòscë w Pòlsce wëapartnic ni mòże, a wszelejãcë òkreslenia, np. rôlnò nierëchòmòscë, lesnò nierëchòmòscë, smãtarnò nierëchòmòscë, to òsoblëwé kategòrie gruñtowëch nierëchòmòscë.

Tej mòj bùmink nie je nierëchòmòscã?!

Nié. Bùmink pòstawiony na gruñtowi nierëchòmòscë je tpzw. wespòlbëtnikã jì prawnégò stanu (zgòdno z reglã *superficies solo cediti*) i ni mòże stanic apartnégò òd gruñtu przedmiotu włòsnoścë. Nierëchòmòscë, na jaczi stoji bùmink, òkresliwómë jakno zabùmowónã nierëchòmòscë, nié bùminkòwã. Kò bùminkòwé nierëchòmòscë to blòs bùminczi pòbùmowóné na gruñce Skarbù Państwa abò jednòstków teritorialny samòrządżënë bez wieczëstëch ùżëtkòwników.

Na jaczim spòdlim mòże tam co wpisac?

Co wòzné, wiedné ksądzi pòkazëją téz spòdlé ùwidnieniò òznaczoné lëczbama, chtërnym òdpòwiòdajã pòdòwczì w indeksu wpisënków. I tak, na przëmiar w przëtròfkù wpisaniò prawa włòsnoścë mòże to bëc prawòmòcné pòstanowienié scwierdzywajãcë nabëcë spòdkù abò notarialny akt dogòdënkù sprzedazë. Wpisë sã dokònywóné wëłączno na spòdlim òriginałów dokùmentów abò jich ùrządowëch òdpisów, co òznòczò, że nijak nie wpiszesz prawa włòsnoścë do wiedny ksądzi na spòdlim kserokòpie.

Rãczba pùbliczny wiarë wiednëch ksągów

Òstré ògrãnczenié spòdlò dokònywaniò wpisënków w wiednëch ksągach wëchòdò z tpzw. rãczbë pùbliczny wiarë wiednëch ksągów, tj. prawnégò domniemaniò, że stón ùwidniony w wiedny ksãdze je zgòdny z pròwdã. No domniemanié mò baro dalek jidãcë skùtczi, a jegò cëlã je to, żebë nicht ni mògł zasloniwac sã nieznanemnotã pòdòwków dònëch do wiedzë w zamkòscë wiedny ksądzi.

Przëstãp do wiednëch ksągów

Przëstãp do zamkòscë wiedny ksądzi je pòwszechny, co òznòczò, że slëchò kòzdemù, i je czësto letczy. Zwëskac z pòdòwków ùwidnionëch w wiednëch ksągach mòże w kòzdim czasy za pòstrzëdnicstwã stronë ekw.ms.gov.pl, a na dodòwk nen, chto mò w tim prawny geszeft, mòże przezdrzec akta wiedny ksądzi w sądze.

Tej skãdkaż bierzã sã niezgòdnoścë?

W pòstãpnym dzëlu prawnëch rozwôzaniów z „Pòmëriã” pòwiémë ò alimentacjowim òbrzëszkù starszich wzglãdã dzecka, bò kòl ti sprawë je ùrosłëch wiele mitów. Pamiãtòj równak, że niezalëzno òd zaplanowónégò tematu naszich rozwôzaniów, jezlë mòsz prawné pitanié abò tòczel, chtëren miòlbë bëc òbgòdony w rodny mòwie, mòzesz wiedno napisac na adres: klebba2@onet.pl – a jò mdã miòł starã òdpòwiedzec na nadesłóné pitania.

To prawda, że nie jest tak proste wpisać podwózczi do wiedzy księdzi, dzywné je tej, że trófiają sã hewo niezgódności z juwernym prawnym stanã. A trófiają sã nie le tej-sej. Skądkaż to sã bierze? W wiele przetrófkach – z lëchégo przenieseniô pòdówków z dównëch hipòtecznëch ksągów, katastrów i papiorowëch wiednëch ksągów do teleinformatycznëgo systemu. Tam-sam zdrzòdlã niezgódności mòże téż bëc lëché przepisanie identyfikacjowëch pòdówków abò nieùwidnienié pòzmianë włòscëcela.

Co mùszi zrobic, czëj wëstãpùje takò niezgódność?

Plan dzejaniô zanólégò przede wszëtczim òd tegò, czë niezgódność ma charakter òczëwidny niedokładności (zmiłczy), np. przekrãconò lëtra w nòzwësku włòscëcela, czë téż ksãga pòkazëje cos czësto jinégò nigle je w pròwdze. W pierszim przetrófkù sygnie zložëc wniosk ò sprostowanié, co je technicznã czynnosã, i sąd nie mdze miòł z tim wikszich tóklów. W drëdzim równak przetrófkù bédëjã kòntakt z prawnikã – sprawë ùzgòdnieniô zamkłoscë wiedny ksãdži z juwernym prawnym stanã sã barò skòmplikòwóné

i w wikszoscë mdze brëkòwnò profesjonalnò pòmòc w jich prowadzeni. Wëklarowanié niezgódności wëmògò wëstãpieniô do gwësnégò rejonowégò sądu z pòwództwã z art. 10 ùstawù ò wiednëch ksągach i hipotece, w chtërnym mùszi wskazać, jaczi wpisënk miòłbë bëc w ksãdze, a òkróm tegò wszelejaczé do wòdë, chtërné to pòcwierdzywają.

Tej mùszã jò jic sã prawòwac?

Chòc wikszì dzél lëdzy tegò nie lubi, pròwda je takò, że kòzdi z nas chòc ròz w zëcym mdze miòł leźnosc bëc w sądze, np. kòl regulacje spòdkòwiznë. W przetrófkù zamkłoscë wiedny ksãdži sądowi rëzë ni mòże równak nijak òminãc, a ju gwës nie mdze to mòzłëwé w dosc czãstëch na Kaszëbach stojznach, czëj jistnò ewidencyjnò dzãłka je wpisónò w zamkłoscë dwùch wiednëch ksągów. Czasamã równak przed wëwidnieniã niezgódności w wiednëch ksągach brëkòwné bãdze jich wëwidnienié w ewidencje nierëchòmòscë (czasamã dzejò to w drëgã stronã, wszëtkò zanólégò òd zortu niezgódności).

KLEBBÓW MATIS

ÒBËWATELSCZI KÒMITET „SOLIDARNOSC” W RËMI (1989–1990)

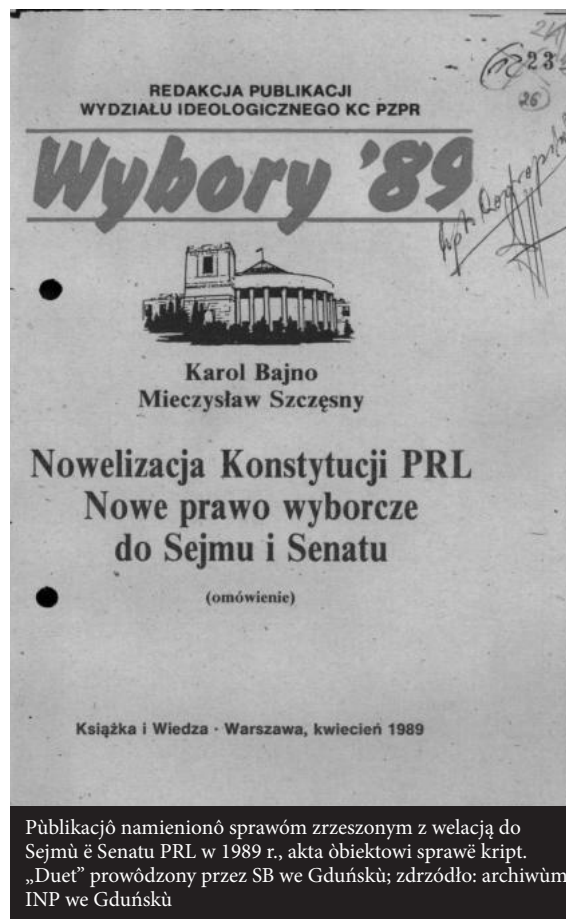
DZËL 1

Latos mómë trzëdzestą piątą roczëznã piersi pò pròwdze wòlny welacji w dzejach Pòlszi pò drëdżi swiatowi wòjnie. Chòdzy tuwò ò welowanìe do gminnegò samòrządu, chtëren òstòł w najim kraju znikwiony przez kòmùnisticznë wësëznë. Przez dłudżë lata waraniò tpzw. Lëdowi Pòlszi przëdnicstwò w gminach, gardach ë krëzach (pòkąd dzejalë, to je do pòłowë sëtmëdzësątcëch lat ùszlëgò stolata) slëchało kòmùnisticzny partii i ji wespòłrobòtnikóm. Nie bël to niżòden samòrząd, le blòs niższë dzële państwòwi administracje, na chtërny dzejanië mòlowò spòlëzna ni mia za wiòldżëgò cëskù. Dopierze pòliticznò zjinaka, jakò sta sã w Pòlsce na przelòmanim òsmëdzësątcëch i dzewiãdzësątcëch lat ùszlëgò wiëkù, sprawia, że mòzlwò sta sã òdroda teritorialny samòrządżëné.

Nigle do ni doszło, rządżëło Pòlską przëdnicstwò kòmùnisticzny partii, to je Pòlszi Zjednóny Robòtniczi Partii (PZRP). Całą władzã mia òna w swòjich rãkach, a w Sejmie nie bëło w tim czasie niżòdny pòliticzny òpòzycje. Lëdze, co dzejalë w òpòzycjowëch òrganizacjach, ni mielë mòzlwòtë robic tegò legalno, bò pò wprowadzenim wòjnowëgò stanu w gòdnikù 1981 r. kòmùniscë, pòd czerënkã generała Wòjcecha Jaruzelsczëgò, zdelegalizowelë „Solidarnosc” i wszëtcë ji donëchczasny nòlëznicë mùszelë skùnczëc swòjã dzejnotã w tim zwiãzkù. Nie òznòczało to równak, że lëdze òprzestelë dzejac. Dali biòtkòwelë sã z „kòmùnã”, leno terò robilë to ju nielegalno, i mùszelë òpasowac na to, żebë nie òstac pòjmónym przez milicjã. PZRP, chòc robia sã coròz słabszò i coròz mni lëdzy sã do ni zapisëwało, dërch nie chca dzelëc sã władzã w Pòlsce, tej całi czas mia pòd swòjim przëdnicstwã wòjskò, milicjã i Służbã Bezpiekù.

Pòd kùnc òsmëdzësątcëch lat XX wiëkù stało sã gwësne, że rządżacò kòmùnisticznò partiò bãdże mùsza dopùscëc niechtërne òpòzycjowë strzodowiszcza do rządów w Pòlsce. Bëło tak midżë jinszima dlòte, że nimò rozmajitëch próbów refòrmë pòlszi gòspòdarczì dëcht nick sã w ni nie zmieniwalo na lepszë. Bëło czësto òpaczno. W kraju wszãdze widzec bëło, że je krizys a lëdzóm żëje sã biédno i cãzkò. Zmarachòwóny tim lëdze protestowelë i rëchtowelë strajczi.

W taczich mni wiãcy jeleznoskach komùniscë zgòdzëlë sã na rozmòwë z dzëlã òpòzycjowëch strzodowiszczów, jaczë parłãczonë są ògłowò z „òkrãglim stolã”. Przedstòwcowie tegò dzëla òpòzycji, co gòdzył sã na rozmòwë z kòmùnistama, òbradowelë òd gromicznika do lëzkwiata 1989 r. Ùdbòno tej òsta pierszò pò II swiatowi wòjnie w dzëlu wòlnò welacjò do pòlsczëgò parlamentu, chtëren òd tegò roku miòł znòwù składcac sã z dwùch jizbów, to je z Sejmù i Se-

jima dëtków i doswiôdczeniô, rësžno, z wiarą ë nôdzieją, wżälë sã za aktiwne dzejanié. Widzec bëło, że w nôrodze bëłë wiôldzé móce, chtërné donëchczôs nie bëłë dobrze wëzwëskóné, bò rządzącô PZRP nie dôwa òbëwatelóm za wiele mòzłëwôtów do niezanolëzny spòleczny dzejnotë. W cali Pòlsce zacząłë tedë dzejac òbëwatelszczé kòmitetë, chtërné zajimalë sã wszëtczima sprawama, co sparłãczóné bëłë z òrganizowanim welowny kampanie dlô solidarnoscowëch kandidatów do Sejmù ë Senatu.

Jistno bëło w Rëmi, gdzie ju w lżëkwiace 1989 r. téz fùnksnërowól òbëwatelszi kòmitet. Jegò sedzba miesca sã kòle jedny z przëdnëch szasëjów w tim gardze, to je na sztrasie Dąbrowszczégò. W archiwùm Institutu Nôrodny Pamiãcë we Gduńsku przewara do dzysò kòrtka z krótczim, pisónym rãczno, zòpiskã. Zamklëch je w ni czile pitaniów, jaczé sczerowóné bëłë do mieszkanców tegò miasta. Hewò òne:

Zwracamy się do Ciebie z pytaniem. Czy uważasz, że:

Lech Wałęsa jest w naszym kraju i za granicą autorytetem.

Czy sprawdził się [w] najtrudniejszym czasie stanu wojennego.

Czy dotrzymał słowa twierdząc uparcie, że „Solidarność” wróci na arenę polityczną. [...]

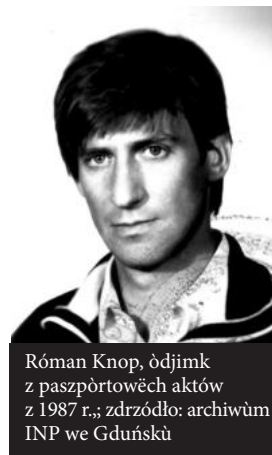
Jeśli na te pytania odpowiedziałeś „tak”, to zgłoś się do Komitetu Wyborczego Lecha Wałęsy w Rumi¹.

Wedle rëmszczégò dzejarza, co pamiãtò te czasë, to je Kazmierza Klawitra, òsobama, co nôbarzi rësžno włączëlë sã tedë w welowną kampaniã, bëłë Ludwik Bach, Jón Klawiter i Róman Knop. Wszëtcë òni pò pòlitycznëch zmianach w Pòlsce bëłë wòznyma personama w swòjim miesce. Bach przez dludzé lata czerowól Mieszcim Dodomã Kùlturë w Rëmi, Jón Klawiter i Knop bëłë bürmëstrã i wicebürmëstrã tegò gardu. Wòrt wspomnac przë ti leżnoscë, że welowny kòmitet „Solidarnoscë” w Rëmi ród wespółdzejòł tedë z tamecznym partã Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô. Dzejnota ta pòlëga na zbiëranim pòdpisów lëdzy, co zgòdzëlë sã pòprzëc kandidatów do Sejmù ë Senatu, chtërnëch zabédowa procëmkòmunisticznò òpòzycjò. Òdbiwało sã to colemã w karnie drëchów a téz przë leżnoscë mszów a kòsclnëch ùrocëznów. Bëło tak, bò wiele ksãzi chãtno wespółdzejało tej z dzejarzama „Solidarnoscë” w biôtce z kòmunizmã. Rëmszczé kòscolë bëłë òzdobionë pòlszczima nôrodnyma farwama i symbolama òpòzycje. Wòzną sprawã bëło téz gwësno nalëżenié dëtków, temù rëmsczi solidarnoscowi kòmitet sprzedòwól specjalnie pò to przëszëkòwóné „cegełczì”.

Òb czas welacji w czerwińcu 1989 r. Rëmiô leża w òkrãgu numer dwadzesce dwa, do jaczegò

Ludwik Bach, òdjimk z paszpòrtowëch aktów z 1990 r.; zdrzòdło: archiwùm INP we Gduńsku

Róman Knop, òdjimk z paszpòrtowëch aktów z 1987 r.; zdrzòdło: archiwùm INP we Gduńsku

òkróm tegò gardu przënòlëgalë Gdiniô, Sopòt i gmina Kòsòkòwò. Wedle tegò, co bëło rëchli ùgòdóné, w òkrãgu tim mòżno bëło dostac szterë mandatë, z czegò jeden bëł zagwësniowy dlô nôlëznika PZRP. Jeden pòselsczi mandat slëchòł tedë Pòlszczëmu Zwiãzkowi Katolëckò-Spòlëcznëmu, to je założony w 1981 r. stowòrze, co za zgòdã kòmunistów miała w òsmëdzesãtëch latach ùszlëgò stolata czile swòjich pòsëlców w Sejmie. Dwa zaòstałë mandatë namienioné bëłë bezpartiiwym kandidatóm, i to ò nie prawie biôtkowelë sã dzejarze „Solidarnoscë”. Wòrt równak pòdsztrëchnãc w tim mòlu, że nie bëło wcale pewné, że kandidacë z procëmkòmunisticzny òpòzycje te dwa place w Sejmie dobãdã. Przëczëną tegò bëło to, że pòpiëronëch przez siebie bezpartiiwëch kandidatów mia wësëniãtë téz PZRP. Wësziò tej tak, że ò te dwa pòselszczé mandatë starało sã szesc sztëk lëdzy pòpiartëch przez kòmunisticznë wësëznë. Jeżlë zòs chòdzy ò kandidatów „Solidarnoscë”, to z òkrãgu numer 22, to je z tegò „rëmszczégò”, startowelë do Sejmù architekt Krësztòf Dowgiałò i òperatòr dwigù w Mòrszci Handlowi Hòwindze we Gduńsku Czesłòw Nowòk (pòl. Nowak).

Wòrt zwrócëc w tim mòlu ùwògã, że dzejarze „Solidarnoscë” pòstãpòwelë tej wedle dbë, że na jednegò kandidata przëpòdò jeden pòselsczi mandat. Dzãka temù lëdze ti nie szlë ze sobã na miónczi. Jeżlë zòs chòdzy ò czësto wòlnã w tim czasie welacijã do Senatu, to kandidatama z remienia Òbëwatelszczégò Kòmitetu „Solidarnoscë” bëłë Lech Kaczińszci i Bògdón Lës.

Dëcht czësto jinaczi, jakbë so mësłòł, welownò kampaniô prowòdzonò przez Òbëwatelsczi Kòmitet „Solidarnoscë” bëła rësznò i wiele lepi przëszëkòwónò òd ti zrëchtowóny przez kòmunisticznë wësëznë. Sygłò, żebë kandidatów „Solidarnoscë” lëdze mòglë rozpòznac i òdròznic òd tëch „drëdzich”. Jak wspominiòł pò latach Jón Klawiter, nie bëło to tak pò pròwdze cãzcë. Kò doch pòlsczi òbëwatele miëlë swiãdã pòdzëlu na „Më” i „Òni”, a òkróm tegò bëlno wiedzëlë, chtëż

¹ Rãkòpis zòpiskù, co bëł wierã ankëtã przërëchtowónã przez Welowny Kòmitet Lecha Wałësë w Rëmi w dniu 29.04.1989 r., a dóny òstòł do gduńszëgò archiwùm INP przez Janusza Jachniczczégò.

to są „Mė”, bŏ solidarnoscowi kandidacė robilė so tej ōdjimczy z Lechā Wałāsā i dŏwelė je na rozklejiwŏnė na sztrasach plakatė. Ōkrŏm te rozkŏscėrziwŏnė bėłė westrzŏd lėdzy lecėnkŏwė pisma, co zachācywałė do welowaniŏ na dzejarzŏw zrzesonėch z procėmkŏmùnisticznā ōpŏzycjā. Całŏ ta dzejnota interesowa gwėсно Słůzbā Bezpiekù, jakŏ wcyg słuža kŏmùnistŏm i chtėrna kŏntrolowa welownā kampaniā i samā welacjā w ōbrėmim ōperacijowi sprawė ō tacewnym mionie „Duet”.

To prawie w ji aktach nalezc jidze wiadła ō pŏtkanim solidarnoscŏwėch kandidatŏw do Sejmù z mieszkāncama Rėmi. Ōdbėło sā ōno 20 maja 1989 r. w gŏdzėnach ōd dwanŏsti do drėdzi pŏ pŏlnim na rėmsczim Miesczim Stadionie. Jak ōno wėdzrzało, mŏzemė sā dowiedzec midzė jinszima z szifrogramù zrėchtŏwŏnėgŏ przez funkcjonariuszŏw Ōbėndŏwėgŏ Ūrzādu Bėnowėch Sprawŏw (pŏl. Rejonowy Ūrzād Spraw Wewnėtrznych) w Gdini dla III Wėdzėlu Wŏjewŏdzcėgŏ Ūrzādu Bėnowėch Sprawŏw (pŏl. Wojewŏdzki Ūrzād Spraw Wewnėtrznych) we Gduńskù. Zėndzeniė to prowadzyl Szėmŏn Pawlicczy, a ōb czas niėgŏ ō swŏjim donėchczasnym zėcym, dzejanim i welownym programie gŏdelė Czesłŏw Nowŏk, Antŏn Furtŏk (pŏl. Furtak) ě Krėsztof Dowgiałło. Pŏ nich swŏje wėstāpieniė miŏł Ludwik Bach, chtėren pŏpiarł tej dzejnotā „Solidarnoscė”. Pŏzni, w ōbrėmim artisticznėgŏ dzėła, na gitarze grŏł i spėwŏł jeden z solidarnoscŏwėch spėwŏkŏw, Antŏn Lewandowsczi. Zeszli lėdze pitelė sā tedė kandidatŏw na pŏsėlcŏw midzė jinszima ō taczė sprawė, jak ōchrona nŏtėrnėgŏ strzŏdowiszczca, rozwij mieszczi infrastrukturė i bŏdownictwŏ. Samŏ zėndzeniė ōpisŏnė ōstało w esbeczczich aktach jakno spŏkŏjné, a ũdzėł w nim wzāło kŏle piācset sztėk lėdzy.

Welacjŏ z czerwińca 1989 r. ōdbiwa sā w dwŏch dzėlach, z chtėrnėch do dzysŏ wiele lepi pamiātŏmė ten pierszi, to je z 4 czerwińca tegŏ rokù. Prŏwdac z milicyjnėch zŏpiskŏw wėczėtac mŏzemė, że welowanie ōdbiwało sā dosc spŏkŏjno, tej rŏwnak szandarzė zwrŏcėłė ũwŏgā na dwa przėtrŏfczi, jaczė ũznelė za zachācywaniė do głŏsowaniŏ na „Solidarnosc”. Pierszi z nich bėł kŏle rėmszczi Spŏdleczny Szkŏłė nr 3 na sztrasie Grunwaldzczi. Fŏnkcionariuszŏwie dozdrzelė tedė volkswagena gŏłfa, w jaczim bėło dwŏje lėdzy: białka, co mŏgła miec wedle nich kŏł 37 lat, i pėrzinkā starszi ōd ni chłŏp. Lėdze ti rozlėpielė w tim ōkŏlim welownė plakatė z nŏdpsisā „Solidarnosc”. Szandarzė nie zatrzymelė jich, le przėzėrelė sā jima z daleka. Kāsk pŏzni sprŏwdzėłė pŏ rejestracijowim numrze aũtoła, że miėwczā jegŏ bėł, znŏny ju kŏmùnistŏm ze swŏji solidarnoscowi dzejnotė, Rŏman Knop. Wėszło tej na to, że to prawie ōn bėł wierā jednā z ōsobŏw, co rozlepilwalė wspŏmnionė plakatė.

Drėdzi z zapisŏnėch przez milicjantŏw przėtrŏfkŏw z 4 czerwińca 1989 r. w Rėmi zdarzil sā przed kŏsŏcŏ

Nŏswiātszi Mariji Pannė Wspŏmŏzeniėgŏ Wiėrnėch na szasėji Swiātojańsczi. Kŏle brŏmė stojelė tedė dwaji chłŏpi, z chtėrnėch jeden sprzedŏwŏł emblematė i nalepczi z nŏdpsisā „Solidarnosc”. Nen drėdzi w tim czasu namŏwiŏł lėdzy do welowaniėgŏ na procėmkŏmùnisticznėch kandidatŏw do Sejmù ě Senatu, a ōkrŏm tegŏ dŏwŏł jima do rākŏw welownė lecŏnczi. Z szandarŏwėch zŏpiskŏw wėchŏdŏ, że gŏdŏł ōn lėdzŏm, bė „czėrwŏnėch” przesztrėchiwelė czėrwŏnā krėdkā, a ōstŏwielė kandidatŏw „Solidarnoscė”. Wėchŏdało to z ũziwŏnėgŏ w czādze Lėdowi Pŏłsczi spŏsobù welowaniŏ, wedle chtėrnėgŏ nie ōznŏczwało sā człŏwieka, na jaczėgŏ sā welėje, jak dzysŏ, le przesztrėchiwało sā nėch, za chtėrnyma sā nie bėło.

Czej przėzdrzimė sā jesz rŏz temù, jak wėdzrza welownŏ kampaniŏ, widzime, że chŏc lėdze „Solidarnoscė” rėchtŏwelė tak cos pierszi rŏz, tej rŏwnak delė radā zŏbic to na rėszny i dynamiczny ōrt. Na zycher ni mŏze tegŏ rzeknac ō dzejanim kŏmùnisticznėch dzejarzŏw. Mielė ōni prŏwdac wiele strzŏdkŏw i mŏglė ũzėwac państwŏwėgŏ aparatu, jednak jich kampaniŏ prowadzonŏ bėła schematiczno. Wnetka do kŏńca ni mielė ōni richtich swiādė, jaczė nastawieniė majā pŏłsczi ōbėwatele. Mielė ōni namklė na badėrowania pŏblicznėgŏ pŏzdrzatkù, z jaczych wėchŏdało, że PZRP i partie, co z niā trzymalė, bėłė lėchŏ ōbtaksŏwŏnė przez lėdzy. Wėszło tej tak, że diktatorszczė wėszėznė nie spŏdzałė sā, że stracā wladzā w kraju.

Czerwińcowŏ welacjŏ z 1989 r. skŏńcza sā dobėcym donėchczasny procėmkŏmùnisticzny ōpŏzycje. Z ōkrāgù nr 22, chtėrnėmù slėcha Rėmiŏ, do parlamentu dostelė sā ti, co startŏwelė z lėstė Ōbėwatełsczėgŏ Kŏmitetu „Solidarnosc”. Bėłė to nadczidniāti ju w tim dokazu Krėsztof Dowgiałło, Czesłŏw Nowŏk (Sejm) i Lech Kaczińsczi z Bŏgdanā Lėsā (Senat).

Tak wiŏldzė dobėcė solidarnoscŏwėch strzŏdowiszczŏw bėło niespŏdzŏnkā i dlŏ kŏmùnistŏw, i dlŏ przėdnikŏw sami „Solidarnoscė”. Bŏjelė sā ōni, że drādzė warėnczi zėcėgŏ sprawiā, że lėdze bādā mielė namklė na dzejaniė zrzesonė z rėchtowanim welacji. Stało sā dėcht czėsto ōpaczno. W welownā kampaniā włączėło sā bez niŏŏdnėgŏ zdrzeniŏ na swŏj zwėsk baro wiele lėdzy. Stolemny rost spŏłeczny aktiwnoscė, jaczi widzec bėł na zymkù 1989 r., pŏrŏwnac mŏze z tim, co dzejało sā w Pŏłsce ōb czas legalny dzejnotė „Solidarnoscė” na pŏczātkù ōsmėdzesātėch lat. Swiādā biŏtczi ō pŏspŏlny cėł dała lėdzŏm pŏzczėcė jednocscė i wiarā w swŏjā mŏc. Dzejnota fŏnksnėrėjacėch w całim kraju ōbėwatełsczczich kŏmitetŏw bėła tėz dlŏ wiele lėdzy prakciznā ũczbā demŏkracje i samŏrządnocscė. Zdobėtė tedė doswiŏdczeniė przėdało sā rok pŏzni ōb czas welowny kampanie do samŏrządzėnŏwėch wėbŏrŏw.

SŁŌWK FŌRMELLA

Aũtŏr je kŏstoszā w archiwalnym dzėlu gduńsczėgŏ partu Institutu Nŏrodnym Pamiācė.

Ja zem je stónd...

... powinnam więc wiedzieć, co się na Kociewiu dzieje. A działo się wiele, jak to latem. Na początku lipca świetnie przygotowane spotkanie – warsztaty dla osób z niepełnościami. W malowniczym miejscu nad Wdą, w Kozłowie, zorganizowano walne świętowanie. Koło Gospodyń Wiejskich przygotowało smaczne kuchy, smażone, coraz popularniejsze ruchanki. Były śpiewy, tańce,

konkursy na znajomość Kociewia. Ucieszyła mnie obecność naszych VIP-ów, którzy mogli zobaczyć nie tylko piękne dekoracje sceny.

Modne obecnie murale są i w Świeciu nad Wisłą za sprawą aktywności organizacyjnej Tomasza Pasieka. Przy okazji tego spotkania ktoś wspomniał, że wkrótce na murach miasta pojawi się Kociewianka. Pilnie obserwuję, jak rośnie zainteresowanie przeszłością zatrzymaną też w słowach.

– *Każdy wie, co to jest ruczka* – powiedział mi młody uczestnik biesiady, zadziwiony, że mnie to dziwi...

Podczas Kociewskiego Lata z Folklorem w świeckiej hali widowiskowo-sportowej też było bogato i rodzinnie. Oprócz zespołów folklorystycznych z Litwy, Ukrainy, Serbii i Turcji podziwiać mogli mieszkańcy Zespół Pieśni i Tańca „Pomorze” z Chełmna.

W sierpniu – zaproszenie na Złaż Harcistrzów Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej. Na rynku można było przeżywać ich spotkanie, świetnie zorganizowane, w dobrym stylu. Delegacje też z Gdańska, Poznania... Po uroczystości zwiedzano coraz bardziej zadbane zamek pokrzyżacki, Kłasztorek... Zastępy harcerzy trzymały emblematy: *ROJBRY, GZUBY, LÓFRY...* co wzbudziło żywe zainteresowanie. Doczekałam się. Wieczorną biesiadę umilały Kociewianki z Jezewa. Godny pochwały był ład – skład uroczystości, obecność gospodarzy miasta. Można powiedzieć: nie dało się Świecie na ludzi. Też ważnym

Było kolorowo,
głośno, radośnie.

punktem było odsłonięcie tablicy poświęconej dh. hm. Czesławowi Porożyńskiemu (1905–1945), który jako komendant świeckiego Hufca Szarych Szeregów za działalność konspiracyjną został uwięziony i zamordowany w obozie koncentracyjnym Stutthof.

I tak przeplatają się bolesne wspomnienia z pozytywnymi obrazami teraźniejszości.

Prasa podała, że w tym roku podczas Jarmarku św. Dominika w Gdańsku położony będzie większy nacisk na prezentację Kociewia. Marszałek województwa pomorskiego, Mieczysław Struk podkreślił:

– Aby ludzie z całego kraju i Europy poznali, co to jest w ogóle Kociewie.

Z południowej części regionu, czyli z powiatu świeckiego, dotarli na jarmark dwa autokary uczestników. Było kolorowo, głośno, radośnie.

– *Na drugi rok tyż pojedzim* – usłyszałam w autokarze.

Srodze mnie się to wszystko wjidziało... Trzeba się niekiedy oddalić, by wrócić do źródeł, docenić swojskość. Kojarzy mi się tu zdanie polskiego astronauty Sławosza Uznańskiego-Wiśniewskiego:

– W kosmosie widać, że Ziemia jest piękna, jasna, niebieska – mówił.

I jeszcze inny, zwykły przykład. Moja przyjaciółka z lat licealnych, mieszkająca od lat na greckiej wyspie Korfu, podczas naszego tegorocznego spotkania po latach z zachwytem wspominała piękne polskie lasy, łąki zielone... Zaraz myślę, by oszczędziły je pożary, tak częste teraz nie tylko w Grecji.

Warto wrócić do lektury książki Andrzeja Stasiuka *Rzeka dzieciństwa*. Jest w niej zdanie: *[...] do rzeki dzieciństwa podróżuje się bez końca, szuka jej źródeł w historii i ujścia w pamięci.*

Czytelnikom „Pomeranii” życzę sił i nastroju, by chcieli wędrować i podziwiać świat.

MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK

LEKTURY

OBRAZKI Z DZIEJÓW MIASTA

Adam Lubocki, Michał Hinc, *Dzieje Wejherowa na jeden dzień*, Wejherowo 2023

Historia miasta Wejherowa i powiatu wejherowskiego doczekała się już czterech naukowych monografii: dwóch prac niemieckich Hansa Prutza i Franza Schultza oraz dwóch polskich zbiorowych – jednej pod redakcją Józefa Węsierskiego, drugiej w opracowaniu Józefa Borzyszkowskiego. Ostatnia z nich, poświęcona dziejom samego miasta, ukazała się w 1998 roku. Nadszedł więc czas na popular-

nonaukowe ujęcie tego tematu. Taką próbę podjęli Adam Lubocki i Michał Hinc w swojej książce *Dzieje Wejherowa na jeden dzień*.

Na początku należy stwierdzić, że autorzy są przygotowani do napisania książki o dziejach Wejherowa. Obaj są historykami z wykształcenia, w swoim dorobku mają też prace na ten temat. Adam Lubocki wcześniej opublikował był szereg artykułów, m.in. dotyczących specyfiki Wejherowa jako miasta prywatnego¹. Natomiast spod pióra Michała Hinc wyszedł szereg opracowań dotyczących powiatu morskiego w okresie powojennym, a także książki nt. kolektywizacji na tym obszarze czy biografia wejherowskiego pedagoga Tadeusza Staniewskiego². Obaj, wspólnie z piszącym te słowa, przygotowali byli wcześniej także popularną historię Kaszubów (*Historia Kaszubów na jeden wieczór*, Wejherowo 2022).

Tytuł książki sugeruje, że czytelnik będzie miał do czynienia z całościowym opisem dziejów miasta nad Cedronem lub, jak się dowie z jej treści, Białą. Nie jest to jednak linearna historia zachowująca nieprzerwaną narrację i nie aspiruje do opisanie wszystkich problemów z dziejów miasta. Autorzy wyraźnie przestrzegają przed takim patrzaniem. Jak zaznaczają we wstępie, w książce opisano wybrane przez nich wydarzenia ważne dla rozwoju miasta. Stąd może bardziej pasowałby tytuł „Ob-

razki z dziejów Wejherowa”, jednakże ze względu na istotę wybranych przez autorów problemów, a także ukazanie ich przyczyn i skutków, obecny tytuł również się broni. Pamiętać trzeba także, że jest to książka popularnonaukowa, która – w przeciwieństwie do dzieł naukowych – nie musi omawiać całości zagadnienia, ale służy jego przybliżeniu miłośnikom historii.

Po wprowadzeniu i krótkich podziękowaniach zaprezentowano w 15 rozdziałach następujące wydarzenia: początki i lokacja miasta, wpływ wojen ze Szwedami na rozwój ośrodka, rządy Przebendowskich, pierwszy rozbiór Polski, wojny napoleońskie, ustanowienie Wejherowa stolicą powiatu, budowa linii kolejowej, wybuch wielkiej wojny, czasy międzywojenne, krwawa pomorska jesień 1939 roku, „wyzwolenie” w roku 1945, październik 1956 roku, wydarzenia grudniowe 1970 roku oraz upadek komunizmu. Są to więc zjawiska, które bezpośrednio wpłynęły na rozwój miasta, jak pojawienie się kolei. Również fakty historyczne, które – wydawałoby się – nie dotyczyły bezpośrednio Wejherowa (np. I wojna światowa czy Grudzień '70), jak się okazuje z lektury, odcisnęły trwałe piętno na historii tego ośrodka. Na końcu umieszczono streszczenie w języku kaszubskim, aneks z ilustracjami ze wskazaniem ich źródeł, kalendarium, przynależność państwową miasta oraz

¹ A. Lubocki, *Wizerunek Wejherowa w pierwszych latach jego istnienia – informacje o zabudowie i architekturze*, „Wejherowski Rocznik Kulturalny” nr 7, 2020, s. 125–132; tenże, *Pochodzenie pierwszych osadników wejherowskich*, „Wejherowski Rocznik Kulturalny”, t. 8, 2021, s. 114–118; tenże, *Wejherowo jako bezprecedensowy na Pomorzu Gdańskim przypadek miasta prywatnego w okresie nowożytnym*, w: *Miasto i wieś na przestrzeni dziejów. Kultura, społeczeństwo, gospodarka*, red. A. Lubocki, J. Możejko, Gdańsk 2022, s. 57–76.

² M. Hinc, *Tadeusz Staniewski (1886–1978). Dyrektor Gimnazjum i Liceum w Wejherowie*, Wejherowo 2018 (rec.: A. Lubocki, „Acta Cassubiana” t. 22, 2020, s. 339–346); M. Hinc, *Próba komunistycznej rewolucji rolnej w powiecie wejherowskim i puckim w latach 1945–1956*, Gdańsk–Wejherowo 2022.

spis właścicieli Wejherowa. Warto zauważyć, iż również tekst właściwy jest bogato ilustrowany, często niepublikowanymi dotąd, unikatowymi materiałami. Docenić również trzeba kaszubski abstrakt, co służy umacnianiu tego języka w przestrzeni naukowej. Co do kalendarium, pojawia się w nim błędna data przywileju lokacyjnego Jakuba Wejhera – właściwy dzień to 28 maja, co prawidłowo zapisano w tekście głównym. Natomiast nieznaną jest data dzienna przywileju króla Władysława IV z 1643 roku, co też podkreślono w odpowiednim rozdziale. Przy kolejnym wydruku i w kalendarium należy uwzględnić te poprawki.

Jednym z celów, jaki przyświecał autorom, była weryfikacja legend i obiegowych bądź utrwalonych opinii na temat dziejów miasta. Pierwszą z nich jest przekaz o założeniu Wejherowskiej Woli. Adam Lubocki wskazuje tutaj, że Jakubowi Wejherowi nie chodziło li tylko o kwestie dewocyjne. Lokując w swoich włościach osadę miejską, ów szlachcic chciał osiągnąć konkretne zyski ekonomiczne i kierował się przy tym zdrowym rozsądkiem, o czym świadczą choćby koncesje dla luteranów. Inwestycja ta mogła być zresztą planowana od dawna, a słynny ślub wpłynął co najwyżej na jej przyspieszenie i lokalizację. O rozwoju miasta decydowało choćby jego położenie geograficzne. Powyższy autor wskazuje też, że król Jan III Sobieski i jego potomek wcale nie byli tak zaangażowani w sprawy należące doń Wejherowa, jak wynikałoby z obiegowej tradycji. Podobnie przy omawianiu rodu Przebendowskich za pomocą obszernych i objaśnionych cytatów z Wilkierza pokazane zostały codzienne problemy XVIII-wiecznych wejherowian w postaci pożarów. Za cenne uznać należy wyjaśnienie, jak pierwsze reformy uwłaszczeniowe z początku XIX wieku (choć ukazane w uproszczony sposób), a później ustanowienie tutaj

siedziby starostwa wpłynęły na rozwój miasta, podobnie jak przeprowadzenie linii kolejowej.

Z drugiego końca linii czasu Michał Hinc ukazuje znaczenie zmagających wojny, która choć nie objęła swoimi działaniami Wejherowa, to wpłynęła mocno na życie jego mieszkańców. Ponad setka z nich poległa na frontach tego konfliktu. Szeroko zostały też opisane polskie ruchy niepodległościowe. Dalej trafnie ukazano sytuację ludności żydowskiej w międzywojniu oraz dokonywane wtedy inwestycje. Nie unikał też autor opisu targających wtedy miastem afer, choć warto by szerzej opisać działalność burmistrza Teodora Bolduana, nie poprzestawszy tylko na fakcie jego męczeńskiej śmierci. Ciekawa jest wzmianka o formowaniu korpusu wojskowego na pomoc Węgrom. Autor odbrażwia sprawę „wyzwolenia” z roku 1945, do dziś obecną w przestrzeni i świadomości publicznej. Wskazuje wyraźnie, że jedna okupacja została zastąpiona drugą. Czytelnik może poznać pozytywną działalność pierwszego powojennego burmistrza Bernarda Szczęsnego. Dokładnie opisano działalność Urzędu Bezpieczeństwa na przykładzie sprawy Jana Trepczyka. Zastosowano też tutaj przykład mikrohistorii na podstawie losów ofiary Grudnia '70 Zbigniewa Nastałego. Wymienione przykłady pokazują, że książka nie ma na celu tylko przekazania podstawowych informacji o dziejach miasta, ale też skłania do myślenia. Oczywiście przedstawia opinie autorów, z którymi można jednak dyskutować.

Takich kwestii dyskusyjnych można wskazać kilka. Adam Lubocki, wbrew zdaniu literatury, uważa, że wejherowanie raczej nie zgodziliby się na osiedlenie się w mieście chłopów ze swoich włości, gdyż osłabiałoby to gospodarkę pańszczyźnianą. Na tle wzrastania w XVII wieku ucisku pańszczyźnianego wniosek ten wydaje się sensowny, nie

można jednak wykluczyć, że obywatele miasta zgodzili się na pojedyncze przypadki. Z pobocznych spraw niewłaściwe jest stwierdzenie, że August II rządził w Saksonii z nadania cesarza – w rzeczywistości był jej dziedzicznym władcą z tytułem elektora. Z kolei Wilkierz Ignacego Przebendowskiego został wydany drukiem nie dopiero przed kilkoma laty, ale już w 1769 roku w języku niemieckim; warto by uściślić, że w 2018 roku ukazało się jego tłumaczenie na język polski. Szkoda, że nie została dokładniej omówiona rola Aleksandra Gibsona jako właściciela Wejherowa – nie wspomniano, że wydał on kolejny Wilkierz. Podobnie nie wyjaśniono, jak panami miasta stali się Keyserlingkowie.

Co do części Michała Hinc, w rozdziale dotyczącym 1945 roku występują niepotrzebne powtórzenia wymagające redakcji, brakuje też gdzieś źródeł cytatów. Poza tym o ile urzędy wójtów i burmistrzów po reformie w 1950 roku rzeczywiście przywrócono dopiero w III RP, to – wbrew temu, co pisze autor – urząd prezydenta miasta zaistniał ponownie jeszcze przed 1989 rokiem. Pierwszym prezydentem Wejherowa w latach 1988–1990 był Zbigniew Pranga. Przydałaby się również chociaż krótka bibliografia odsyłająca ciekawego czytelnika do bardziej szczegółowych prac. Błędy gramatyczne i literowe są pojedyncze, co należy uznać za plus, szczególnie że książka ukazała się nakładem autorów.

Pomimo braku bibliografii można stwierdzić, że praca została oparta na szerokiej kwerendzie źródeł archiwalnych, m.in. z zasobów Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Archiwum Państwowego w Gdańsku i oddziału gdańskiego Instytutu Pamięci Narodowej. Widoczne są też poszukiwania w prasie codziennej (nawet węgierskiej!) i literaturze przedmiotu. Daje to mocną podstawę do narracji.

Pomimo wskazanych wyżej drobnych błędów i propozycji stwierdzić należy, że książka spełnia swoje zadanie popularyzacji dziejów Wejherowa. Czytelnik otrzymuje solidną, ale łatwą do przyswojenia dawkę fachowej wiedzy. Książka napisana jest prostym, przystępnym językiem, a trudniejsze terminy są od razu wyjaśniane. Jak wspomniano, publikację wzbogaca atrakcyjna szata graficzna. Narrację historyków uzupełniają liczne cytaty z epoki, pomagające wyobrazić sobie atmosferę danych czasów. Książkę można polecić osobom zaczynającym swoją przygodę z dziejami grodu Wejhera, ale nie tylko – również czytelnicy zaznajomieni z tematyką mogą dowiedzieć się czegoś nowego.

Na koniec, choć książki nie ocenia się po okładce, warto wspomnieć i o niej. Stworzył ją wejherowski grafik Artur Wyszeccki. Stanowi ona kolaż różnych postaci oraz obrazów z dziejów Wejherowa. Odkrywanie jej niuansów wzbogaca poznanie historii miasta.

MATEUSZ SZUBA

CZAS NA SAGĘ

Daria Kaszubowska, *Koniec*, Wydawnictwo Flow, Chorzów 2025

Literatura kaszubsko-pomorska ma się dobrze. Przez pewien czas wydawało się, że nastąpił jej schy-

łek, że oto po śmierci Róży Ostrowskiej (1975), Augustyna Necla (1976), Franciszka Fenikowskiego (1982), Lecha Bądkowskiego (1984) oraz Bolesława Faca (2000) nastąpił kres oryginalnego i osobistego pisanie o Kaszubach po polsku. Oczywiście wciąż jeszcze tworzyli Anna Łajming (relacje autobiograficzne zebrane w tomach *Dzieciństwo, Młodość, Mój dom* oraz jej opowiadania wychodzący drukiem do lat dziewięćdziesiątych) czy Stanisław Janke (powieści *Żółty kamień, Lelek, Piękniwo* oraz *Droga do Korony* były publikowane do końca pierwszej dekady XXI wieku), ale nie za bardzo widać było ich następców. Można było sądzić, że w ramach rezultatów okrągłego stołu, które nastąpiły w przestrzeni ogólnopolskiej polityki, nastąpi erupcja literatury kaszubskojęzycznej i takie właśnie piśmiennictwo będzie odnosić wielkie sukcesy. W latach dwudziestych XXI wieku okazało się jednak, że tak dla literatury kaszubsko-pomorskiej, jak i kaszubskojęzycznej jest zgoła inaczej.

Za odnowienie literatury kaszubsko-pomorskiej odpowiedzialna jest Daria Kaszubowska, dziennikarka, regionalistka, pedagogka i pisarka. Może nie tylko ona sama, ale z pewnością jako jedna z najważniejszych autorek piszących o Pomorzu. Stało się tak dzięki ośmiotomowej *Sadze kaszubskiej*, na którą składają się części: *Sztorm, Zemsta, Krew, Walka, Ogień, Mgła, Nadzieja* oraz *Koniec*, wydawane od 2023 do 2025 roku przez chorzowskie Wydawnictwo Flow. Jest to – średnio licząc – po blisko czterysta stron tekstu w każdym tomie, czyli ponad trzy tysiące stron. To całkiem sporo literatury do przeczytania. Przynajmniej tydzień obcowania z historyczno-romansową opowieścią o ponadstuletnim trwaniu rodziny Stoltmanów na środkowych Kaszubach. Wiele godzin na obserwowanie, jak wygląda życie od pierwszego

pokolenia pokazanego w sadze, czyli Pelagii i Bernarda, przeżywających swoje małżeństwo od lat osiemdziesiątych XIX wieku, do rozpoznawania niemal dzisiejszych czasów w opisach losów życiowych rodziny Machollów, Lipińskich, Puzdrowskich, Gorzelików czy Smolorzy. W pierwszej części powieści zaczęło się od zaprezentowania zaledwie kilku bohaterów, zakończyło na kilkudziesięciu postaciach występujących w tomie ostatnim. Poszczególne części powieściowego cyklu obfitują w niezliczone sekwencje z zakresu życia uczuciowego postaci mężczyzn i kobiet, ale też mają w sobie charakterystyki wydarzeń ogólnoludzkich, jak kataklizmy I oraz II wojny światowej. Obok postaci fikcyjnych, zbudowanych na potrzebę romansowej albo obyczajowej fabuły, mamy w literackim cyklu zaznaczone osoby dobrze znane z przekazów historycznych, ukazane w działaniu i w emocjach, o których niekoniecznie znajdziemy informacje w archiwalnych dokumentach. A zatem osiem tomów *Sagi kaszubskiej* to imponująca gęstwina.

Gatunek literacki sagi nie był zbyt często eksploatowany w tradycji kaszubsko-pomorskiej. Na horyzoncie dawnych realizacji pojawia się niewiele tego typu przykładów: częściowo można za takie uznać powieści Jana Pieki oraz Anny Łajming. Co do pierwszego, to realia historyczno-obyczajowe oraz typ bohaterów literackich z takich powieści, jak *Purtkowe stęgny* (1956), *Hanesk* (1957), *Szumiące wrzosy* (1967), *Dzierzby w głogach* (1968) i *Cisza* (1970), tworzą rodzaj sagi dotyczącej losów Kaszubów postawionych przed trudnymi wyborami życiowymi w latach trzydziestych i czterdziestych XX wieku. Co do twórczości Łajming, to jej wspomnieniowa trylogia *Dzieciństwo* (1978), *Młodość* (1980), *Mój dom* (1986) przez fakt opowiadania

o własnym życiu rozgrywającym się w rodzimym otoczeniu także częściowo może być uznana za sagę. Dodatkowo Łajmingowej opis kilkudziesięciu lat od czasów międzywojennych do lat siedemdziesiątych XX wieku daje możliwość przedstawienia wielu wydarzeń z dystansu i z pewną dozą historiozofii.

Mimo owych podobieństw czy może nawet wzorców tematycznych propozycji Piepki i Łajming nie można w pełni uznać za sagi w znaczeniu gatunkowym, natomiast powieści Kaszubowskiej tak. Chodzi tutaj o czynniki tworzenia obszernego, wielowątkowego utworu epickiego osnutego wokół dziejów wielopokoleniowej rodziny, które rozgrywają się w dalszej lub nieodległej przeszłości. *Saga kaszubska* mieści się w tak ogólnie sformułowanej definicji genologicznej. To rozległa narracja, w której czytelnik poznaje najpierw zarys zewnętrzny, a z każdym rozdziałem (a potem tomem cyklu) – coraz głębsze charakterystyki wewnętrzne poszczególnych postaci rodu czy rodziny. Taka opowieść pozwala przez to zrozumieć, skąd się bierze tak odmiennie wyrażany świat emocji Pelagii i Bernarda Stoltmanów, umożliwia rozpoznanie, dlaczego pokoleniom urodzonym kilka lat przed II wojną światową tak trudno było odnaleźć się po jej zakończeniu, w nowych warunkach kulturowych.

Kaszubowska wyraziła w swojej sadze specyficzny stosunek do historii. Z jednej strony jej opowieść jest skupiona głównie na dziejach jednej rodziny, a zatem to wizja dość schematyczna i fragmentaryczna, zogniskowana na jednostkowo ograniczonym doświadczeniu lub rozumieniu rzeczywistości. Z drugiej jednak strony zastosowana struktura powieściowa pozwala narratorkę wprowadzić arbitralny komentarz do danych momentów historycznych i wyrazić określony stosunek do minionych zdarzeń. W końcowym rezultacie, łącznie zestawivszy powie-

ściowe tomy, uzyskujemy specyficzne rodzinne apokryfy, które odsłaniają nie tylko utajone życie wewnętrzne Stoltmanów, ale także przewartościową powszechnie znane z ogólnopolskich podręczników wydarzenia. Co szczególnie ważne i cenne, to przewartościowanie dokonuje się dzięki uwypukleniu przez narratorkę kaszubskiego punktu widzenia na historię Pomorza Wschodniego, a w związku z tym dzisiejszy czytelnik może zrozumieć sytuację pogranicza kultur, języków i religii, mając możliwość dostrzeżenia, dlaczego Kaszubi trafiali do niemieckiego wojska w czasie I lub II wojny światowej albo dlaczego tak gremialnie odrzucili komunizm i socjalizm.

Saga kaszubska przy zaznaczonych przed chwilą cechach gatunku literackiego posiada jeszcze jedną cechę – reprezentuje szeroko rozumianą literaturę popularną. To ważny czynnik, którego nie można ignorować, kiedy bierzemy się do lektury wszystkich części powieści. Nie można bowiem od Darii Kaszubowskiej oczekiwać, że będzie wielostronicowo opisywać zażyłości historyczno-tożsamościowe związane np. z relacjami pomiędzy Kaszubami z terenów Wolnego Miasta Gdańska, z ziem państwa niemieckiego czy terytorium należącego do II Rzeczypospolitej. Albo że będzie dokładnie opisywać środowisko działaczy kaszubskich działających w latach międzywojennych i ich odmienne perspektywy rozumienia świata, jakie daje się zauważyć u sportretowanych w powieściach *Sagi* liderów kaszubskich (np. rola postaci Aleksandra Majkowskiego). Autorka *Sztormu* oraz *Końca* kroczy drogami literatury popularnej, a więc takiej dziedziny twórczości, w której pojawiają się utwory przeznaczone dla szerokiego kręgu czytelników, nie zaś dla kaszubistycznego środowiska akademickiego czy dla znawców współczesnej kultury. Kaszubowska jest nastawiona raczej

na realizację potrzeb osobowościowych przeciętnego czytelnika oraz na dostarczenie mu rozrywki i silnych przeżyć emocjonalnych. Tworzy więc skomplikowane relacje pomiędzy bohaterami swoich utworów, zarysowuje konflikty na tle miłosnym, etnicznym, religijnym i cywilizacyjnym, aby przy chęci odzwierciedlenia dawnego modelu obyczajowości postaci były bliskie uczuciom współczesnego czytelnika. Jak już mowa o odmalowaniu uczuć bohaterów, warto zauważyć, że autorka *Sagi kaszubskiej* nie skierowała się ku tzw. literaturze kobiecej i realizacjom literackim np. Małgorzaty Kalicińskiej czy Katarzyny Grocholi. Stosunkowo silnie obecna w wielotomowych cyklach wspomnianych auterek matrylinearność, czyli przedstawianie w historiach rodzinnych przede wszystkim losów kobiet, ich wrażliwości, siły i zapobiegliwości, nie została u Kaszubowskiej szczególnie rozwinięta. Stało się tak, ponieważ kaszubska autorka nie tworzyła swoich powieści w celu popularyzacji feminizmu czy też jedynie dla kobiet, kierując je raczej do każdego zwykłego polskiego i kaszubskiego czytelnika. Chciała stworzyć historię w dużej mierze rozrywkową, ukazującą piękno krajobrazu Kaszub, wyraziste portrety ludzi tych ziem, elementy dawnej obyczajowości, zwyczajów czy wierzeń. Zrobiła to bardzo dobrze, dodając wszakże do szeroko rozumianej ludyczności czynnik edukacyjny, dzięki któremu polski czytelnik zapoznaje się z odmiennością kulturową Kaszub. Zrobiła to jako autorka pisząca od wewnątrz, a zatem nie udziwniała portretów mieszkańców, a wskazywała na ich odmienność wobec przybyszów z Polski. Jako pisarka kaszubska z dumą zaznaczyła swój punkt widzenia na historię Europy i bez kompleksów ogłosiła innym Kaszubom, że żyją w najpiękniejszym miejscu na świecie.

DANIEL KALINOWSKI

DZEWI KUZYN BÓBA

„Ni ma na Kaszëbach taczégò kątka, gdzie bë krótkò nie rosła òd brëmù roscątka”... Pròwdac we wiòldzim słowarzu ks. Zëchtë nie nalëzemë słowa „roscątka”, kò ju słowò brëm, jinaczi jurk abò jërk, mò hasło dosc taczé.

Cytisus scoparius [dòwni: *Sarothamnus scoparius*, tak ù Zëchtë] to wedle systematiczi łącznowò pòzwa negò krza. Jurkòwiczé dosygò dwa métrë, czasã nawet wëzi, dosc czãsto jedno trafimë kòle drëdzégò, tej-sej w całëch kòloniach, krótkò dróg, stegnów, nawetka w parkach, w naddòwkù na zymkù òbsëpóné pësznyma żòltima kwiòtkama – chto gò na Kaszëbach nie widzòł?

Brëmòwi rosc je równo gdzie. Mòze nawet na baro lëchi glebie. Nie je to dzywno, tec jurk slëchò wiòldzi rodzëznie bòbòwatëch (mòtilkòwëch) *Fabaceae*. Ji nòlëznicë ùsòdzają symbiozã z bardawicowima bakteriami, jaczé chwëtają z lëftu azot, a pòzni sã nim dzelã. A azot, ò czym znò kòzdi gbùr a ògardownik, to jeden òd nòwòznëszich pierwiòstków do roscbë. Na azotowò pòjuga w wëbiëranim placu do zëcò spròwiò, że jurkòwiczé trafimë wnet na całëch Kaszëbach.

Brëm, chòc nié wszãdze, brelë do miotłów. Tam, gdzie tegò nie robilë, mielë strach krza, w jaczim wedle pògańszci wiarë, ròd sedzòł lëchi dëch. Spròwiòł òn, że na człowieka, chtëren sedzòł w brëmòwiczim przëchòdalë rozmajité pòkùsë. Ten lëchi dëch ùsòdzòł chùtci wiater. Mòglë gò téz zadac kòmù abò chòwie, cygnãcë chòrosc abò jaczi wëpòdk. A niejedny pòwiòdelë, że na brëmòwi miotle lòtałë czarownice. Wierã jiny szlach stari wiarë w lëché dzejanië jurka wcyg sedzy w kaszëbsczim czasnikù „jurzëc sã” (pòl. gniewac się, mocno fermentowac, o ranie: jã-trzyç się).

Kò to wszëtkò jedne gùsła, a jak gòdòł mój stark: „chto wierzi w gùsła, temù d...a ùschła...”. Dlò rodë jurk mò wiòldzé znaczenië. Nie jidze leno ò bardawicowë bakterie i scyganie bez nie azotu do glebë. Dlò baro wiele rozmajitéch stwòrzeniów je òn jedzenim, żòbkã abò miescym zëcégò. W całi Eùropie do-rechòwelë wnet trzësta taczich gatënków!

Dzysò pësznota jurkòwégò krza i to, że letkò je gò ùprawiac, cygnie, że chãtno sadzą gò dlò zdobë w parkach, na klombach, tam, gdzie lëdze brëkùją zelonégò. A téz tam, gdzie je pòtrzëbno zmòcnic rzmã, ùchił, bò mòcné a szerok rozkòscërzóné kòrznie tegò krza dobrze trzimiã zemiã.

P.D.

Na zymkù jurk (pòl. żarnowiec miotlasty) je òbsëpóny żòltima kwiòtkama. Pòtim w jich placu twòrzã sã mòlé szable. W pòłowie zëlnika ju dozdrzeniałë pãcają na krzach. Z jich bëna wësëpùją sã mòlé zòrenka.

Klęka

DZIEŃ SWIĄTÉGO SZTEFANA

Sztatura Swiätégò Sztefana w Székesfehérvárze

Kòncert òrkestré Duna w Bùdapeszce (20.08.2025)

Fajerwerczi w Bùdapeszce (20.08.2025)

Isten éltessen, Magyarország! [czët.: Iszten yjteszsen, Modzororsag] – co znaczy: Bòże, błògòsławi Wągrë! – to hasłò corocznégò, nòwòznieszégò swiàta Madzarów. Tradicjò pòtikò sà tuwò z nowòczasnotą, twòrzacé piàkną mòzajikà. Szent István ünnép / Szent István nap [czët.: sent Isztvan ynnyjp / Szent István nop] – swiàto Swiätégò Sztefana / DzieŃ Swiätégò Sztefana – to na jaczis òrt gebùrstach negò kraju, na wdòr jednégò z jegò panowników. Bèł to pierszi madzarszi król, jaczi żił w czasach pòlsczégò Bòlesława I Dzyrsczégò (992–1025) i kàsk chùdzy

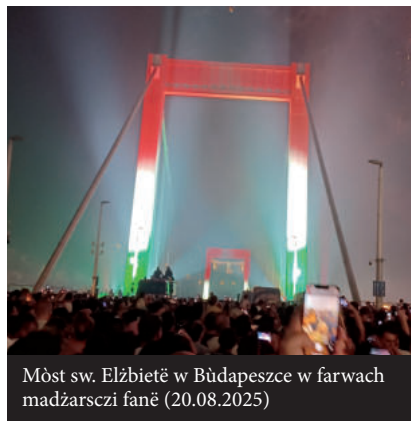
òd pòmòrsczégò Semësła (Zemuzila), tej 1000 lat dowsladé.

Latos w całi Pòlsce òbchòdzy sà 1000. ròczżnà kòrònacje Bòlesława I i w rozmajitèch mòlach dzejało sà ju wiele wèdarżeniów, nié blòs historicznèch. Madzarżè majà taką leżnosc rok w rok, wiedno kòle 20 zélnika. W Kòscele katolècczim wespółminò sà tedé prawie swiätégò Sztefana. Na Pòmòrżim téż nalézemé kòscołé, jaczych patronà je nen swiàti. Sztefan to równak nié leno człowiek religie. Jesz wòżnièsi je pòlityczny cèsk, jaczi miòł na jegòczasné Wągrë.

Államalapítás [czët.: allomolopiitasz] – „bùdowanie państwa” – to w madzarszi historie cząd Sztefana I i jegò òjca Gézè (2. pòł. X i 1. pòł. XI stolatò). To prawie dzàka nima pòwstałé chrzescijaŃszé Wągrë i na pòzwa bèłno òddòwò dzeje ze statatów X i XI. Ne dwie pòstacje pòrównywò sà z pòlsczim Mieszkà I i Bòlesławà Dzyrsczim.

Sztefan to pòstac baro historicznò, tej fejrwanie téż colemało je taczé, chòc nié blòs. To swiàto dobrze òddòwò madzarszczégò dècha. Nen je kàsk szlachòwny jak kaszèbszczi – w czasach, czej jawernota w coròz mnièszim dzélu òpiérò sà na ùszłòce, dlò Wągrów òna wcyg je wòżnym dzéłà jich nòrodny swiàdè. Historicznè wèdarzenia, taczé jak dzieŃ Swiätégò Sztefana, ròczżna rewòlucje 1848–1849 (Zymkù Lédów) czé rewòlucje 1956, wcyg bùdèjå juwernotà teròczasnèch Wągrów.

W òkòlim 20 zélnika (czasà dèrè-je to dlèzi niżle tidzèŃ) rozmajité madzarszczé gardè òrganizèjå jòrmarczy,

Mòst sw. Elżbietè w Bùdapeszce w farwach madzarszczi fanè (20.08.2025)

pòkazé, historicznè rekòstrukcje, a téż kòncertè i teatralné przedstòwczì. Wiòldzé wrazenie robi np. dèrèjåcy kòle pòł gòdzèné pòkòz fajerwerców, jaczé pùszcziwóné sà w lèft na sztrådze Dunaju w Bùdapeszce. To je pò pròwdze ale widzawiszczè! Dlò lédzy, jaczi nie lèdajå taczi rozriwczì, sà téż mni wèbùchòwé atrakcje, np. VirágKarnavál [czët.: wirag korneval] – Karnawál Kwiatów – w Debreczènie abò Királyi Napók [czët.: kiraji nopók] – Kròlèwsczé Dni – w Székesfehérvárze [czët.: Syjkeszfehjrwar], pierszi stolècè z czasów strzédnowiekù.

To baro dobrò leżnosc do òdwièdzeniò kraju nad Dunajà, a latny czas i rozmajitosc mòżlèwòtè czekawégò spàdzeniò czasu gwèsno zachàcywò do wèjjazdu na Wągrë prawie w pòłowie zélnika. 1100 km z Hèlu czé 990 z Chònic to dzysò nie je trasa, jaczi nie dò sà pòkònac, bè doswièdczèc czegòs nadzwèkòwégò.

ADÓM LUBÒCCZI

JUBLEŹSOWI FESTIWAL FILMÓW ZAKUŃCZONY

XV Festiwal Kaszèbszcich Filmów przeszedł ju do historie. Òbczas slédnégò zéndzeniò, 29 czerwiŃca, òrganizatorżè zaprezentowalè òbròz ò ks. Hilarim Jastakù – patronie ùszlégò roku w KPZ (jaczi òstòł nim ògłoszony bez Przędną Radzèznà ti stowòrè).

– Dzysdnia dèrèjå robòtè nad pòstàpnym dokùmentalnym filmà ò tim wèbitnym heroju ùstòwnèch zmianów w Pòlsce i wiòldzim Kaszèbie z Gdinie. Pòwstaje téż mònografiò tegò kròla Kaszèbów – klarowòł ùsòdzca festiwalu, dr Eùgeniusz Prèczkòwsczi,

autór wiele dokumentalnych filmów ò Kaszëbach.

Òbczas niedzelnégò finału òstałë pòkòzóné archiwalné materialë z programë „Rodnò Zemia”, a téż dzélëk „Skarbów Kaszub” z Twòji Telewizje Mòrsczi pòd titlã „Muzyka Kaszub”, w jaczim mógł widzec dzejania na mùzyczny niwie Kaszëb, midzë jin-szima Weróniczi Kòrthals-Tartas, karnów Fucus, Koleczkowanie i jin-szich. Jednym z wòznëch przejawów ti rësznótë bëło prawie dzejanie programë „Rodnò Zemia”, a w ni karna Dzòtëczi Rodny Zemi. To z tegò rëchù narodzëła sã dziecnò grëpa Spiëwné Kwiótëczi, jakò òbhòdò latos jublëusz 20-lecò (wiãcy ò ni pisze w tim numrze Tomòsz Fópka). Òbczas slédny òdsłòné festiwalu mógł òbezdrzec film ò doròbkù tegò karna, bò téż tegò dnia òdbiwalë sã òbhòdë roczëznë Spiëwnëch Kwiótków.

Gòscama festiwalu bëło wiele znónëch mùzykantów, midzë jin-szima bëlny klawirnik, Stanisłòw Deja, jaczi pòdczorchiwò swòje kaszëbszczë kòrzenie.

Jublëusz XV-lecò zamknął gwësny cząd Festiwalu Kaszëbszczich Filmów. Pòstãpné òdsłòné mają miec ju kãsk jin-szi charakter. Rozegracjò mò òsygnãc szerszë zòkrãzë tak pòd wzglãdã òbëndowim, jak i òrganizacyjnym.

NA SPÒDLIM TEKSTU (JD)

NOWÒ PÒMÒC DLÒ SZKÒLNËCH KASZËBSZCZÉGÒ

W slédną czerwińcową niedzielã w Baninie òdbëła sã jesz jedna ùroczëzna – ùroczësté wrãczenie nòdgradów w IV Kònkùrsu dlò szkòlnëch regionalistów „Ûczimë sã jeden òd drëdzégò” na ùsòdzenie metodiczny pòmòcë w kaszëbsczim jãzëkù. Òrganizatorã kònkùrsu bëł part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniò w Baninie pòd meritoricznym dozërã Gdińsczégò Òstrzòdka Doskònaleniò Szkòlnëch (GÒDS), co pòcwièrdzëła bëtnosc direktora ti placówczë, Wójcëcha Jankòwsczégò, jaczi pòdczorchiwòł:

– W Baninie czëje sã bëlnã atmòsferã, chtërna pësno zachãcywò do pòznòwaniò kaszëbszczégò jãzëka i kaszëbsczë kùlturë przez lëdzy z całëgò kraju. Tikò sã to dozdrzeniałëch, a przede wszëtczim dzecy.

W tim, co ò Baninie rzekł direktór Jankòwsczi, wiòlgã zaslëgã mò metodiczny doròdca kaszëbszczégò jãzëka, Elżbiëta Prëczkòwskò, równoczasno téż direktórka Spòdleczny Szkòlë w Tëchòmiu. Òna prawie a direktór GÒDS wrãczëlë nòdgradë dobiwcom kònkùrsu, razã z przëdnikã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniò, Janã Wërowińsczim, jaczi bëł równoczasno fundatorã dwùch przëdnëch z nich.

Ròbòtë przëszlë z wiele szkòłów całëgò regionu, zacinajãcë òd Gduńsczégò Pruszczã jaż do Mòstów pòd Lãbòrgã. Òstałë przërëchtowónë bez szkòlnëch a szkòlòków. Pierszë pòlëgalë na ùkòzanim nowëch edukacjowëch metodów, drëdzë na realizacjã razã z ùczniama filmòwi prezentacjã wëbróny dzysdniowi kaszëbsczë frantówczë.

Wszëtczë kònkùrsowé pròce dostãpnë sã na starnie akademiakaszub-ska.com.

NA SPÒDLIM TEKSTU (JD)

I KASZËBSZCZI KÒNKÙRS MINI PLAYBACK SHOW „MÒTILK”

Do kùńca maja szkòlë wësëlałë zgłoszenia do pierszi edicjã kaszëbszczégò kònkùrsu Mini Playback Show „Mòtilk”, jaczi zòrganizowalë part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniò w Baninie a Gdińsczi Òstrzòdk Doskònaleniò Szkòlnëch. Ûczniowie a ùczenczi za zadanië mielë przërëchtowanië filmù z inscenizacjã do mùzycznégò pòdkładu jedny z frantówków dziecnégò karna Spiëwné Kwiótëczi. Do wëzwëskaniò bëłë òglòwòdostãpnë (na starnie akademiakaszub-ska.pl) platczë zespolu:

Òd se cos dac, Cël daleczi, Mój tusk, Mùzyka dlò drëcha, Mòtilk. Kònkùrsowò kòmisjò – w składze: Jerzi Stachùrsczi (prëdnik), dr Dariusz Majkòwsczi a Tadeùsz Dargacz – dòwała òsoblëwie bòczënk na kreatiwnosc a òglowò artisticzny wëraz kònkùrsowégò dokazu. Dobiwcom a wëapartnionym nòdgradë òstałë dóné 29 czerwińca òbczas ùroczëznë XX-lecò karna Spiëwné Kwiótëczi, jakò miała plac w Zalë Kùlturë w Baninie.

Kònkùrs miòł za cël promòcjã dzysdniowi kaszëbsczë frantówczë, przëdstòwienië w òbrazu (telediskù) kaszëbszczich frantówków do wëzwëskaniò w nòuce kaszëbszczégò jãzëka, a przede wszëtczim achtniãcë doròbkù dwùch dekadów dzejaniò karna Spiëwné Kwiótëczi, jaczë òbczas rozegracjã zaprezentowalò swòjã piątã ju platkã, a razã w swòji historie ùsãdzëło kòl 100 frantówków.

Wëniczi kònkùrsu: 1. (ex aequo) Niepùblicznò Spòdlecznò Szkòła Azymut w Mòstach „Dnie tidzenia”, Spòdlecznò Szkòła w Tëchòmiu „Mòtilk”, Werónika Ceynowa „Klep i pach”. 2. (ex aequo) Spòdlecznò Szkòła w Kamińcë Szlachëcczi „Bindòwka”, Redzkie nutki „Od se cos dac”, Spòdlecznò Szkòła w Niestãpòwie „Miònczi”. 3. (ex aequo) Niepùblicznò Katolëckò Spòdlecznò Szkòła w Gduńsczim Pruszczu „Mój tusk”, Spòdlecznò Szkòła w Lësëch Jamach „Miònczi”, Spòdlecznò Szkòła w Tëchòmiu „Drëszece”. **Wëprëdnienia:** Spòdlecznò Szkòła w Wiòldzim Klinczu „Mòtilk”, Spòdlecznò Szkòła w Tëchòmiu „Ûczba”, Spòdlecznò Szkòła nr 2 w Żukòwie „Mòltëch”, Niepùblicznò Katolëckò Spòdlecznò Szkòła w Gduńsczim Pruszczu „Spiëwné kwiótëczi”, Niepùblicznò Katolëckò Spòdlecznò Szkòła w Gduńsczim Pruszczu „Ûczba”, Spòdlecznò Szkòła nr 3 w Gduńsczim Pruszczu „Mòtilk”

DZËN WÀGÒRZA W JASTARNIE

W niedzielã 3 zëlnika w Jastarnie òdbëła sã rozegracjò, jakò przëcygò wiele gòsców z Pòmòrzcégò a latników, jaczi chcã sã dowiedzec wicy ò kaszëbsczë kùlturze Nordë a tradicjach rëbacczich. Gòdka tuwò ò Dniu Wàgòrzã, jaczi ju 34. ròz przërëchtowalë nòlëznicë a nòlëzniczczë jastarniczégò partu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò

Zrzeszeniõ razã z Mieszczim Ôstrzõdkã Kùlturë, Spõrtu i Rekreacje w Jastarnie. Tegò dnia na gõscy nadmõrsczëgò miasta żdało wiele atrakcjõw. Bëtnicë a bëtniczczì wëdarzeniõ mielë leżnosc pòznac nië le tradicje kaszëbszczich rëbõkõw, ale tëż gwësnë elementë rëbacczëgò rzemiãsla. Ôkrõm tegò dziecë a dozdrzeniałi mòglë wżac ùdzël w rozmajitëch kònkùrsach, taczich jak łowienië wãgõrzõw a przecyganië linë. W programie nie felowało mùzycznëgò dzëlu, na binie mòglë ùczëc kaszëbską kapelã Szutenberg Band, Rëbackã Dãtã Ôrkestrã z Jastarnie a Manijõkõw. Całi plac wkõł historiczny rëbacczi chëczë bël wëfùlowõny stojiszczama z regionalnym jestkù, tej mòżna bëło szmakac rëbë kùrzonë a w õcce, rëbnã zupã, swõjcszë kuchë, chłëb ze szmõltã abò lososã. Latos do rozegracje dołączëlë Państwõwë Lasë, na jich stojiszczu dziecë mòglë wżac ùdzël w zrãcznoscowi jigrze i w warkõwniach „zrobi to sòm”, a przede wszëtczim òtrzëmac stolëmna dõwkã wiedzë, co sã tikò naji lokalny rodë. Ôrganizatorzë rõczëlë tëż do jachaniõ tradicjowima rëbaczima bõtama, a dëtczì z tëch rejsõw òstałë namienionë dlõ pòdõpiecznëch Stowõrë Ôtemklëch Serc.

ROZEGRACJÕ ÔSTAŁA ÙDËTKÕWIONÕ
ZE STRZÕDKÕW GMINË JASTARNIÕ.

WIEZËCA LATNã STOLËCã KASZËBSCZËGÒ JãZËKA

Tradycyjno w latnë ferie Kaszëbskõ-Pòmõrsczë Zrzeszenië przërëchtowãło warkõwnie Latny Szkõłë Kaszëbsczëgò Jãzëka, Kùlturë i Historie Kaszëb, a przëdnã sedzbã wëdarzeniõ bëłë jak wiedzno gõsycznë mùrë Kaszëbsczëgò Lëdowëgò Ùniwersytetu w Wiezëcë. Ôd 7 do 20 lëpiãca (tej 14 dni) dwadzëce czwõro lëdzy ùczëlõ sã jintensywno naji rodny mòwë, a tëż põtikało sã z lëdzama mòckò dziejajãcyma dlõ kaszëbiznë (Dark Majkõwsczi gõdõł ò kaszëbsczim jãzëkù w Internece,

Bõżena Ùgõwskõ òpõwiõdała ò lëteraturze, Paulëna Gierszewskõ ùczëła regionalnëch tuñcõw a dziecnëch frantõwkõw, Michõł Hinc klarowõł stojznã Kaszëbõw õbczas I swiatowì wõjnë, Rõman Drzëzdżõn põwiõdõł ò kaszëbszcizobace, Michõł Kargùł przekazowõł wiedzã ò kaszëbsczì juwernoce w XX wiekù).

Przërëchtowõnë òstałë wanõdzi do Mùzeùm Kõscersczì Zemi, Mùzeùm Lëdowì Kùlturë w Swõłowiu, Mùzeùm Słowiñszczi Wsë w Klëkach, Mùzeùm „Naszë Młynarstwo” w Golëbiu, Kamiennëch Krãgõw w Wãsorach, Cwierzdzë Wislõuscë we Gduñskù. Bëtnicë a bëtniczczì mielë leżnosc wżac ùdzël w jublëuszowim 50. Wdzydzczim Jõrmarkù, òbezdrzec przedstõwk „Wõlõ Bõskõ” (z Danutã Stenkã a Damianã Wilmã w przëdnëch rolach) a pòslëchac mùzyczì õbczas pierszëgò kòncertu w õbrëmim Acco World Music Festival w Sëlëczënie. Jak co roku wõznym põnkttã programë bël czõłnowim spliw rzëkã Zbrzëcã.

Baro ceszi fakt, że bëtnicë a bëtniczczì Latny Szkõłë colemało pòdchõdajã pò warkõwniach do egzaminu, jaczi daje ùprawniënia do ùczeniõ rodny mòwë Kaszëbõw w szkõlach, zapisëjã sã na kaszëbsczë pòdiplomowë sztudia na Gduñszim Ùniwersytece abò lëczno bierzã ùdzël w kònferecjach a warkõwniach sczerowõnëch do kaszëbszczich szkõlnëch. Latnõ Szkõłã Kaszëbsczëgò Jãzëka stajë sã skrà, jakõ zapõlõ w corõz wikszì lëczbie bëtnikõw a bëtniczczõw miłõtã do kaszëbiznë.

KASZËBSCZË BÕTË PÒD ŻÕGLAMA W 2025 ROKÙ

Ju 46. edicjõ tegò wëdarzeniõ przëcygnãła na Hëlsczi Põlõstrõw ùrmë lubõtnikõw tradicjowëch drzewianëch bõtõw, jaczë 27 lëpiãca wëfùlowalë w Chalëpach mòrsczi krõjmalënk Pucczi Hõwindzi. Całë szczescë historii z ùszlëgò roku sã nie pòwtõrzëła

(wiõldzi grzmõt przerwõł òrganizacjã regatõw), a òsoblëwë w te latnë ferie sluneczne wiodro pòzwõlëlõ przëbëlìm gõscõm wżac ùdzël we wszëtczich rozegracjach przërëchtowõnëch bez òrganizatorõw – Kaszëbskõ-Pòmõrsczë Zrzeszenië Part wë Wiõldzi Wsë a Gminã Wiõlgõ Wies. Ôkrõm nõwõzniëszëgò põnktu rozegracje, tej regatõw kaszëbszczich bõtõw, gõsce mielë leżnosc pòslëchac kaszëbsczì mùzyczì, bõ na binie põjawiõ sã wiele pësznëch karnõw: Manijõcë, Kaszubianki, Artur Jachimkõwsczi, a na kùnc gwiondza tegò dnia, Karolëna Stankõwskõ – Kaszëbskõ Influencerka. Na placu jak wiedzno żdałë na gõscy stojiszczã z bëlnym jestkù i pësznyma dokazami lëdowëch ùtwõrcõw, w tim wiele snõzëgò kaszëbsczëgò wësziwkù.

KULINARNÕ BIESADA W PILËCACH

Latosõ, ju trzecõ, edicjõ Kùlinarny Biesadë, jakã przërëchtowujë part Kaszëbskõ-Pòmõrsczëgò Zrzeszeniõ w Pilëcach, bëła bõkadniëszõ niż rëchlëszë rozegracje. Dzãka dziejaniõm stowõrë pòd prowadnictwã przëdniczczì Elzbiëtë Scybiõr [Scibior] òstało pòzyskõnëch wiele nowëch darczicziõcõw, a bez to bëła leżnosc ùsadzëc dlõ gõsyci jesz wicy niż wczasnì atrakcjõw. Wëdarzenië wëdlëzëlõ sã do trzech dniõw (1–3 zëlnika), a w jegò õbrëmim mòżna bëło nalezc stojiszczã regionalnëch ùtwõrcõw, wżac ùdzël w kùlinarnëch warkõwniach, õbzerac pòkazë kaszëbsczëgò wësziwkù, pòszmakac specjãlõw kaszëbsczì kuchnie, pòwanozëc pò òkõlim z pro-

wadnikã a uczęc zwãczy snõzi mùzyczi dzãka wëstãpóm lokalnëch karnów, gralë bõ a spiëwalë: Bliza, Kaszubianki, Kosakowanie, Redzanie a Szwagry. Wszëskò to przë pësznym latnym wiodrze przëcygnãlo na Promenadã Swiatowida w Pilëcach ùrmë mieszkãnców Nordë a latników.

Wëdarzenië òstało ùdëtkòwionë ze strzòdków Gminë Wiòlgò Wies, Pùcczëgò Krëzu a Fùnduszu Akumulator Spòleczny.

10. ROCZÈZNA KASZÈBSZCI ETNOFILOGIE

18 czerwińca na Filologicznym Wëdzëlu Gduńszëgò Ùniwersytetu, a doklãdno w aulë m. Bògùsława Kreji, òdbël sã jublëusz kaszëbszci etnofilologie. Nen òsoblëwi czerënk, jaczi dzejõ ju 10 lat, je bõkadny w 24 absolwentów, jaczi w wikszoscë robiã warkòwò w kaszëbsczim swiecie: w szkòlach jakno szkòlny kaszëbszëgò jãzëka, w mùzeach na Pòmòrziu a w lokalnëch mediach. Na placu òkróm dzysdniowëch a bëlëch sztuderów bëlë ùczbiarze tegò czerënkù a lëdze zaangażowóny w ùszlõce w ùsòdzenië kaszëbszci etnofilologie, w tim ze starnë wëszëznów Gduńszëgò Ùniwersytetu.

– Drãgò je so przedstawić lepszimòl do realizacji taczëgò zadaniõ, jaczim je sztòlënië w òbrëmim kaszëbszëgò jãzëka, niã Gduńszci Ùniwersytet. To je tãz naja òdpòwiedzalnòta, spòlëznowò òdpòwiedzalnòta, zebë wspierac rozwij regionalnëgò jãzëka, rozwij kaszëbszci kùlturë – gòdała prorektòrka GÙ ds. sztuderów, dr. hab. Ùrszula Patockò-Syglowi [Patocka-Syglowi].

Ùroczëznã pòprowadzëlë dwie absolwentczicze kaszëbszczicze sztudiów – Ana Cupa a Agata Grenwald, jaczë na zòczãtkù zaròczëlë na binã jinszych drëchów a drëszczicze, chtërny pòdzëlëlë sã swòjimã doswiòdczeniãmi ze sztuderowaniõ rodny mòwë, historie a kùlturë Kaszëb. Pòsobicã ò swòji edu-

kacjowi ùszlõce, dzysdniowi warkòwi robòce a ùdbach na przinòdnòtã gòdałë: Paulëna Gerszewskò, Ròbert Kłoskòwsczi, Karolëna Weber, a w mionie niebëtnegò tegò dnia Szëmòna Helanda, Agata Grenwald.

– Kaszëbskò etnofilologiã mie tak richtich naprowadza na to, co jò mògã w zëcym robic. To bëło ùczenië kaszëbszëgò jãzëka lëdzy z Pòlszczi a z Eùropë na rozmajitëch lektoratach, tuwò na ùniwersytece abò na Latny Szkòle Kaszëbszëgò Jãzëka. Òkróm tegò jò mia mòzlëwòtã pisac pò kaszëbskù, jak na przëmiar ùsòdzenië nòdpisów do programë „Farwë Kaszëb”. Wiòlgã i dlò mie baro wòznã robòtã bëłë zëndzeniã ze stòrimã Kaszëbama, jaczi ròd òpòwiòdałë ò swòjim zëcym, ò tim, jak wëzdrãfëlë jich dziecné lata, ò zwëkach a ò tradicjach – rzekła pierszò absolwentka kaszëbszci etnofilologie, Paulëna Gerszewskò (z d. Wãerskò).

Òbczas rozegrãcie bëło wiele gratulacjów a cepłëch słów, szcerowónëch òsoblëwie do dr Justinë Pòmierszczi, przëdniczczi Programowi Radë Kaszëbszci Etnofilologie, bez jaczi dekada dërowaniõ tëch sztudiów bë nie bëła mòzëbnò.

– Terò, jak czerënk je 10 lat stòri, to më mòzëmë gadac nië ò tim, co më chcëmë, zebë bëło, le më mòzëmë pòwiedzec to, co bëło tuwò rzekłë bez absolwentów. To sã ti lëdze, ta robòta dlò Pòmòrzëgò, dlò kaszëbiznë. Òni dostelë wësztòlënië, ale òni idã jesz dali, dali i to rosce – rzekła dr Pòmierskò, latosò dobiwczëni Medalu Stolema.

Na zakùnczenië òrganizatorzë przërëchtowalë mùzycznã czestã, bõ na binie pòjawiã sã Kapela z Marszu ze spiëwòczkã a sztuderã drëdzëgò roku kaszëbszci etnofilologie, Mònikã Jakùbk. Karno zaprezentowãlò gòscóm pëszny kaszëbszci repertuar i zaròczëlò wszëtczich do pòspòlnëgò spiëwù a zòbawë.

IV POMORSKI SALON HAFTU TRADYCYJNEGO

W Żukòwie, doklãdno w Centrum Kultury Spichlerz, 3 zëlnika miaãla plac IV edicjõ Salonu Tradicjowëgò Wësziwkù. W òbrëmim wëdarzeniõ òdbëlò sã m.jin. òtemkniãcë pòkònkùrsowëgò wëstòwkù XXX Ògłowòpòlszëgò Kònkùrsu Kaszëbszëgò Wësziwkù m. Èdmùnda

Szëmikòwsczëgò w Lëni, wëklòd Anë Miszczak ò tradicje lëturgicznëgò wësziwkù na Kaszëbach, pòkòz filmù pòd titlã „Co z tym haftem, Teodoro?” (Iwònë E. Klinger i Piotra Zatonia) a zwiedzanië z prowadnikã Mùzeum Żukòwsczich Norbertanków.

Wësziwk je jednym z nòbëlniejszich i nòbarzi znónëch elementów kùlturë Pòmòrzëgò. To nië blòs technika zdobieniõ sztofów, le tãz farwnò òpòwiesc ò tradicje, nòtërze a juwernoce Kaszëbów, Kòcewiòków, Bòrowiòków i mieszkãnców Krajn, przekazewónò z pòkòlëniõ na pòkòlënië. To prawie rãcznò robòta wësziwòrków i wësziwòrków je do dzysdnia symbolã kùnsztu, chtëren drãgò je zastãpic. Ti lëdze sã nië leno rzemiãsnikama, artistama, le tãz dozercama kùlturowi spòdkòwiznë.

Òrganizatorama wëdarzeniõ bëłë: Kaszëbskò-Pòmòrsczë Zrzeszenie, Gmina Żukòwò a Òstrzòdk Kùlturë i Spòrtu w Żukòwie.

RÓZA ÒSTROWSKÒ PATRÓNKÀ ROKÙ 2026 W KPZ

Podczas obrad Rady Naczelnej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, które miały miejsce 29 czerwca w Szemudzie, podjęto decyzję, aby rokowi 2026 w ZKP patronowała Róża Ostrowska. Kandydaturę pierwszej patronki zgłosiła oraz przedstawiła Ewelina Stefańska, reprezentująca zespół ds. polityki młodzieżowej i wyzwań przyszłości przy RN ZKP.

Róża Ostrowska (z d. Piotrowicz) urodziła się 1 września 1926 roku w Wilnie. Po II wojnie światowej los zawiódł jej rodzinę na Pomorze, gdzie włączyła się w życie naszego regionu. Jest przedstawicielką środowiska, o którym mówiono „Kaszubi Wileńscy”.

Różę Ostrowską nazywano „dama gdańskiego teatru i literatury”. W środowisku literackim była znana jako autorka powieści i opowiadań związanych z Kaszubami. Jej charakterystyczny niski głos w Rozgłośni Gdańskiej Polskiego Radia można było usłyszeć w latach 1950–1955. Na początku pracowała w redakcji literackiej tego radia, a później prowadziła tę redakcję. Tworzyła audycję „Notatnik kulturalny”, ogłaszała recenzje teatralne (1953–1955) oraz brała udział w radiowych realizacjach sztuk. Od 26 grudnia 1954 roku redagowała nowy program – kabaret literacki Oberża pod Neptunem.

W swoje 34. urodziny (1 września 1960 r.) została kierownikiem literackim Teatru Wybrzeże. Podczas pracy w teatrze przygotowywała adaptacje sceniczne, na szczególną uwagę zasługuje jej adaptacja Tragedii o bogaczu i Łazarzu. Przedstawienie miało swoją premierę w roku 1968. Tekst zawierał intermedia, w których są kwestie w języku kaszubskim. Za adaptację XVII-wiecznego tekstu tzw. Anonima Gdańskiego (oraz tekstów innych autorów tamtego czasu) Róża Ostrowska, Tadeusz Minc (reżyser) i Marian Kołodziej (scenograf) otrzymali Medal Stolema przyznawany przez Klub Studencki „Pomorania”, twórcom przyznano wówczas również nagrodę IX edycji Festiwalu Teatrów Polski Północnej. Wcześniej Ostrowska otrzymała Nagrodę Literacką Miasta Gdańska (1956) i Miasta Gdyni (1960).

Wydarzenia roku 1968 mocno zaważyły na dalszej biografii Ostrowskiej. Wraz z Lechem Bądkowskim i Franciszkiem Fenikowskim wydaje oświadczenie, w którym popiera protesty studentów i odcina się od stanowiska Zarządu Gdańskiego Związku Literatów Polskich, w którym potępiono protesty. W konsekwencji została zwolniona z pracy w teatrze oraz dostała zakaz publikacji tekstów pod swoim nazwiskiem. Represje spotkały także Bądkowskiego i Fenikowskiego.

Pozbawiona możliwości zarobkowania korzystała z uprzejmości kolegów literatów, którzy czasami pozwalali jej publikować teksty pod ich nazwiskiem.

Wdzydze, ich mieszkańcy i atmosfera miejsca były inspiracją dla twórczości pisarskiej Róży Ostrowskiej. Miała bardzo dobry kontakt z wdzydzanami. Kiedy zaczęła przyjeżdżać do tej wsi, gościła u Władysławy Wiśniewskiej, hafciarki i jednej z ostatnich uczennic Teodory Gulgowskiej. Później czas spędzała głównie w chacie sióstr bliźniaczek Anny „Aneczki” Ostrowskiej i Heleny Knut. Zainspirowana Wdzydzami i ich mieszkańcami napisała powieść *Wyspa*. Kolejnym jej utworem prozatorskim był, niestety niedokończony, *Mój czas osobny*. W obu publikacjach można dostrzec Wdzydze – czy to w powieściowych Rybakach, czy w Wygodzie.

Swoistym koronnym dowodem literackim jej zaangażowania w kulturalne życie Kaszub było napisanie, wraz z Izabellą Trojanowską, *Bedeckera kaszubskiego*. Przez kolejnych kilka dekad publikacja ta funkcjonowała jako kaszubska encyklopedia – sięgali do niej turyści, naukowcy i Kaszubi, którzy chcieli poznać swoją krainę i jej kulturę. *Bedecker kaszubski*, który przez wiele lat służył jako źródło podstawowych informacji o Kaszubach, do dziś pozostaje wartościową pracą na ten temat.

Róża Ostrowska zmarła 23 marca 1975 roku z powodu choroby nowotworowej płuc, mając niespełna 49 lat. Została pochowana na cmentarzu Srebrzysko w Gdańsku. Trumnę w ostatniej drodze pisarki i działaczki nieśli członkowie Klubu Studenckiego „Pomorania”.

WĘSTÓWK 0 LUBIAŃSZCI PÓRCELANIE 0TEMKŁI

W Múzeum Kòscersczi Zemie m. dra Jerzégò Knybë 30 czerwińca odbëło sã ùroczësté 0temkniãcë jublëuszowégò wëstówkù pn. „Porcelana w kolorach Kaszub. 50 lat porcelany kaszubskiej z Zakładów Porcelany Stołowej »Lubiana« (1975–2025)”. Wëdarzenié zgromadziło lëcznëch emeritowónëch i dzysdniowëch robòtników zakładu, mieszkãnców Kòscërnë, ùdbëlców wzornictwa a lubòtników kùlturë Kaszëb.

W miono Múzeum gòscy pòwitòł direktór placówczi, Krësztòf Jażdzewsczi, jaczi pòdczorchnął, że ekspòzycjò to nié blòs 0pòwiesc 0 porcelanie jakno przedmioce codniowégò ùzëtkù, le przede wszëtczim jakno nosnikù juwernotë i esteticzi regionu.

Wëdarzenié 0bjãlë h0norumim patronatã: Bùrméster Kòscërnë Dawid Jereczek, Przëdnik Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniò Jón Wërowińsczi, przëdnik Zakładów Stołowi Pòrcełanë „Lubiana” Zbigòrz Andrzejewsczi. Westrzód gòscy nalezlë sã darczińcë ekspònatów, kòlekcjonërzë, projektancë a téz przedstòwcowie lokalnëch instytucjów i artisticznëch strzodowisk. 0bczas ùroczëznë 0stała przëbòczonò pòstac dra inż. Benedikta Karczewsczégò – inicjatora kaszëbsczi pòrcełanë.

0temkniãcò wëstówkù dokònalë pòspòlno h0norumi patronowie wëdarzeniò. Dali bëtnicë rozegracje wzãlë ùdzël w zwiedzanim z kuratorã wëstawë. Ekspòzycjò, jakò 0bjimò czileset 0biektów, prowadzy przez piãc dekad kaszëbszczégò wzornictwa.

Na zakùnczenié 0ficialnégò dzëlu wszëtcë 0stalë zaròczony do 0szmakaniò jublëuszowi tortë w farwach Kaszëb, jakã przërechtowała Piekarniò Jarzãbińsczich.

W 0brëmim wëdarzeniò 0dbëlë sã téz warkòwnie zdobieniò porcelanë, w jaczich ùdzël wzãlë dozdrzeniałi i dziecë.

ZDRZÓDŁO A 0DJIMK:
MÚZEUM KÒSCERSCZI ZEMIE

STANISŁÓW CYGIERT 0PAMIãTNIONY W PÙCKÙ

Szónowóny lëkòrz weterinarie, spòlëznowi kaszëbsczi dzejòrz, jedny z ùsòdzców partu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniò w Pùckù, jegò wielelatny przëdnik, nòlëznik przëdnëch wëszëznów Zrzeszeniò, ini-

cjator òdrodë deji ùroczëstëch òbchòdów roczëznë zdënkù Pòlszczi z mòrzã i pòstawieniò w Pùckù szaturë Antoniegò Abrahama, àutòr lëcznëch pòdjimiznów, jaczé miałë za cël pòdtrzymanié i rozwij kaszëbszczégò jãzëka a kaszëbszczi kùlturë, òstòł 21 zëlnika ùpamiãtniony w gardze, w jaczim spãdzył wikszì dzël swòjégò robòcégò zëcò. Z ùdbë jegò dzecy, przë wspiarcym pùcczégò starostwa a starostë Jarosława Białka, a téz przë wespółrobòce mòlòwégò partu KPZ, z przëdnikã Piotrã Grëbã, na bùdinkù Krëzowi Weterinarijnij Lëcznicë, w jaczi mieszkòł razã z rodzëznã òd rokù 1958 jãz do smiercë w 2000, zawisła kùnsztowno ùsòdzonò pamiãtkòwò tòfla.

Na ùroczëznie ji òdsłoniãcò i pòswiãceniò bëłò 13 staniców partów KPZ z tëch mòlëznów: Pùck, Wiòlgò Wies, Wejrowò, Hël, Jastarniò, Krokòwa, Lëzëno, Strzelno, Pilëce, Kartuzë,

Łebcz, Rëmiò, Wierzchùcëno, a téz stanicã Ògłowégò Zarzãdu KPZ. Na plac wëdarzeniò przëbëlë ùrmë gòscy. Rozegracje towarzëlë zwãczi mùzyczi Dãti Òrkestrë z Wiòldzi Wsë.

Wëdòwizna Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò przërëchtowãła i wëdrëkòwãła, cobë bëła na ten dzëń, ksãżkã ò heroje dnia, àutòrstwa Artura Jablònszczégò, pòd titlã *Los Kaszuby. Biografia Stanisława Cygierta (1925–2000) i jego „Wspomnienia”*.

Pùblikacjã mòże kùpic w internetòwi ksãgarnie kaszubska.siazka.pl

ZAKÙNCZENIÈ KÙRSU KASZËBSZCZÈGÒ

Òd maja do lëpińca w Zrzeszë Szkolòwò-Przedszkòlny nr 3 w Kòscërznie òdbiwòł sã kùrs kaszëbszczégò jãzëka. Prowadzëła gò doswiòdconò a bëlnò szkolnò Jiwóna Makùròt, chtërna bez 100 gòdzyn ùczëła rodny mòwë Kaszëbów òd spòdlò jãz do strzédnozaawansowónëch zamkòscë. Dzãka dzejanióm Marie Mach, radny Gardu Kòscërzna a kaszëbszczi dzejòrczi, ùdãłò sã przëcygnãc na kùrs czilenòsce szkolnëch, jaczi w przëndnoce mògã ùczëc kaszëbszczégò jãzëka w przëdskòlach a szkòlach w swòjim òkòlim. Kùrs miòł bëc przërëchtowanim do egzaminu, jaczi daje ùprawnienia do nòuczë kaszëbszczégò, a téz bëł leznoscã do ùdoskònalenió swòjich jãzëkòwëch

spòsobnosców w mòwie i pisënkù. Na warkòwniach bëtniczczì a bëtnik dobëlë mòc didakticzny wiëdzë a pòznalë ùczbòwniczì, z jaczich wòrt kòrzëstac òbczas procesu nòuczë.

Warkòwnie òstałë przërëchtowónë bez Kaszëbskò-Pòmòrszczë Zrzeszeniò i sã dzëlã latoségò edukacjowégò bédënkù. Wcyg dërëjã ùczbë w fòrmule online pòd titlã „Kaszëbsczë kòrbiònczi”, jaczé prowadzi Ana Cupa, a téz warkòwnie dlò strzédnozaawansowónëch na Filologicznym Wëdzëlu Gduńszcégò Ùniwersytetu, jaczich kòntinuacjò mdze mia plac razã z zòczãtkã nowégò akademiczczégò rokù, tj. w rujanie.

Kùrsë pòwstałë dzãka ùdëtkòwieniù Ministerstwa Bënowëch Sprów i Administracje.

ORP Gen. T. Kościuszko (273) – raketowò fregata òrtu Oliver Hazard Perry pòlszczi Wòjnowi Marinarczì òb czas pierszi mòrszczi paradë z leznoscë òbchòdów swiãta Pòlszczégò Wòjska. 15 zëlnika na wòdach Bòltu kòl pòbrzegù Hëlu prezentowãło sã kòl 20 òkrãtów Wòjnowi Marinarczì RP. Òdj. Sławòmir Lewandowsczi

„Nasza” obłuda...

Wystawa „Nasi chłopcy”, prezentująca losy Pomorzan przymusowo wcielonych do wojska niemieckiego w czasie II wojny światowej, wzbudziła wiele emocji, w których niestety na pierwsze miejsce wybijały się te złe. O samej wystawie i historii, którą stara się przedstawić, napisano i powiedziano już wiele, stąd nie tyle chcę napisać o samej wystawie, ale o reakcji na nią. Frontalnym ataku na samą wystawę i jej bohaterów: Pomorzan – ofiary niemieckiej zbrodni wojennej.

Gdańska wystawa jak najbardziej powinna podlegać krytyce czy wzbudzać polemiki. Sam mam względem niej kilka zastrzeżeń. Zrozumiałe są więc głosy krytyczne, ale te, które odnosiły się do meritum i faktów. Tyle że przeszły one praktycznie bez echa i większego wpływu na tę emocjonalną debatę. Pewnie również dlatego, że sam pierwsze takowe zaobserwowałem dopiero bite dwa tygodnie od otwarcia wystawy, gdy już wydarzyło się wszystko, co miało się wydarzyć.

Przejdę do sedna. To nie było tak, że gdy rozeszły się wieści o wystawie, to święte oburzenie ogarnęło cały naród od Tatr po Bałtyk. To, co mogliśmy zobaczyć, było efektem celowego, politycznego głównie działania. Znaczące, że wiele osób zajmujących się tą tematyką komentowało z dużym zdziwieniem, że przecież takie wystawy odbywają się od lat, że temat „dziadka z Wehrmachtu” nie wydaje się już ani żadnym wielkim odkrywaniem tajemnic, ani tabu. Skąd więc emocje i głosy oburzenia? Szukając wyjaśnień, często podchwytywano najłatwiejsze – że nazwa jest prowokacyjna albo sam koncept ma być celową prowokacją – i doszukiwano się drugiego dna, które racjonalnie tłumaczyć by mogło to wielkie wzmożenie.

Tymczasem prawda jest prosta i brutalna: ta narracja została celowo wykreowana na potrzeby polityczne. Potrzeby lokalnych, gdańskich polityków, którym tak naprawdę wystarczyły same hasła – Gdańsk, Niemcy, Wehrmacht – by wsiąść na świetnie znanego sobie konika o proniemieckich, antypolskich gdańskich władzach i elitach. Od razu zaczęli wykrzykiwać światu, jaki to strasznie antypolski akt objawił się w Ratuszu Głównego Miasta... A dalej poszedł festiwal manipulacji i obłudy. Czytaliśmy i słyszeliśmy przecież wszyscy opowieści o tym, że ta wystawa szkodzi polskim interesom, neguje polską politykę historyczną, łączy Polaków z niemieckimi zbrodniami i rozmywa niemiecką

Ta narracja została celowo wykreowana na potrzeby polityczne.

odpowiedzialność. Tylko że każdy, kto z chłodnym umysłem obejrzał tę wystawę, wie, że nic tam takiego nie znajdziemy. Ale przekaz poszedł w świat, lecz nie był to przekaz autorów wystawy, ale właśnie owych najgłośniejszych krytyków. W tym miejscu nasuwają się najważniejsze pytania: Kto pisał, opowiadał i krzyczał na wiecach, że nikt, kto włożył niemiecki mundur, nie zasługuje na pamięć, wręcz nie można go uznać za Polaka? Kto sugerował, że w czasie wojny na Pomorzu był prawie milion kolaborantów i sto tysięcy ochotników do

niemieckiej armii? Nie wspomnę o uznanym profesorze z Krakowa, który w radiu ogłosił, że prawie nikt z tych Pomorzan wcielonych do niemieckiego wojska po wojnie do Polski nie wrócił, a ich rodziny, które dopominają się dziś o pamięć o nich, to zwykli Niemcy z Niemiec i to oni stoją za tą wystawą. Lecz to właśnie autorzy owego zmasowanego potępienia wystawy zafundowali nam opowieść wybielającą niemiecką zbrodnię wojenną, jaką było przymusowe wcielanie polskich obywateli do hitlerowskiego wojska. Czyn zadekretowany jako zbrodnia wojenna już w 1907 roku!

Jeśli na kanwie wystawy chce ktoś dziś dyskutować o polskiej polityce historycznej, to mam szereg konkretnych pytań: Dlaczego tak delikatną i wieloznaczną sprawę sprowadzono z marszu do wiecowej nagonki? Dlaczego zabrakło odwagi, czy może wiedzy, do rzetelnego zrecenzowania tej wystawy i dyskusowania o faktach? Czemu ma służyć deprecjonowanie polskich ofiar wojny i wybielanie niemieckiej zbrodni wojennej? Dlaczego zaczęto powielać narrację, że Polacy w niemieckim mundurze to byli zbrodniarze, esesmani i strażnicy obozów? Dlaczego konkretne osoby, których losy świetnie znamy, a których wizerunki zostały pokazane na tej wystawie, oskarżano o tak ciemne czyny i działania? Komu z oskarżycieli starczy odwagi, by przeprosić ich rodziny? A opinię publiczną za to, że z ofiar niemieckiego totalitaryzmu próbowano zrobić sprawców?

No i na koniec złośliwie można by też zapytać: Jeżeli wystawa i jej tytuł miały być jakąś podstępą prowokacją, to jak potraktować tych, którzy weszli w nią jak w masto i zafundowali nam ten dewastujący naszą pomorską, polską pamięć historyczną, festiwal przekłamań i manipulacji? Pożyteczni idioci? Obawiam się, że ani pożyteczni, ani idioci.

Raczej wyrachowani obłudnicy... MICHAŁ KARGUL

Grzëbitwa

Coròz mni je przëjemnosców w zëcym darmò, wszëtkò coròz wiãcy kòsztò i wszëtkò mò dzysò swòjã cenã. Coròz mni je placów, do chtërnëch jidze wlezc darmò, bez biletów wstãpù. Nawetka zëbë wzerac na słunuszkò, czasã nót je zapłacëc, cobë wëjachac w jaczé cepté kraje, bò lato, jaczé kòl nas bëto, kòzdi widzòt. Je równak cos, za co jesz dëtkama placëc ni mùszimë, a na Kaszëbach mómë tegò wiele i jesz wcyg darmò. Jidze mie ò lasë. Snòzë, zelonë i dosc czësté. Wlezc do nich mòže kòzdi bez dëtków i lepi, zëbë tak òstało.

Tej dzysò jesz mòżna wëbierac, czë òb lato i na jesëń jidzemë na grzëbë czë na rëbë. Jò jidã na grzëbë. Pò kaszëbskù zbiëranie grzëbów to je **grzëbitwa**, le nie je to zòdna biòtka we westrzòdkù

lasu midzë lëdzama. Grzëbiarze to je czësto jinszi zort lëdzy, bò grzëbë to je jich filozofie zëcégò. Ti lëdze kòchajã cëszã i ùbëtk. Sã to lëdze bùszny, ze swòjima reglama i gwòsnym kòdeksã. Òni majã taczã nadzwëkòwi grzëbòwi zmòg. Wstòwajã przed wschòdã słuńca, kò spik je dlò słabëch, a òblòkajã sã nòlepi w jakã w farwach lasu, cobë jich grzëbë nie widzatë, nót je miec téz na głowie mùcã z dakã, abò kapeluszc procëm słuńcu i – òbrzëszkòwò – skòrznie, cobë wlezc za grzëbama tam, gdzie jinszi nie wlëzã. Do tã grzëbiòrz mùszã miec witkòwi kòsz, bò plastikòwò tasza to je sromòta, nożik z pãzelkã do pùcowaniò grzëbów z piòskù, i jesz na kùńc mòbilkã, cobë zrobic òdjimczã nòpiãkniëszëmù pròwdzywkòwi i jinszych kãsk swòjim szczëscym rozgòrzëc.

Tak przërëchtowóny i wëpòsażony człowiek mòže ò se rzeknac, że je grzëbiarzã. A jeżlë chtos mëslòt, że zbiëranie grzëbów to je spòkòjnò i jimrotnò robòta, to sã zmilif. Jò téz. Taczich wseczëców, jaczé dówò grzëbitwa, nie jidze do niczëgò przërównac. To je adrenalina, to sã nerwë. Czej sã widzy negò pierszëgò grzëba, serce bije fest mòcno, a kòzdi pòstãpny zdòwò sã bëc jesz piãkniëszã. Peperlëszczã, brëzanë, pòtrusë – kùli w tãch pòzwach je snòzotë i krëjamnotë lasu. Niedòwno mia jem gdzes widzónë nawetka parfimë, jaczé wòniã lasã, i nie bëta to tónò sprawa, na gwës nié dlò kòzdzëgò. To bët towòr „luksusowi”, a më mòżemë miec to jesz darmò: mech, jìglënë i baszczã.

Czej sã widzy negò pierszëgò grzëba, serce bije fest mòcno, a kòzdi pòstãpny zdòwò sã bëc jesz piãkniëszã.

Znajã lëdzy, co rozmiejã òb lato zëc leno z darënków lasu: grzëbów i jagòdów, chòc nie je to letkò robòta. Las lubi sã z nama sobã dzelëc i nigdë nie je procëm lëdzóm. W drëgã starnã biwò rozmajice.

Lasë sã bògatë nié leno w grzëbë czë zwierzãta, le téz w rozmajité lasowé anegdotë. Chto nigdë w zëcym w lasu sã nie zgùbił abò czegòs dzywnégò w nim nie ùzdrzòt, tej wierã jesz pròwdzëwégò dëcha lasu nie pòtkòt. Na przëmiar czëdes przëjézdzałë do najich lasów na grzëbë nawetka lëdze ze Szlëska całima àutokarama. To bëta takò „grzëbòwò” turistikã. Ròz kòl Bëtowa bëlë przëjachóny prawie gòrnicë, zbiërelë grzëbë całi dzëń, a w nocë mielë jachac nazòd dodóm, na Szlësk. Czej przëszedł czas karowac sã do àutobùsu, jeden grzëbiòrz bët kãsk ùmãczony, tej lëdze gò ùpchnãlë pò cemkù na sedzenië i rëszelë nazòd. Gdzes w pòt drodżi nen chtòp sã zbùdzył i wrëszczòt:

– Gdze je mòje kòto!?

Dopierze tedë lëdze dozdrzelë, że nie je to zòden gòrnik, leno nasz Józwa z Tëchómia, co bët kòtã na grzëbë przëjachóny. Widzec na grzëbach mòže sã wiele wëdarzëc, a òkróm grzëbów pòtkac mòżna téz czekawëch lëdzy, bò w lasu ni ma jimrë. Òn przëcã wierã nigdë nie spi, a na gwës nié w nocë. Tedë pò pròwdze dzeje sã w nim nòwiãcy. Le wròcmë do grzëbiarzów, chtërny majã nawetka swòj apartny jazëk, słowiznã, mądrosccë, rzeczenia, na przëmiar czëta jem, że chtos je wërosli jak **pòtrus na krowińcu**, le to nie je ò mie, chòc bëm chca, dlòte mòže mie tak to sedzy w głowie?

Zbiëranie grzëbów to nie je robòta dlò jaczich leleków. Mùszã sã znac na grzëbach, cobë grzëbitwa nie bëta slëdnã przigòdã najégò zëcégò. Tak so mëszlã, że wòrt bëtobë nawetka napisac taczë grzëbòwë kaszëbszczë nòtë, cobë kòzdi grzëbiòrz mògł so je spiewac przë zbiëranim. A zòczãtk mògł bëc taczã:

*To sã grzëbë, to je las,
Na grzëbitwã przëszedł czas,
Nëkòj chùtkò, kòszik wez,
Wròcysz z grzëbã abò... bez!*

Tej ni ma za czim żdac za wiele, leno pòjta w las, lëdze, na grzëbë, pòczy jesz mòżemë darmò, bez ni zòdnëch biletów.

ÒLGA KÙKLIŃSKÒ

WIELKI ODPUST W SIANOWIE, 19 LIPCA 2025 R.

Fot. Robert Rozmus

